

ΚΩΣΤΑΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΟΥΓΔΟΥΡΗΣ (1645/7-1725):
ΑΓΝΩΣΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΖΩΗ, ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ
ΚΑΙ ΤΟ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟ ΤΟΥ ΕΡΓΟ.

ΜΕΡΟΣ Α' *

I. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Τὸν δέκατο ἔβδομο αἰώνα ἡ νεοελληνικὴ φιλοσοφικὴ σκέψη χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἀριστοτελικὴ ὀπτικὴ τῆς προβληματοθεσίας καὶ τὰ κείμενα τῶν Νεοελλήνων ἀριστοτελικῶν συντίθενται μὲ τὴ βεβαιότητα ὅτι στὸ *Corpus* τοῦ Ἀριστοτέλους ἐνυπάρχουν εἴτε *ad hoc* εἴτε *in posse* οἱ ἀπαντήσεις σὲ καίρια φυσικοοντολογικά, ἀνθρωπολογικά καὶ γνωσιοθεωρητικὰ ἐρωτήματα. Ὁ νεοελληνικὸς ἀριστοτελισμὸς, ὁ ὁποῖος συγκροτήθηκε ὡς ρεῦμα σκέψης στὸ πλαίσιο τῆς εὐρύτατης συζήτησης ποὺ ἐκείνη τὴν περίοδο διεξαγόταν στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο καὶ ἰδιαίτερα στὰ Πανεπιστήμια τῆς Ἰταλίας, δὲν συνιστᾷ βεβαίως ἓνα ὁμοιογενὲς πλαίσιο στοχασμοῦ, ἀλλὰ παρουσιάζει ἓναν ἀξιοσημεῖωτο ἐσωτερικὸ διαφορισμὸ, ὅσον ἀφορᾷ τὴ στόχευση καὶ τὶς μεθοδολογικὲς προϋποθέσεις τῶν διανοητῶν ποὺ μορφοποιοῦν μὲ τὸ ἔργο τους τὸ φιλοσοφικὸ πεδίο τῆς συγκεκριμένης περιόδου¹.

Στὸ ἀριστοτελικὴς νοσηματοδότησης γνωσιακὸ σύνθεμα ποὺ ἀποτυπώνεται στὶς χειρόγραφες πηγὲς διαπιστώνουμε μὲ εὐχέρεια ὅτι ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰώνα δὲν ἐπιδέχεται μίαν μονοσήμαντη ἀνάγνωση, ἀλλὰ ἡ ἰδιοτυπία τῶν φιλοσοφικῶν προσεγγίσεων τὶς κατοχυρώνει ὡς αὐτοδύναμες καὶ πρωτότυπες καταθέσεις, ποὺ διατηροῦν τὴν αὐτοτέλειά τους ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν προγραμματικὴ τους συστοίχιση μὲ τὶς ἐδραῖες παραδοχὲς τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας. Ὁ νεοελληνικὸς ἀριστοτελισμὸς,

* Τὸ Β' Μέρος θὰ δημοσιευθεῖ στὸν ἐπόμενο Τόμο τῆς Δωδώνης.

1. Ἀναλυτικὰ γιὰ τὸ θέμα βλ. Κώστας Θ. Πέτσιος, *Ἡ περὶ φύσεως συζήτηση στὴ Νεοελληνικὴ Σκέψη. Ὁψεις τῆς φιλοσοφικῆς διερεύνησης ἀπὸ τὸν 15ο ὡς τὸν 19ο αἰώνα*, Ἰωάννινα, 2003, σσ. 169 κ.έ.

άλλωστε, παρά τὸ γεγονός ὅτι μόνον εὐκαιριακὰ καὶ ἐπικριτικὰ προσήλκυσε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μελετητῶν, ἔχει νὰ παρουσιάσει μία ἐκτενὴ φιλοσοφικὴ ἐνδοχώρα, τῆς ὁποίας ἡ κατόπτευση καὶ ἡ ἐπαρκὴς χαρτογράφηση θὰ μᾶς ἐπιτρέψει νὰ μορφοποιήσουμε τὶς ἐπιμέρους καταθέσεις σὲ συγκεκριμένα προβλήματα καὶ νὰ κατανοήσουμε τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἀναμετρήθηκαν οἱ Νεοέλληνες λόγιοι μὲ τὰ φιλοσοφικὰ ἐρωτήματα ποὺ τὴν περίοδο αὐτὴ ἀναδείχθηκαν ὡς οὐσιώδη.

Ἡ ὁποιαδήποτε προσπάθεια νὰ συνθέσουμε τὴν ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς φιλοσοφίας προϋποθέτει ἐξειδικευμένες ἐργασίες, ποὺ νὰ διαφωτίζουν σύμφωνα μὲ τὶς σύγχρονες ἀπαιτήσεις τῆς ἔρευνας τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τῶν ἐπὶ μέρους στοχαστῶν, καθὼς καὶ τὴν ἔκδοση τῶν κειμένων τους, ἔτσι ὥστε νὰ προκύψει ἓνα ἀσφαλὲς ἔρεισμα γιὰ τὴν ἐρμηνευτικὴ ἀνασύσταση τῶν ἀπόψεών τους. Στὴ χορεία τῶν ἀριστοτελικῆς ἔμπνευσης διανοητῶν ποὺ δὲ στοιχίζονται μὲ τὴ φιλοσοφικὴ θεώρηση τοῦ Κορυθαλέως, ἀλλὰ ἐντάσσονται στὴν κατεύθυνση ποὺ σχηματοποιήθηκε μὲ τὴν ἐπενέργεια τοῦ μεσαιωνικοῦ ἀριστοτελισμοῦ [Γεώργιος Κορέσιος (1570-1660), Νικόλαος (Νικηφόρος) Κλαροντζάνος († 1645), Νικόλαος Κούρσουλας (1602-1652), Νικόλαος Κεραμεὺς († 1663), Γεράσιμος Βλάχος (1605/7-1685), Σεβαστὸς Κυμνηνίτης (1632-1702), Ματθαῖος (Μελέτιος) Τυπάλδος (1648-1713)]² μπορούμε νὰ συναριθμήσουμε καὶ τὸν Γεώργιο Σουγδουρῆ (1645/7-1725), ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Τυπάλδου στὴ Βενετία καὶ ἀναδείχθηκε σὲ ἓναν ἀπὸ τοὺς σημαντικοὺς λογίους τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ δεκάτου ἐβδόμου καὶ τῆς πρώτης εἰκοσαετίας τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰώνα. Ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀναστάσιου Μιχαήλ ὁ Ναουσαῖος εἶχε ἀξιολογήσει τὸν Σουγδουρῆ ὡς «ἄνδρα φιλοθεώτατον, θεολογικώτατον, φιλοσοφώτατον»³, καὶ ἀπὸ τὸν σύγχρονό του Δημήτριο Προκοπίου χαρακτηρίσθηκε ὡς «τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας ἔμπειρος, μᾶλλον δὲ καὶ τῆς ἱερᾶς θεολογίας»⁴.

Ἡ μέχρι σήμερα ἰσχνὴ ἐνασχόληση μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Γεωργίου Σουγδουρῆ ἀρκέσθηκε στὴν ἐπανάληψη τῶν ἀκροθιγῶν ἀναφορῶν τοῦ Γεωργίου Ζαβίρα⁵, τοῦ Παναγιώτη Ἀραβαντινοῦ⁶ καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Σά-

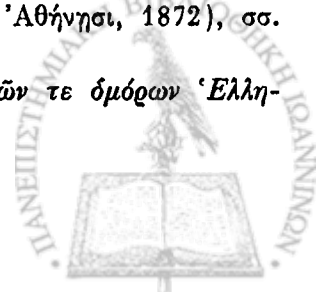
2. Κώστας Θ. Πέτσιος, *Ἡ περὶ φύσεως συζήτηση στὴ Νεοελληνικὴ Σκέψη*, σσ. 152 κ.έ.

3. Ἀναστάσιος Μιχαήλ, *Περιηγηματικὸν Πυκτάτιον ἤτοι Περιήγησις τῆς Εὐρώπης*, Ἐν Ἀμστελοδάμῳ, 1706, σ. 13.

4. Δημήτριος Προκοπίου (Πάμπερης), *Ἀπαρίθμησις Λογίων Γραικῶν*, στό: J. A. Fabricius, *Bibliotheca Graeca*, Tomus XI, Hamburg, 1722 (ἀνατύπωση: Βιβλιοπωλεῖον Νόττη Καραβία, Ἀθῆναι, 1966), σ. 799.

5. Γεώργιος Ἰ. Ζαβίρας, *Νέα Ἑλλάς ἢ Ἑλληνικὸν Θέατρον*. Ἐπιμ., Τάσος Ἀθ. Γριτσόπουλος, Ἀθῆναι, 1972 (= Ἐπιμ., Γεώργιος Π. Κρέμος, Ἀθήνησι, 1872), σσ. 212-214 καὶ 525-526.

6. Παναγιώτης Ἀραβαντινός, *Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου τῶν τε δρόμων Ἑλλη-*

θα⁷, οί όποιοι έστίασαν τήν προσοχή τους στή φιλοσοφική - θεολογική διαμάχη του Σουγδουρή με τον Βησσαρίωνα Μακρή και τον μητροπολίτη 'Ιωαννίνων Κλήμεντα τό 1695, άντλώντας από τή γνωστή περικοπή που άφιερώνει στο θέμα ό Μελέτιος στήν 'Εκκλησιαστική του 'Ιστορία⁸. Μέσα από τό ίδιο πρίσμα αποδελτιώνει πληροφορίες από γνωστές πηγές ό Χριστόφορος Φιλητάς στα χειρόγραφα Φιλολογικά του Σύμμικτα που έμπεριέχονται στον κώδικα 316 τής Βουλής τών 'Ελλήνων⁹ και στο συγκεκριμένο πλαίσιο έγγράφονται οί έπισημάνσεις του Φιλάρету Βαφείδη¹⁰ και του Χρυσόστομου Παπαδόπουλου¹¹, καθώς και οί μεταγενέστερες διαπιστώσεις του Πα-

νικων και 'Ιλλυρικων χωρων διατρέχουσα κατά σειράν τα εν αυταις συμβάντα από του σωτηρίου έτους μέχρι του 1854. Τόμος Β', 'Εν 'Αθήναις, 1856, σ. 225· του ίδιου, Βιογραφική Συλλογή Λογιών της Τουρκοκρατίας. 'Επιμ., Κ. Θ. Δημαράς, 'Ιωάννινα, Ε.Η. Μ., 1960, σσ. 196-197· του ίδιου, 'Ιστορία της 'Ελληνικής παιδείας παρ' 'Ελλησιν. Εισαγ., έπιμ., 'Ε. 'Ι. Νικολαΐδου. 'Ιωάννινα, 1986, σσ. 316-317.

7. Κωνσταντίνος Ν. Σάθας, Νεοελληνική Φιλολογία. Βιογραφίαι των εν τοις Γράμμασι διαλαμπάντων 'Ελλήνων από της καταλύσεως της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας μέχρι της 'Ελληνικής 'Εθνεγερσίας (1453-1821), 'Εν 'Αθήναις, 1868, σ. 393.

8. Μελέτιος, 'Εκκλησιαστική 'Ιστορία. Μετενεχθείσα εκ της 'Ελληνικής εις την ήμετέραν άπλοελληνικήν φράσιν, εις τόμους τρεις διαιρεθείσα και πλουτισθείσα με πολλάς χρησίμους, και αναγκαίας ύποσημειώσεις, και ακριβεΐς πίνακας παρ' Γεωργίου Βενδότη εκ Ζακύνθου, και παρ' αυτου διορθωθείσα. Νυν πρώτον τύποις εκδοθείσα δι' έπιστασίας και ακριβοϋς έπιμελείας Πολυζώη Λαμπανιτζιώτη του έξ 'Ιωαννίνων. Τόμος Γ', 'Εν Βιέννη τής 'Αουστρίας, 1784, σσ. 484-485. 'Ο Ζαβίρας, Νέα 'Ελλάς ή 'Ελληνικόν Θέατρον, σ. 212, στηρίζεται σε χειρόγραφο τής 'Εκκλησιαστικής 'Ιστορίας.

9. Χριστόφορος Φιλητάς, Σύμμικτα Φιλολογικά. Τ.Β'. "Άνδρες πεπαιδευμένοι "Ελληνες μετά την "Αλωση μέχρι της σήμερον. Χφ. 316 τής Βουλής τών 'Ελλήνων, σσ. 41-51, 68-71. Πηγές του Φιλητά είναι ό 'Αναστάσιος Μιχαήλ, ό 'Ελλάδιος, ό Δουσίθεος 'Ιεροσολύμων και ό Μελέτιος. 'Αναφορές στο έργο του Σουγδουρή ύπάρχουν και στους κώδικες 305 (σ. 111) και 347 (σσ. 162-168) που περιέχουν φιλολογικού περιεχομένου σημειώσεις του Φιλητά. Για τα χειρόγραφα Τετράδια του τελευταίου που απόκεινται στή Βιβλιοθήκη τής Βουλής (χφ. 250, 287, 300-307, 310, 313, 316, 335, 346, 347) βλ. Ντίνο Κονόμος, Συμπληρωματικός Κατάλογος των χειρογράφων κωδίκων της Βιβλιοθήκης τής Βουλής. Συνέχεια των Καταλόγων (1-241) του Σπ. Λάμπρου. 'Αριθ. 242-448, 'Αθήναι, 1965, σσ. 7, 17, 22-26, 31, 36. Σύντομη παρουσίαση των Τετραδίων έπιχειρεί ό Στέφανος Μπέττης, Φιλητάς και 'Ασώπιος. Οί Διδάσκαλοι του Γένους, 'Ιωάννινα, Ε. Η. Μ., 1991, σσ. 117-128.

10. Φιλάρετος Βαφείδης, 'Εκκλησιαστική 'Ιστορία υπό του Κυρίου ημών 'Ιησού Χριστου μέχρι των καθ' ημάς χρόνων. Τόμος Γ'. Νέα 'Εκκλησιαστική 'Ιστορία (1453-1908). Μέρος Α'. 'Από 'Αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως (1453) μέχρι τέλους του 17ου αιώνος (1700), 'Εν Κωνσταντινουπόλει, 1912, σσ. 83-84.

11. Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, 'Ιστορικά σημειώματα. Γεώργιος Σουγδουρής». Θεολογία 4 (1926), σσ. 8-10.

ναγιώτη Χρήστου¹² και του Gerhard Podskalsky¹³. Μνεῖες στὸν Σουγδουρή, χωρὶς νὰ συνοδεύονται ἀπὸ κριτικὸ ἔλεγχο τῶν προγενέστερων ἐκτιμήσεων, συναντοῦμε σὲ ὅλες τὶς γραμματολογικὲς προσεγγίσεις πού ἔχουν ὡς ἀντικείμενο τὴν Ἐκπαίδευση στὰ Γιάννινα κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τὰ ἐλάχιστα ἐξακριβωμένα στοιχεῖα, πού χρησιμοποιήθηκαν στὶς ἀρχές τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα¹⁴, διανθίσθηκαν μὲ ἰσχυρὴ φαντασία, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ προκύψει μία αὐθαίρετη συναγωγὴ εἰκασιῶν, τόσο γιὰ τὸν Σουγδουρή, ὅσο καὶ -κυρίως- γιὰ τὸ πνευματικὸ πλαίσιο τῆς ἐποχῆς, πού προβάλλεται συχνά ὡς βιβλιογραφία¹⁵.

Ἄπὸ τὸν Στέφανο Μπέττη δημοσιεύθηκε τὸ 1963 ἡ πρώτη (καὶ μοναδική ὡς τώρα) βιογραφία τοῦ Γεωργίου Σουγδουρή¹⁶, στὴν ὁποία ἐνσωματώθηκαν στοιχεῖα πού ἔφεραν στὸ φῶς οἱ γενικότερες ἀναζητήσεις τοῦ Κωνσταντίνου Μέρζιου στὰ Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας. Τὸ πληθωρικὸ δημοσί-

12. Παναγιώτης Χρήστου, «Ἡσυχαστικαὶ ἀναζητήσεις εἰς τὰ Ἰωάννινα περὶ τὸ 1700», *Κληρονομία* 1 (1969), σσ. 341-344.

13. Gerhard Podskalsky, *Griechische Theologie in der Zeit der Türkenherrschaft 1453-1821. Die Orthodoxie im Spannungsfeld der nachreformatorischen Konfessionen des Westens*, München, 1988, σσ. 44-45, 298-299.

14. Βασίλειος Ἀ. Μυστακίδης, «Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐν Ἰωαννίνοις Σχολείων. (Σχολὴ τοῦ Γκιούμα - Ἀνέκδοτα ταύτης σιγίλλια)», *Παρνασσός* 10 (1886), σσ. 55-76, 132-140, 185-191. Ματθαῖος Κ. Παρانیκας, *Σχεδιάγραμμα περὶ τῆς ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Ἔθνει καταστάσεως τῶν Γραμμάτων ἀπὸ ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως (1453 μ. Χ.) μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ἐνεστώσης (ΙΘ') ἑκατονταετηρίδος*, Ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1867, σσ. 61-70. Σπυρίδων Π. Λάμπρος, «Περὶ τῆς παιδείας ἐν Ἰωαννίνοις ἐπὶ Τουρκοκρατίας», *Νέος Ἑλληνομνήμων* 13 (1916), σσ. 273-317. Ἀθηναγόρας, «Σχολὴ Ἐπιφανίου Ἡγουμένου», *Ἡπειρωτικὰ Χρονικά* 4 (1929), σσ. 63-78.

15. Βλ. ἐνδεικτ., τὸ βιβλίον τοῦ Φάνη Μιχαλόπουλου, *Τὰ Γιάννενα καὶ ἡ Νεοελληνικὴ Ἀναγέννηση (1648-1820)*, Ἀθήνα, 1930, ἰδ., σσ. 35-37, στὸ ὁποῖο συμφύρονται οἱ ἱστορικὲς ἐνδείξεις μὲ τὶς ἀτομικὲς δοξασίες τοῦ συγγραφέα. Δὲν κατορθώνουν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴ νοοτροπία αὐτὴ οἱ προσεγγίσεις τοῦ Κώστα Π. Λαζαρίδη, «Σχολεῖα καὶ δάσκαλοι τῶν Γιαννίνων στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας. Κεφάλαιο τέταρτο. Διάσημοι δάσκαλοι τῶν Σχολείων τῶν Ἰωαννίνων», *Ἡπειρωτικὴ Ἔστια* 22 (1973), σσ. 80-98, ἰδ., σσ. 83-84. τοῦ Νικ. Γ. Ζιάγκου, *Τουρκοκρατούμενη Ἡπειρος. Τιμαριωτισμὸς, ἀστισμὸς, νεοελληνικὴ ἀναγέννηση (1648-1820)*, Ἀθήνα, 1974, σσ. 242-246. τοῦ Κωνσταντίνου Χατζόπουλου, *Ἑλληνικὰ Σχολεῖα στὴν περίοδο τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας (1453-1821)*, σσ. 88-105, καὶ τῆς Ἑλένης Κουρμαντζῆ - Παναγιωτάκου, «Ἡ ἐκπαίδευση στὰ Γιάννενα καὶ οἱ ἰδεολογίες τῆς: οἱ "νεωτεριστικὲς" Σχολές καὶ οἱ Σχολές Μπαλάνων καὶ Ψαλῖδα (1645-1820)», *Δωδώνη*, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τοῦ Τμήματος Φιλολογίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, 20 (1991), σσ. 101-174, ἰδ., σ. 130.

16. Στέφανος Μπέττης, «Γεώργιος Ἱερεὺς Σουγδουρῆς. Ὁ διδάσκαλος τοῦ Γένους (1645;-1725). Ὁ δάσκαλος, ὁ συγγραφέας, ὁ ἄνθρωπος», *Ἡπειρωτικὴ Ἔστια* 12 (1963), σσ. 177-184, 278-287, 381-388, 492-501, 605-614.

ευμα, γραμμένο με τὸ συνήθη τρόπο τοῦ συντάκτη, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς πρόδηλες παρανοήσεις καὶ τὶς συναισθηματικὲς ἀφηγήσεις, ἀξιοποίησε πληροφορίες ἀπὸ ἕναν περιορισμένο ἀριθμὸ πηγῶν καὶ δὲν ἔλαβε ὑπόψη τὶς καταγραφές τῆς ἱστοριοδιφικῆς ἔρευνας σχετικὰ μὲ τὰ σωζόμενα χειρόγραφα τῶν ἔργων του, ὅπως θὰ διαπιστώσουμε στὴ συνέχεια τῆς μελέτης μας. Οἱ μεταγενέστεροι, οἱ ὁποῖοι ἀντλήσαν, ἀπὸ τὸ παραπάνω, χρῆσιμο γιὰ τὴν ἐποχὴ του, κείμενο, ἐπανέλαβαν ὡς βεβαιότητες τὶς ἀναπόφευκτες ἐρευνητικὲς παραλείψεις τοῦ συγγραφέα¹⁷, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ διακωλύονται οἱ ἀποσιωπήσεις καὶ οἱ ἐσφαλμένες ἀντιλήψεις γιὰ τὴν ὕψη τοῦ ἔργου του.

Μέχρι πρόσφατα ἡ φιλοσοφικὴ ἐργογραφία τοῦ Σουγδουρῆ περιοριζόταν στὴ *Λογικὴ*, ὅμως τὸ εἰσαγωγικὸ ἐγχειρίδιο στὴν ἀριστοτελικὴ ἀναλυτικὴ, ποὺ διδάχθηκε σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς Σχολές κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας, ἐλάχιστα διαφωτίζει τὴ θέση τοῦ Σουγδουρῆ στὴν ἱστορία τοῦ νεοελληνικοῦ ἀριστοτελισμοῦ, τὸν ὁποῖο δὲ συγκεφαλαιώνει βεβαίως ἡ ρηξικέλευθη φιλοσοφικὴ ἐρμηνεία τοῦ Θεόφιλου Κορυδαλέως, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ κείμενα τοῦ τελευταίου ἀποτέλεσαν τὸ βασικὸ πυρῆνα τῆς φιλοσοφικῆς μαθητείας στὸ δεῦτερο μιστὸ τοῦ δεκάτου ἐβδόμου καὶ στὶς ἀρχές τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰώνα. Τὸ 1999 παρουσιάσθηκαν οἱ αὐτόγραφες *Διαλέξεις* τοῦ Σουγδουρῆ *Εἰς τὰ τοῦ Φιλοσόφου περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς*¹⁸, τῶν ὁποίων ἡ σύνθεση ὁλοκληρώθηκε στὶς 16 Φεβρουαρίου 1674 στὴ Βενετία, καὶ ἡ μελέτη τοῦ κειμένου μᾶς ἐπιτρέπει τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐρμηνεία τοῦ ἀριστοτελικοῦ ἔργου, τὴν ὁποία ἐπιχειρεῖ ὁ Ἑπειρώτης στοχαστής, ἀφορμᾶται ἀπὸ προϋποθέσεις τοῦ μεσαιωνικοῦ - σχολαστικοῦ ἀριστοτελισμοῦ, οἱ ὁποῖες βρίσκονται στὸν ἀντίποδα τῶν μεθοδολογικῶν ὑποδείξεων τοῦ Κορυδαλέως γιὰ τὸ ριζικὸ διαχωρισμὸ φιλοσοφίας καὶ θεολογίας.

Στὴ συνοχὴ αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι ὁ νεοελληνικὸς ἀριστοτελισμὸς συνιστᾶ ἕνα δύσβατο πεδίο γιὰ τὴν ἱστοριογραφία τῆς νεοελ-

17. Βλ. ἐνδεικτ., Τάσος Ἀθ. Γριτσόπουλος, «Σουγδουρῆς Γεώργιος», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, Τόμος 11, Ἀθήνα, 1967, σσ. 287-289· Λίνος Γ. Μπενάκης, «Σουγδουρῆς Γεώργιος», *Παγκόσμιον Βιογραφικὸν Λεξικόν*, Τόμος 9α, Ἀθήνα, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, 1988, σ. 326 (= Λίνος Γ. Μπενάκης, *Μεταβυζαντινὴ Φιλοσοφία 17ος-19ος αἰώνας*. Ἐρευνα στὶς πηγές, Ἀθήνα, 2001, σ. 231)· Χρήστος Π. Μαραζόπουλος, *Ἡ "Εἰσαγωγή Λογικῆς" τοῦ Γεωργίου Σουγδουρῆ καὶ τὰ πρότυπά της στὴν ἀρχαία καὶ στὴν νεοελληνικὴ φιλοσοφικὴ γραμματεία*. Διδακτορικὴ Διατριβή. Ἰωάννινα, 1998, σσ. 11-26.

18. Κώστας Θ. Πέτσιος, «Οἱ χειρόγραφες "Διαλέξεις" τοῦ Γεωργίου Σουγδουρῆ "Εἰς τὰ τοῦ φιλοσόφου περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς" (1674)», *Ὁ Ἑρμηνεὺς* 22 (1999), σσ. 246-251. Βλ. ἀναλυτικότερα τὴ μελέτη τοῦ ἴδιου, «Ἐνα ἀνέκδοτο ἔργο τοῦ Γεωργίου Σουγδουρῆ (μέσα 17ου αἰ.- 1725): Οἱ χειρόγραφες "Διαλέξεις εἰς τὰ τοῦ φιλοσόφου περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς" (1674)», *Δωδώνη*, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τοῦ Τμήματος Φιλοσοφίας - Παιδαγωγικῆς καὶ Ψυχολογίας, 30 / Γ' (2000), σσ. 235-248.

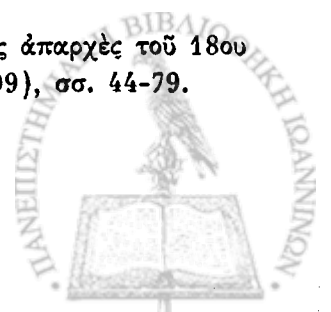

ληνικῆς φιλοσοφίας καὶ θὰ ἐξακολουθεῖ νὰ γίνεται ἀντικείμενο ἀπαξιοτικῆς συνθηματολογικῆς προσέγγισης, στὸ βαθμὸ πού ἡ ἔρευνα δὲν ἀποδυθεῖ σὲ μία ἐργώδη προσπάθεια ἀναζήτησης καὶ φιλοσοφικῆς στάθμισης τῆς λανθάνουσας φιλοσοφικῆς παραγωγῆς τῶν στοχαστῶν πού ἐκφράσθηκαν μέσα ἀπὸ τὴ συγκεκριμένη φιλοσοφικὴ ὀπτική. Οἱ γενικόλογες κατηγοριοποιήσεις πού δὲν ἐδράζονται στὴν ἐξαντλητικὴ ἐπακρίβωση τῶν ἐπὶ μέρος φιλοσοφικῶν παραδοχῶν ἐλάχιστα συνεισφέρουν στὴν ἀποφυγὴ τοῦ ὀλισθήματος τῆς ἀνιστορικῆς σύμφυρσης τῶν φιλοσοφημάτων καὶ ὡς ἐδραῖο αἴτημα προβάλλει ἡ συστηματικὴ μελέτη τῶν καταθέσεων τῶν ἐκπροσώπων τοῦ νεοελληνικοῦ ἀριστοτελισμοῦ μέσα ἀπὸ τὸ πρίσμα τῶν ιστορικοφιλοσοφικῶν παραμέτρων, οἱ ὁποῖες τὴ συγκεκριμένη περίοδο ἴσχυσαν ὡς κριτήρια τῆς φιλοσοφικῆς ἀναζήτησης.

Πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ εἶναι προσανατολισμένη ἡ ἐργοβιογραφικὴ σύνθεση τὴν ὁποία ἐπιχειροῦμε στὴν παρούσα μελέτη καὶ στόχος μας εἶναι, ἀφοῦ ἀποσαφηνίσουμε τίς ιστορικοκοινωνικὲς συναρτήσεις πού ἀφοροῦν τὴν πνευματικὴ του παρουσία καὶ τίς δραστηριότητές του ὡς λογίου, νὰ ἐπικεντρώσουμε τὴν προσοχή μας στὰ ἄγνωστα στὴν ἔρευνα φιλοσοφικὰ κείμενα τοῦ Σουγδουρῆ, ἔτσι ὥστε νὰ συγκροτηθεῖ τὸ σταθερὸ σημεῖο ἀπὸ τὸ ὁποῖο εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκκινήσει ὁποιοδήποτε ἐρμηνευτικὸ ἐγχείρημα. Δὲ θὰ πρέπει ἄλλωστε νὰ διαφεύγει τῆς προσοχῆς μας ἔτι ὁ Σουγδουρῆς, ὁ ὁποῖος «τοῖς ἰδίους μαθηταῖς πᾶσαν τὴν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Τούρκων οὔσαν Εὐρώπην καταβαρβαρωθεῖσαν πῶς ἐξεπαίδευσεν»¹⁹, βρίσκεται ὡς στοχαστῆς στὸ μεταίχμιο πού ὀρίζεται ἀπὸ τίς ιστορικὲς ἀπολήξεις τῆς ἀριστοτελικῆς σκέψης καὶ τὴν ἐμφάνιση τῆς νεότερης φιλοσοφίας²⁰ καὶ ἡ διδασκαλία του προβάλλει ὡς μία ἀπὸ τίς ἐπαρκεῖς καὶ συνεκτικὲς ἀριστοτελικῆς ἔμπνευσης θεωρήσεις σὲ ἓνα φιλοσοφικὸ τοπίο πού βαθμιαίως μεταλλάσσεται.

19. Μελέτιος, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, Γ', σ. 488.

20. Κώστας Θ. Πέτσιος, «Ἀνθρωπολογία καὶ Γνωσιοθεωρία στὶς ἀπαρχές τοῦ 18ου αἰῶνος: Descartes καὶ Νεοελληνικὴ Σκέψη», *Ὁ Ἐραμιστῆς* 22 (1999), σσ. 44-79.

II. Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΟΥΓΔΟΥΡΗ

Ἡ γενεαλογία τοῦ Γεωργίου Σουγδουρῆ δὲν εἶναι γνωστὴ στὶς λεπτομέρειές της καὶ μὲ τὰ ὑπάρχοντα στοιχεία δὲν εἴμαστε σὲ θέση νὰ ἀποφανθοῦμε μὲ ἀκρίβεια γιὰ τὶς συγγενικὲς σχέσεις ποὺ διέπουν τὰ μέλη τῆς πολύκλαδης οἰκογένειας, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα σποραδικὰ ἔχουν ἔλθει στὸ φῶς. Ἀπὸ τὶς ἀκροθιγεῖς μνεῖες ποὺ συναντοῦμε στὰ διάφορα ἔγγραφα προκύπτει ὅτι ἡ οἰκογένεια Σουγδουρῆ διεδραμάτισε σημαντικὸ ρόλο στὰ οἰκονομικο-κοινωνικὰ δρώμενα τῆς ἐποχῆς καὶ ἀνῆκε στὶς πλέον ἐξέχουσες «μεταξὺ τῶν τότε πολιτῶν»²¹. Γιὰ τὴ γενεὰ τῶν Σουγδουρῆδων ὑπάρχει ἡ ἐξιστόρηση τοῦ Κοσμᾶ Μπαλάνου (1731-1808), ποὺ παραδίδει ὁ Γεώργιος Τουρτούρης, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ Σουγδουρῆς, ἔπως καὶ ὁ Συρβάνος, ἦταν ἀπὸ τὶς οἰκογένειες τῶν Ἰωαννίνων ποὺ «δὲν θέλησαν νὰ τουρκεύουν»²², ὅταν ὁ σουλτάνος Ἀμουράτ ὁ Δ' περὶ τὸ 1635 ἀπαίτησε τὸν ἐξισλαμισμὸ τῶν Χριστιανῶν Σπαχῆδων τῆς Ἠπείρου ὡς προϋπόθεση, γιὰ νὰ διατηρήσουν τὴν κυριότητα τῆς περιουσίας τους²³, καὶ «ἔβαλαν τοὺς υἱοὺς τους καὶ

21. Παναγιώτης Ἀραβαντινός, *Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου*, Β', σσ. 261-262.

22. Ἄγγελος Παπακώστας (ἐπιμ.), «Ὁ Κουβαρᾶς. Σημειώματα ἱστορικὰ κατὰ παράδοσιν Γεωργίου Τουρτούρη τοῦ Καλαρρυτιώτη ἀντιγραμμένα ἀπὸ τὸ ἰδιόχειρόν του (ὑπὸ Ἀθ. Ψαλῖδα). [Ἐκ τῶν Ἱστορικῶν Ἀρχείων Βλαχογιάννη]», *Ὁ Νέος Κουβαρᾶς* 1 (1961), σ. 20. Γιὰ τὶς διηγήσεις τοῦ Τουρτούρη βλ. τὶς παρατηρήσεις τοῦ Λέανδρου Βρανούση, *Χρονικὰ τῆς Μεσαιωνικῆς καὶ Τουρκοκρατούμενης Ἠπείρου. Ἐκδόσεις καὶ Χειρόγραφα*, Ἰωάννινα, Ε.Η.Μ., 1962, σσ. 40, 100-101. Ὁ Γεώργιος Τουρτούρης ἐμφανίζεται ὡς μέλος τῆς Ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος τῆς Βενετίας κατὰ τὰ ἔτη 1788-1805. Βλ. Κωνσταντῖνος Δ. Μέρτζιος, «Τὸ ἐν Βενετία Ἠπειρωτικὸν Ἀρχεῖον», *Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ* 11 (1936), σ. 247. Βλ. ἐπίσης, Γεώργιος Παπαγεωργίου, «Μαρτυρίες γιὰ τὶς δραστηριότητες Καλαρρυτινῶν ἐμπόρων (τέλη 18ου κί. - 1821). (Μὲ βάση τὸ ἀρχεῖο Γεωργίου Δουρούτη)», *Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ* 30 (1992), σσ. 179-181.

23. Ἄγγελος Παπακώστας (ἐπιμ.), «Ὁ Κουβαρᾶς», σσ. 18-20. Γιὰ τὰ «γεγονότα» βλ. Παναγιώτης Ἀραβαντινός, *Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου*, Α', σσ. 225-227· τοῦ ἰδίου, *Περιγραφή τῆς Ἠπείρου εἰς μέρη τρία*. Μέρος Β'. Εἰσαγ., Κ. Θ. Δημαρᾶς. Ἐπιμ., Ἐ. Ἰ. Νικολαΐδου. Ἰωάννινα, Ε.Η.Μ., 1984, σσ. 163-164· Σπυρίδων Π. Ἀραβαντινός, *Ἱστορία Ἀλῆ Πασᾶ τοῦ Τεπελενλή. Συγγραφεῖσα ἐπὶ τῇ βύσει ἀνεκδότου ἔργου τοῦ Παναγιώτου Ἀραβαντινοῦ*, Ἐν Ἀθήναις, 1895, σσ. 46-47, σημ. 1· Ἀθανάσιος Κομνηνός - Ὑψηλάντης, *Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Πολιτικῶν εἰς Ἀώδεκα Βιβλίον Η', Θ', καὶ Ι' ἦτοι Τὰ Μετὰ τὴν Ἀλωσιν (1453-1789)*. (Ἐκ χειρογράφου ἀνεκδότου τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ Σινᾶ). Ἐκδοση: Ἀρχιμ. Γερμανός Ἀφθονίδης. Μετὰ Παραρτήματος περιέχοντος τὰ λείποντα τῆ ἐκδόσει τῶν *Μετὰ τὴν Ἀλωσιν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Πολιτικῶν*, ἐκδίδοντος Ἀθ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1870 (ἀνατύπωση:

ἐμαθαν τὴν χρυσοχοϊκὴν τέχνην καὶ ἔγιναν ἐπιτηδειότατοι τεχνίτες»²⁴. «Ὅπως διαβάζουμε, «τοῦ Συρβάνου καὶ τοῦ Σουγδορῆ οἱ φαμιλιές εἶναι οἱ πλέον εὐγενικὲς τῶν Ἰωαννίνων καὶ πάντοτε τὲς εἶχαν σὲ μεγάλην ὑπόληψιν, καὶ μόνον ὁποῦ μετὰ ταῦτα ἀπὸ τὸ ἐμπόριον ἐπλούτισαν διάφορες φαμιλιές, μόνον τοῦτο ἀπὸ τοῦ Συρβάνου καὶ Σουγδορῆ τὴν φαμιλιὰ ἐγίνονταν προεστοὶ τῶν Ἰωαννίνων, ὡς τὰ εὐγενικώτερα σπίτια τοῦ τόπου, καὶ ἕως σχεδὸν τοὺς 1700 ἐπροέστευαν αὐτὲς οἱ φαμιλιές»²⁵.

Ἀνάλογη εἶναι καὶ ἡ ἀφήγησις τοῦ Παναγιώτη Ἀραβαντινοῦ, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ ἀντλεῖ ἀπὸ συναφῆς τοπικὸ Χρονικό: «ὅτε οἱ Χριστιανοὶ ἀπεστερήθησαν [...] ἐκ τῶν κληρουχιῶν σπαϊλικίων των», γράφει, «ἐνησχολήθησαν οἱ μὲν εἰς τὸ ἐμπόριον, οἱ δὲ εἰς τὰς τέχνας. Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ γενεὰ τοῦ Σουγδορῆ ἐπιτηδεύθη τὴν χρυσοχοϊκὴν τέχνην, καὶ τὴν διετήρησεν ἐπὶ πολὺ, καθότι μεταξὺ τῶν χρυσοχόων τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος τὰ σχέδια τῶν λουλουδιῶν, ἅτινα ἐνεχάραττον καὶ ἐγχαράττουσιν εἰσέτι εἰς τὰ ἔργα των, τὰ ὠνόμαζον Σουγδουρά. Τὸ οἶκημα τοῦ Σουγδορῆ», παρατηροῦσε ὁ Ἀραβαντινὸς τὸ 1856, «ἀποτελεῖ ἤδη μέρος τῆς Ζωσιμαίας Σχολῆς»²⁶.

Συναντοῦμε τὸ ἐπώνυμο Σουγδορῆς ἤδη τὸν δέκατο ἕκτο αἰῶνα στὸ Μητρῶο τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος τῆς Βενετίας²⁷, ὅπου ἀνάμεσα σὲ ἄλλους Ἠπειρωτὲς ἐμπόρους²⁸, ἀναγράφονται ὁ Ἰωάννης Σουγδορῆς (περίοδος:

Βιβλιοπωλεῖον Νότη Καραβία, Ἀθήναι, 1982), σσ. 138-139· Κωνσταντῖνος Λαζαρίδης, «Οἱ Τοῦρκοι Σπαῆδες», *Ἡπειρωτικὴ Ἑστία* 1 (1952), σσ. 10-14, 137-142· Νικόλαος Β. Πατσέλης, «Οἱ Τοῦρκοι Σπαῆδες. Ἱστορικὸν τοῦ θεσμοῦ τῶν Σπαχήδων», *Ἡπειρωτικὴ Ἑστία* 1 (1952), σσ. 787-793· τοῦ ἰδίου, «Οἱ Τοῦρκοι Σπαῆδες. Αὐθαιρεσίαι Σπαχήδων καὶ συνέπειαι αὐτῶν διὰ τὴν χώραν», *Ἡπειρωτικὴ Ἑστία* 2 (1953), σσ. 25-32.

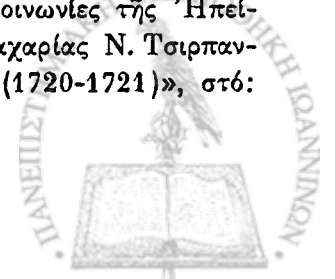
24. Ἄγγελος Παπακώστας (ἐπιμ.), «Ὁ Κουβαρᾶς», αὐτόθι.

25. Αὐτόθι.

26. Παναγιώτης Ἀραβαντινός, *Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου*, Β', σ. 263, σημ. Κατὰ τὸ 19ο αἰῶνα δὲ συναντᾶται τὸ ἐπώνυμο Σουγδορῆς στὰ σχετικὰ μὲ τὴ συντεχνία τῶν χρυσοχόων ἔγγραφα. Βλ. Γεώργιος Παπαγεωργίου, *Οἱ Συντεχνίες στὰ Γιάννενα κατὰ τὸν 19ο καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 20ου αἰῶνα*. Διδακτορικὴ Διατριβή. Ἰωάννινα, Ι.Μ.Ι.Α.Χ., 1988, σ. 45, σημ. 2.

27. Τὸ ὄνομα Σουγδορῆς δὲ μνημονεύεται μέχρι τὸ 1530, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ γνωστὰ στοιχεῖα. Βλ. Ἀντώνης Δ. Πάρδος, «Ἀλφαβητικὸς κατάλογος τῶν πρώτων μελῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος τῆς Βενετίας ἀπὸ τὸ κατάστιχο 129 (1498-1530). - Α'. Ἄνδρες (πίν. ΛΓ')», *Θησαυρίσματα* 16 (1979), σσ. 294-386· τοῦ ἰδίου, «Ἀλφαβητικὸς κατάλογος τῶν πρώτων μελῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος τῆς Βενετίας ἀπὸ τὸ κατάστιχο 129 (1498-1530). - Β'. Γυναῖκες», *Θησαυρίσματα* 17 (1980), σσ. 149-205.

28. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Τὸ ἐν Βενετία Ἡπειρωτικὸν Ἀρχεῖον», σσ. 239-250. Γενικὰ γιὰ τὸ συγκεκριμένο θέμα βλ. Γεώργιος Πλουμίδης, «Ἡπειρωτὲς Ἐμποροὶ καὶ Βενετία», *Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 8 (1996), σσ. 108-110· τοῦ ἰδίου, «Ἐπικοινωνίες τῆς Ἡπείρου μὲ τὴ Δύση», *Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 13 (1990), σσ. 5-8· Ζαχαρίας Ν. Τσιρπανλής, «Γιαννιώτες ἔμποροι καὶ ἡ ἐμπορικὴ πολιτικὴ τῆς Βενετίας (1720-1721)», στί:

1555-1564)²⁹ και ο γιός του Λ ο υ κ ᾶ ς, ο όποϊος άσχολήθηκε με τὸ εμπόριο τουλάχιστον από τὸ 1555³⁰ και ανέπτυξε έκδοτικές δραστηριότητες. Ο Λ ο υ κ ᾶ ς Σουγδουρής τὸ 1570 χρηματοδότησε από κοινού με τὸν Ἰππόλυτο Βά- λερι τὴν έκδοση ενός *Εὐχολογίου*³¹ και τὸ τελευταίό τέταρτο τοῦ δεκάτου έκτου αιώνα μετεῖχε ενεργά στις έκδηλώσεις τῆς Κοινότητας και ενδιαφέρθηκε για τὰ ζητήματα πὸ ἀφοροῦσαν τὴ διοίκησή της³². Ἀπὸ τὸ 1584 συμπράττει στὴν

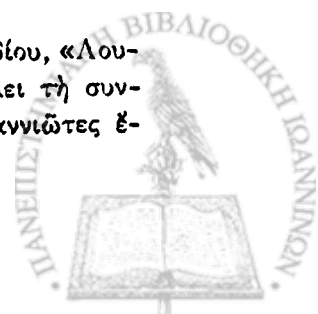
Χαριστεῖον Σεραφεῖμ Τίκα, Θεσσαλονίκη, 1984, σσ. 473-479· Γεράσιμος Δ. Παγκράτης, «Γιαννιώτες Ἐμποροὶ στὴ Βενετία στὰ μέσα τοῦ 16ου αιώνα (1550-1567)», *Θησαυρίσματα* 28(1998), σσ. 129-173.

29. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Τὸ ἐν Βενετία Ἰππειρωτικὸν Ἀρχεῖον», σ. 242· τοῦ ἰδίου, «Ἡ οἰκογένεια τῶν Γλυκῶν ἢ Γλυκῆδων», *Ἰππειρωτικὰ Χρονικὰ* 10(1935), σ. 9. Στὰ ἀρχεῖα ἀποσημειώνεται ὡς «*Sigduri Zuan*». Πβ. Φανὴ Μαυροειδῆ, *Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος Βενετίας στὸ ΙΣΤ' αἰώνα. Ἐκδοση τοῦ Β' Μητρώου ἐγγράφων (1533-1562)*, Ἀθήναι, 1976, σ. 211 (φ. 54r)· τῆς ἰδίας, «Τὰ ὀνόματα τῶν Ἑλλήνων τὸ 16ο αἰώνα», *Ὀνόματα* 9(1984), σ. 151. Θὰ πρέπει νὰ σημειώσουμε στὸ σημεῖο αὐτὸ ὅτι τὰ Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας δὲν ἔχουν μελετηθεῖ ἐπαρκῶς, ἔτσι ὥστε νὰ ἔχουμε ἱκανοποιητικὲς πληροφορίες για τὴ δραστηριότητα τῶν Ἰππειρωτῶν ἐμπόρων και λογίων. Βασικὴ πηγή, ὅσον ἀφορᾷ τὴν Ἰππειρο, παραμένει τὸ ἔργο τοῦ Κ. Δ. Μέρτζιου, ἡ ἀξιοποίηση τοῦ ὁποῖου ὁμως θὰ πρέπει νὰ γίνεται μέσα ἀπὸ τὸ πρίσμα τῶν τεκμηριωμένων ἐπιφυλάξεων πὸ ἡ νεότερη ἔρευνα διατύπωσε. Βλ. ἔνδεικτ., Μ. Ἰ. Μανούσακας, «Βιβλιογραφία τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Βενετίας. Μέρος Α'. Γενικά», *Θησαυρίσματα* 10(1973), σσ. 53 (ἀρ. 171) κ.έ.· Γιώργος Βελουδῆς, *Τὸ Ἑλληνικὸ Τυπογραφεῖο τῶν Γλυκῆδων στὴ Βενετία (1670-1854). Συμβολὴ στὴ μελέτη τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας*, Ἀθήνα, 1987, σσ. 344 κ.έ., και *passim*.

30. Γεράσιμος Δ. Παγκράτης, «Γιαννιώτες ἔμποροὶ στὴ Βενετία στὰ μέσα τοῦ 16ου αιώνα (1550-1567)», σσ. 144 και 158.

31. Émile Legrand, *Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs aux XVe et XVIe siècles*, Tome 4, Paris, 1906, σσ. 170-171: *Εὐχολόγιον*. Τὸ παρὸν Εὐχολόγιον ἐτυπώθη Ἐνετίησιν ἐν οἰκίᾳ Κυρίου Ἰππολίτου τοῦ Βαλέριδος, ἀναλώμασι μὲν τοῖς αὐτοῦ και τοῦ Κυρίου Λουκᾶ τοῦ σουγδουρι τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων· πόνω δὲ και δεξιότητι και ἐπιμελείᾳ πολῆ, διορθωθὲν και ἀκριβῶς συντεθὲν παρὰ τοῦ ἐν ἱερῶσι κυρίου Ἰωάννου τοῦ Ναθαναήλου..., ἀφο'. Βλ. ἀναλυτικὰ Κ. Δ. Μέρτζιος, «Λουκᾶς Σουγδουρῆς ὁ ἐξ Ἰωαννίνων ἐκδότης ἐν Βενετία (1750-1591)», *Ἰππειρωτικὴ Ἔστια* 18(1969), σσ. 1-14· Evro Layton, *The Sixteenth Century Greek Book in Italy*, Venezia, σσ. 473-475. Για τὶς ἐκδόσεις τῶν *Εὐχολογίων* κατὰ τὸν 16ο αἰώνα βλ. Φίλιππος Ἡ. Ἡλιοῦ, *Προσθήκες στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία. Α'. Τὰ βιβλιογραφικὰ κατάλοιπα τοῦ É. Legrand και τοῦ H. Pernot (1515-1799)*, Ἀθήνα, 1973, σ. 65 (ἀρ. 19)· πβ. Τριαντάφυλλος Ἐ. Σκλαβενίτης, «Προσθήκες στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία (1536 - 1799)», *Θησαυρίσματα* 14(1977), σσ. 133-137. Για τὸν Ἰππόλυτο Βάρελι βλ. Φανὴ Μαυροειδῆ, «Εἰδήσεις για τὰ ἑλληνικὰ τυπογραφεῖα τῆς Ἰταλίας τὸν 16ο αἰώνα», *Δωδώνη* 4(1975), σσ. 241-247· τῆς ἰδίας, *Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος Βενετίας στὸ ΙΣΤ' αἰώνα*, σ. 99.

32. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Τὸ ἐν Βενετία Ἰππειρωτικὸν Ἀρχεῖον», σ. 240· τοῦ ἰδίου, «Λουκᾶς Σουγδουρῆς», σ. 1. Στὴν Ἑλληνικὴ Ἀδελφότητα τῆς Βενετίας καταβάλλει τὴ συνδρομὴ του ἀπὸ τὸ 1573 μέχρι τὸ 1588. Βλ. Γεράσιμος Δ. Παγκράτης, «Γιαννιώτες ἔ-

Ύδρυση Ἑταιρείας μὲ σκοπὸ τὴν ἐκτύπωση λειτουργικῶν βιβλίων (Ὀκτώηχος, Ψαλτήριον, Ἀπόστολος, Εὐχολόγιον, Τριώδιον, Εὐαγγέλιον, Παρακλητική, Ἀνθολόγιον, Πεντηκοστάριον)³³, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦσαν «τὴ ραχοκοκαλιὰ τῶν ἐλληνικῶν ἐκδόσεων σὲ ὄλη τὴ διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας»³⁴, καὶ ὁ ρόλος του ἦταν ἐπιτελικός, ἀφοῦ ἐξουσιοδοτήθηκε ἀνὰ ἐκλέγη [...] διορθωτὴν τῶν τυπογραφικῶν δοκιμίων» καὶ νὰ ρυθμίζει «ὁ ἴδιος [...] τὸ μηνιαῖον μίσθωμα πού θὰ δίδεται εἰς τὸν διορθωτὴν κατὰ τὴν κρίσιν του»³⁵. Τὸ 1591 συνεταιρίσθηκε στὴ Βενετία μὲ τὸν Ἐμμανουὴλ Γλυνζώνιο (1540-1596), τὸν Ἀντώνιο Zemilli καὶ τὸν ἐκδότη — βιβλιοπώλη Ἰωάννη Ἀλιμπράντη μὲ στόχο τὴν ἐκδοση *Μηναιῶν*³⁶ καὶ ἴσως δὲν εἶναι ἄμοιρη τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Σουγδουρῆ ἢ ἀποστολὴ στὰ Ἰωάννινα περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰώνα (1591) βιβλίων ἀξίας «ἑξακοσίων περίπου δουκάτων»³⁷, γεγονός πού ὑποδηλώνει ὅτι ἡ πόλη λειτουργοῦσε ἤδη ὡς ἓνας σημαντικὸς βιβλιοεμπορικὸς κόμβος.

Κατὰ τὸν δέκατο ἔβδομο αἰώνα δραστηριοποιήθηκαν στὴ Βενετία ὡς ἔμποροι ἀρκετὰ μέλη τῆς εὐρύτερης οἰκογένειας. Ἀπὸ τὸ 1617 ὡς τὸ 1649 ἦταν μέλος τῆς Ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος ὁ **Εὐστάθιος Σουγδουρῆς**³⁸, ὁ ὁποῖος τὸ 1641 ἐκλέχθηκε πρόεδρος τῆς (*Guardian Grande*)³⁹. Κατὰ τὴ διάρ-

μποροι στὴ Βενετία στὰ μέσα τοῦ 16ου αἰώνα (1550-1567)», σ. 145, σημ. 20. Σύμφωνα μὲ τὸν Κ. Δ. Μέρτζιο, «Λουκάς Σουγδουρῆς», αὐτόθι, ἔλαβε μέρος «στὶς συνελεύσεις τῶν μελῶν καὶ εἰς τὸ Λοιοκητικὸν Συμβούλιον ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν Ἰωαννίνων» κατὰ τὰ ἔτη 1573-1578, 1582, 1584, 1585, 1587-1591. Γιὰ τὴ συμμετοχὴ του στὴ Γενικὴ Συνέλευση (*Capitolo general*) στὶς 2 Ἰανουαρίου 1574, βλ. Στέφανος Ε. Κακλαμάνης, «Μάρκος Δεφαράνας (1503-1575); Ζακύνθιος στιχουργὸς τοῦ 16ου αἰώνα», *Θησαυρισματα* 21 (1991), σ. 315: «*dalla Giannina [...]* *Luca Sudurigi*».

33. Τὸ σχετικὸ ἔγγραφο δημοσίευσε ὁ Κ. Δ. Μέρτζιος, «Λουκάς Σουγδουρῆς», σσ. 6-8. Γιὰ τὰ ὄνόματα τῶν συμβαλλομένων (Ἰάκωβος Λεογκίνος, ἀδελφοὶ Ξαγούρη, Ἀ. Ζαμέλλι) βλ. Φίλιππος Ἡ. Ἡλιοῦ, «Σημειώματα γιὰ τὰ “τραβήγματα” τῶν ἐλληνικῶν βιβλίων τὸν 16ο αἰώνα», *Ἑλληνικά* 28 (1975), σσ. 106-107. Γιὰ τὰ ἐλληνικὰ βιβλία πού τύπωσε ὁ Ἰάκωβος Leoneini βλ. Νικόλαος Γ. Κοντοσόπουλος, «Τὰ ἐν Βενετία Τυπογραφεῖα Ἑλληνικῶν βιβλίων κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν», *Ἀθηνᾶ* 58 (1954), σσ. 299-301· πβ. Φίλιππος Ἡ. Ἡλιοῦ, *Προσθήκες στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία*, σσ. 55, 57, 60-62 κ.έ.

34. Φίλιππος Ἡ. Ἡλιοῦ, «Σημειώματα γιὰ τὰ “τραβήγματα” τῶν ἐλληνικῶν βιβλίων τὸν 16ο αἰώνα», σ. 105.

35. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Λουκάς Σουγδουρῆς», σ. 8. Τὸ συμβόλαιον τοῦ 1584 ἀξιολογεῖται ἀπὸ τὸν Φίλιππο Ἡ. Ἡλιοῦ, «Σημειώματα γιὰ τὰ “τραβήγματα” τῶν ἐλληνικῶν βιβλίων τὸν 16ο αἰώνα», αὐτόθι, ὡς «ἡ μόνη μας ἀθροιστικὴ πηγὴ γιὰ τὸν 16ο αἰώνα».

36. Κ. Δ. Μέρτζιος, *Θωμᾶς Φλαγγίνης καὶ ὁ Μικρὸς Ἑλληνομνήμων*, Ἐν Ἀθήναις, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, σσ. 204-205.

37. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Λουκάς Σουγδουρῆς», σ. 14.

38. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Τὸ ἐν Βενετία Ἑπειρωτικὸν Ἀρχεῖον», σ. 242.

39. Ἰωάννης Βελούδης, *Ἑλλήνων Ὀρθοδόξων Ἀποικία ἐν Βενετία*, Βενετία, 21893, σ.

κεια τῆς θητείας του θεσπίσθηκαν διατάξεις πού ἐνίσχυσαν τῆ δικαιοδοσία τοῦ μητροπολίτη Φιλαδελφείας σέ ζητήματα πού ἀφοροῦσαν τὴν Ἀδελφότητα, οἱ ὁποῖες ἀκυρώθηκαν τὸ 1657⁴⁰, καὶ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1641 ὁ Εὐστάθιος Σουγδουρῆς ὑπογράφει ὡς «Γαστάλδος τῆς ἐκκλησίας τοῦ μεγάλου Γεωργίου» δύο Ἐπιστολές πρὸς τοὺς ἡγεμόνες τῆς Μολδαβίας Βασίλειο Luru καὶ τῆς Βλαχίας Ματθαῖο Μπασσαράμπα, ζητώντας τὴν οἰκονομική συνδρομή τους γιὰ τὴ σχεδιαζόμενη οἰκοδομική δραστηριότητα τῆς Ἀδελφότητας⁴¹.

Ὅσον ἀφορᾷ τὶς κοινωνικὲς του σχέσεις διαθέτουμε ὀρισμένα στοιχεία⁴² καὶ σώζονται ἐμμέμνητες βεβαιώσεις τῆς οἰκονομικῆς του συνεργασίας μὲ τὸν Ἐπιφάνιο Ἰγούμενο⁴³, τὸν ἰδρυτὴ τῆς φερώνυμης Σχολῆς στὰ Γιάννινα⁴⁴. Τὸ 1647 ὁ Εὐστάθιος καταβάλλει ὡς πληρεξούσιος τοῦ Ἠγουμένου τὴν ἀμοιβή τοῦ Νικηφόρου Πριγγιλέως γιὰ τὰ μαθήματα πού ὁ τελευταῖος παρέδιδε στὰ Ἰωάννινα τὴ διετία 1645-1647⁴⁵ καὶ ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐκτελεστὲς τῆς Διαθήκης τοῦ Γιαννιώτη εὐεργέτη⁴⁶. Τὴν ἴδια περίοδο ἐμφανίζονται στὴ Βενετία οἱ Μίχοι (1632)⁴⁷, Ἀλέξανδρος (1666),

186· Κ. Δ. Μέρτζιος, «Τὸ ἐν Βενετίᾳ Ἡπειρωτικὸν Ἀρχεῖον», σ. 251· τοῦ ἰδίου, «Ἡ οἰκογένεια τῶν Γλυκῶν ἢ Γλυκῆδων», σ. 34.

40. Μ. Ἰ. Μανούσακας, «Συλλογὴ ἀνεκδότων ἐγγράφων (1578-1685) ἀναφερομένων εἰς τοὺς ἐν Βενετίᾳ Μητροπολίτας Φιλαδελφείας», *Θησαυρίσματα* 6 (1969), σσ. 67-70, 78-79.

41. Στις 11 Αὐγούστου τοῦ 1641 ἡ Ἀδελφότητα ἐνέκρινε τὰ σχέδια γιὰ τὴν ἀνακαίνιση ὀρισμένων οἰκοδομῶν καὶ τὴν ἀνέγερση τοῦ κτιρίου τῆς Φλαγγινιανῆς Σχολῆς, ἀπόφαση πού ὑλοποιήθηκε πολλὰ χρόνια ἀργότερα. Βλ. Ἀθανάσιος Ἐ. Καραθανάσης, *Ἡ Φλαγγίνειος Σχολὴ τῆς Βενετίας, Θεσσαλονίκη*, 21986, σ. 83. Οἱ σχετικὲς Ἐπιστολές πρὸς τοὺς ἡγεμόνες δημοσιεύονται στὴ μελέτη τοῦ Μ. Ἰ. Μανούσακα, «Ἀλληλογραφία τῆς Ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος Βενετίας (1641-1647) μὲ τοὺς ἡγεμόνες τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαβίας (ἀπὸ τὰ ἐπίσημα πρακτικὰ τῆς) (πίν. Α'-Γ')», *Θησαυρίσματα* 15 (1978), σσ. 9-14.

42. Τὸ 1621 ὁ Εὐστάθιος Σουγδουρῆς ἐμφανίζεται ὡς ἀνάδοχος σὲ βάπτισμα (Κ. Δ. Μέρτζιος, *Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας*, Θεσσαλονίκη, 1947, σ. 257· πβ. σ. 258) καὶ τὸ 1649 παρίσταται ὡς κουμπάρος σὲ δύο γάμους. Βλ. Μ. Ἰ. Μανούσακας — Ἰω. Γ. Σκουλάς, *Τὰ ληξιαρχικὰ βιβλία τῆς Ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος Βενετίας. Α'. Πράξεις Γάμων (1599-1815)*, Βενετία, 1993, σ. 32.

43. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Τὸ ἐν Βενετίᾳ Ἡπειρωτικὸν Ἀρχεῖον», σσ. 41-42 (ἔτους 1628). Βλ. ἐπίσης σ. 53 (ἔτων 1632 καὶ 1641)· πβ. σ. 60 (ἔτους 1647)· τοῦ ἰδίου, «Ἡ οἰκογένεια τῶν Γλυκῶν ἢ Γλυκῆδων», σ. 9 (ἔτους 1649).

44. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Τὸ ἐν Βενετίᾳ Κρατικὸν Ἀρχεῖον», σσ. 66 κ.έ.

45. Ἡ σχετικὴ ἀπόδειξη δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν Κ. Δ. Μέρτζιο, «Ἀνέκδοτα Ἡπειρωτικὰ μνημεῖα. Γ'. Ἐπιφάνιος Ἰγούμενος — Νικηφόρος Πριγγιλεὺς καὶ ἡ Σχολὴ τῶν Ἰωαννίνων», *Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ* 13 (1938), σ. 110.

46. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Τὸ ἐν Βενετίᾳ Ἡπειρωτικὸν Ἀρχεῖον», σ. 39.

47. Ὁ.π., σ. 53.

Γεώργιος (1669)⁴⁸ Παναγιώτης (1687)⁴⁹ και 'Αλέξιος († 1681)⁵⁰ Σουγδουρήδες.

Στην Κέρκυρα διέμενε από το 1625 ο Νικόλαος Σουγδουρής, ο οποίος το 1645 αποσημειώνεται ως «πρόξενος λεβαντίνος»⁵¹ και στα Γιάννινα ζούν και συναριθμούνται ανάμεσα στους «τιμωτάτους άρχοντες», ο Ζαχαρίας Σουγδουρής, ίσως πρόκειται για τον πατέρα του φιλοσόφου, ο οποίος συνυπογράφει το 1655 συστατική 'Επιστολή του μητροπολίτη Καλλίνικου για τον Στέφανο Τζιγαρά, που άπευθύνεται στο 'Ελληνικό Κολλέγιο της Ρώμης⁵², ο Ζώτος (1658)⁵³ και ο 'Αναστάσιος Σουγδουρής, του οποίου ή ύπογραφή επικυρώνει το 1697 το «πιστοποιητικό της Σχολής 'Επιφανίου 'Ηγουμένου για τον Παρθένιο Κατζιούλη»⁵⁴. 'Αξιίζει να σημειώσουμε στη συνοχή αυτή ότι στον 'Αναστάσιο Σουγδουρή και τον γιό του Σερμπάνο έμπιστεύθηκε το 1698 ο μαθητής του Βησσαρίωνος Μακρή Παΐσιος ο Μικρός⁵⁵ το γνωστό «πρόνημά» του *Περὶ τῆς γενομένης υπερβολικῆς ψυχρότητος ἐν τῇ πόλει τῶν Ἰωαννίνων*. «Ὅπως διαβάζουμε, ἀεγρόαρη ἐν χιλιοστῶ ἑξακοσίῳ ἔτει || ὀκτὼ και ἐννεήκοντα, φεβρουαρίου ἕκτη || ἐτοῦτο τὸ παραμικρὸν πρόνημα, και ἐδόθη || τῷ κῆρ Σερμπάνῳ Σουγδουρῆ διὰ νὰ ἀναγνώσθῃ || ὁπόταν ἔχει ἄδεια και εἶναι ὁρισμὸς του, || μὲ γνώμην και μὲ θέλημα ἴδιον τοῦ πατρὸς του, ἐντιμωτάτου ἄρχοντος

48. Βλ. τὰ ὑπ. ἀριθ. 7832 (25 Μαΐου 1666) και 7835 (5 Ἀπριλίου 1669) έγγραφα τοῦ 'Αρχεῖου τῆς Ἱστορικῆς και 'Εθνολογικῆς 'Εταιρείας τῆς Ἑλλάδας, ἀντίστοιχα πβ. 'Αθηναγόρας, «Σχολή 'Επιφανίου 'Ηγουμένου», σ. 69. 'Η ύπογραφή στο χρεωστικό γράμμα ἐνὸς 'Αποστόλη Χατζῆ πρὸς τὸν Νικόλαο Γλυκὸ (αγηόργιος σουγδουρῆς μαρτυροῦ τα ἀνοθευ) εἶναι ἀνορθόγραφη και ὁ γραφικὸς χαρακτήρας δεν εἶναι τοῦ λογίου. Τὸ έγγραφο συνέταξε ὁ Νικόλαος Μπέρκος. 'Εκ παραδρομῆς ὁ 'Αθηναγόρας (αὐτόθι) μνημονεύει τὸν Μιχαήλ ἀντὶ τοῦ Νικόλαου Γλυκὸ.

49. 'Αθανάσιος 'Ε. Καραθανάσης, *'Η Φλαγγίνειος Σχολή τῆς Βενετίας*, σ. 233.

50. «Ὅπως πληροφοροῦμαστε ἀπὸ 'Επιστολή τοῦ Μιχαήλ Γλυκὸ πρὸς τὸν πατέρα του Νικόλαο. Βλ. Γεώργιος Βελουδῆς, *Τὸ 'Ελληνικὸ Τυπογραφεῖο τῶν Γλυκῶν*, σ. 304.

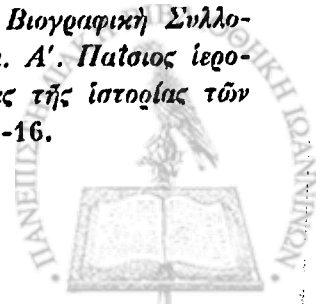
51. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Τὸ ἐν Βενετία Κρατικὸν 'Αρχεῖον, *'Ηπειρωτικὰ Χρονικὰ* 15 (1940), σ. 47.

52. Émile Legrand, *Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-septième siècle*, Tome 5, Paris, 1903, σσ. 308-309· πβ. Στέφανος Μπέττης, «Ζώτος, 'Απόστολος και Στέφανος Τζιγαράδες», *'Ηπειρωτικὴ 'Εστία* 27 (1977), σ. 208.

53. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Τὸ ἐν Βενετία 'Ηπειρωτικὸν 'Αρχεῖον», σ. 63.

54. Γεώργιος Σ. Πλουμίδης, «Σχολεῖα στὴν Ἑλλάδα συντηρούμενα ἀπὸ κληροδοτήματα 'Ελλήνων τῆς Βενετίας», *Θησαυρίσματα* 9 (1972), σ. 248.

55. Για τὸν Παΐσιο τὸν Μικρὸ βλ. Παναγιώτης 'Αραβαντινὸς, *Βιογραφικὴ Συλλογή*, σσ. 151-152· πβ. Εὐλόγιος Κουρίλας, *'Ηπειρωτικὰ Ἀνάλεκτα. Α'. Παΐσιος ἱερομόναχος ὁ Μικρός. Β. 'Αναστάσιος ἱερεὺς Παπαβασιλόπουλος. Σελίδες τῆς ἱστορίας τῶν γραμμάτων και τοῦ πολιτισμοῦ ἐν 'Ηπείρῳ*, Ἰωάννινα, 1956, σσ. 7-16.

του κῦρ Ἀναστασίου, // φίλου πιστοῦ καὶ ἀκριβοῦ ἐμοῦ τοῦ Παΐσιου»⁵⁶.

Στις ἀρχές τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰώνα ἔγκμαζε ὁ ἱερομόναχος Ρ α φ α ἦ λ Σουγδουρής, τοῦ ὁποῦλου σώζεται ἀχρονολόγητη Ἐπιστολή⁵⁷ πρὸς τὸν μητροπολίτη Ἰωαννίνων Ἱερόθεο («πανιερώτατε, λογιώτατε καὶ σεβασμιώτατε μητροπολίτα Ἰωαννίνων κῦρ Ἱερόθεε, ἐν ἀγίῳ πνεύματι θειότατέ μοι πατέρα καὶ Δέσποτα, προσκυνῶ καὶ τὴν χαριτόβρυτον αὐτῆς δεξιὰν εὐλαβῶς ἀσπάζομαι»), ποῦ ἀρχιεράτευσε ἀπὸ τὸ 1714 ὡς τὸ 1735⁵⁸. Ἐνα ἀπὸ τὰ γνωστά μέλη τῆς εὐρύτερης οἰκογένειας αὐτῆ τὴν περίοδο εἶναι ὁ Εὐστάθιος Σουγδουρής. Τὸ 1742 συνυπογράφει ἐπιτροπικὸ γράμμα τοῦ διδασκάλου τῆς Ἐπιφανείου Σχολῆς Παΐσιου Δήμαρου πρὸς τὴν Ἑλληνικὴ Ἀδελφότητα τῆς Βενετίας⁵⁹ καὶ ὁ ἴδιος τὸ 1749 προσαγορεύεται «ἐντιμότατος καὶ εὐγενέστατος» στὸν κατάλογο τῶν συνδρομητῶν τῆς Ὁδοῦ Μαθηματι-

56. Παΐσιος ὁ Μικρὸς, *Γνώμαι Ἠθικαὶ καὶ Πολιτικά...*, Ἐνετήσιον, 1778, σ. 3. πβ. Émile Legrand, *Bibliographie Hellénique ... au dix-septième*, Tome 5, σ. 258. Τὰ σχετικὰ μὲ τὴν πόλη τῶν Ἰωαννίνων ποιήματα ἐπανεκδόθηκαν ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο Καρπόζηλο, «Δύο στιχοურγήματα τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰώνα γιὰ τὴν πόλη τῶν Ἰωαννίνων», *Ἡπειρωτικὰ Χρονικά* 26 (1984), σσ. 79-116. Στὸν *Ἐπαινο τῶν Ἰωαννίνων* (στ. 24) ὁ Παΐσιος ἀναφέρεται στὸ «ἐργαστήριον [...] τοῦ Σουγδουρέως». Βλ. Ἀπόστολος Καρπόζηλος, *ὁ.π.*, σ. 111.

57. Χφ. 2390 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδας, σσ. 468-470. Γιὰ τὴν περιγραφή βλ. Λίνος Πολίτης—Μαρία Λ. Πολίτη, *Κατάλογος τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος ἀρ. 1857-2500*, Ἀθήναι, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, 1991, σσ. 382-385, *ιδ.*, σ. 383. Ὁ Ραφαήλ Σουγδουρής πληροφορεῖ τὸν Ἱερόθεο ὅτι εἶναι «πολλὰ καλὰ κυβερνημένος», σημειώνοντας ὅτι «περὶ δὲ τῆς [ἀπο]καταστάσεώς μου, εἶμαι βέβαιος ὅτι προλαβόντως ἀπὸ γράμματα πρὸς τὸν ἡμέτερον εὐεργετικώτατον θεῖον, νὰ ἐδηλοποιήθῃ...» (σ. 469). Στὴν Ἐπιστολὴ γίνεται μνεία (αὐτόθι) τοῦ «ὑμετέρον κῦρ Θεμελῆ» καὶ τοῦ Ἀθανάσιου Μοσπινιώτη. Ἴσως πρόκειται γιὰ τὸν ἔμπορο Μανοῦσο Θεμελῆ. Βλ. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Τὸ ἐν Βενετίᾳ Ἡπειρωτικὸν Ἀρχεῖον», σ. 266· Ζαχαρίας Τσιρπανλῆς, «Γιαννιώτες ἔμποροι καὶ ἐμπορικὴ πολιτικὴ τῆς Βενετίας (1720-1721)», σ. 485. Τὸ ὄνομα τοῦ δευτέρου συναντᾶται τὸ 1729 σὲ σημειωματάριο, στὸ ὁποῖο καταγράφεται ἡ διαμάχη μεταξὺ τοῦ «Ἱεροθέου καὶ τῶν ἀρχόντων τῆς πόλεως». Βλ. Παναγιώτης Ἀραβαντινός, *Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου*, Β', σ. 266· πβ. σ. 226. Ὁ Ἀραβαντινός, *Περιγραφή τῆς Ἡπείρου εἰς μέρη τρεῖα*, Μέρος Γ', σ. 188, γράφει ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν πατέρα τοῦ λογίου Ἀναστάσιου Μοσπινιώτη, μαθητῆ καὶ διαδόχου τοῦ Εὐγένιου Βούλγαρη στὴ Μαρουτσαία Σχολή. Ἀπόσπασμα Ἐπιστολῆς τοῦ Ἀθανάσιου Μοσπινιώτη στὸν Κωνσταντῖνο Σελέκη δημοσιεύει ὁ Κ. Δ. Μέρτζιος, *ὁ.π.*, σ. 265.

58. Ἀθηναγόρας, «Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἰωαννίνων», *Ἡπειρωτικὰ Χρονικά* 3 (1928) σ. 37· Μητροπολίτης Σάρδεων Γερμανός, «Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι τῶν ἐν Ἡπείρῳ καὶ Ἀλβανίᾳ ἐπαρχιῶν τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως», *Ἡπειρωτικὰ Χρονικά* 12 (1937), σ. 68· Βασίλειος Γ. Ἀτσεης, «Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον», *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος* 56 (1974), σ. 441.

59. Θ. Ν. Φιλαδέλφους, «Ἐγγραφα ἀναγόμενα εἰς τὸ ἐν Ἰωαννίνοις Σχολεῖον Ἐπιφανίου τοῦ Ἠγουμένου», *Ἐπετηρὶς Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός Η'* (1904), σ. 48. Γιὰ τὸν Παΐσιο Δήμαρο βλ. Γεώργιος Ἰ. Ζαβίρας, *Νέα Ἑλλάς ἢ Ἑλληνικὸν Θέα-*

κῆς⁶⁰, χαρακτηρισμοὶ ποὺ ἀποκλείουν τὴν ἐνασχόλησή του μὲ τὴν ἐκπαίδευση⁶¹. Στὸ ἐργαστήριο χρυσοχοΐας ποὺ διατηροῦσε ὁ Εὐστάθιος στὰ Ἰωάννινα μὲ τὸν ἀδελφὸ του Σερμπάνο κατασκευάσθηκε ἕνας πολυέλαιος ποὺ κοσμεῖ τὸ Ναὸ τῆς Μεταμόρφωσης τῆς Μονῆς Σινᾶ, ὅπως πληροφοροῦμαστε ἀπὸ τὴ σχετικὴ ἐπιγραφή: «ἐτελειώθη τὸ παρὸν κειμήλιον κατὰ τὸ μνηβ' [1752] ἔτος τὸ σωτήριον, μηνὶ Ἰουλίῳ ἀρχερατεύοντος τοῦ πανιερωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἁγίου Σιναίου Ὁρους καὶ ὑπερτίμου Κυρίου Κωνσταντίου, κατεσκευάσται δὲ ἐν πόλει Ἰωαννίνων δι' ἐπιστασίας μὲν τοῦ εὐγενεστάτου ἄρχοντος Κυρίου Ἀναστασίου Καραϊωάννου, ἐργασίας δὲ τῶν χρυσοχόων Σερμπάνου τε καὶ Εὐσταθίου Σουγδουρῆ τῶν αὐταδέλφων καὶ ἀφιέρωται παρὰ τοῦ πανοσιωτάτου κ[ο] Γερμανοῦ Ἀρχιμανδρίτου Σιναΐτου ἐκ πατρίδος Καστορίας...»⁶². Ἀπὸ Ἐπιστολὴ τοῦ Εὐστάθιου Σουγδουρῆ (τῷ πανοσιωτάτῳ ἐν Ἱερομονάχοις κ(υρί)ῳ Ἀρσενίῳ προσκνητῶς εἰς τὴν ἁγίαν μονὴν τοῦ Βαρλαάμ τῶν Μετεώρων) (1 Αὐγούστου 1759) μὲ περιεχόμενον σχετικὸ μὲ τὴ χρυσοχοϊκὴ τέχνη, ἡ ὁποία σώζεται στὸν κώδικα 52 (φφ. 250-253) τῆς Μονῆς Βαρλαάμ⁶³, διαπιστώνουμε ὅτι ὁ γράφας ἦταν κάτοχος ἱκανοποιητικῆς ἐγκύκλιος παιδείας.

Ὡς μέλη τῆς Ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος τῆς Βενετίας ἀναφέρονται οἱ Ἄναστασιος (17.12.1754)⁶⁴ καὶ Μιχαήλ (1756-1761) Σουγδουρῆδες⁶⁵, ἐνῶ σὲ κατάστιχα ἐμπορικῶν συναλλαγῶν καταχωρίζονται ἐπίσης τὰ

τρον, σσ. 506-507· Κωνσταντίνος Ν. Σάθας, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, σ. 428. Βλ. ἐπίσης, Σπυρίδων Δ. Κοντογιάννης, *Τοῦ ἐπισκόπου Παραμυθίας Παΐσιου, Περιγραφή τοῦ ἁγίου καὶ θεοβαδίστου ὄρους Σινᾶ*, Ἀθήναι, 1978, σσ. 27 κ.έ.

60. Μεθόδιος Ἀνθρακίτης — Βασιλόπουλος Μπαλάνος, *Ὁδὸς Μαθηματικῆς*. Τόμος Γ'. Ἐν ᾧ περιέχονται αἱ πραγματεῖαι αὗται: ἡ κατὰ Πρόκλον Σφαῖρα, τὸ περὶ χρήσεως Σφαιρῶν Κωνσταντίνου Γορδάτου, Ἀστρολάβιον, Γεωγραφία Θεωρητικὴ καὶ Ὀπτικὴ..., Ἐνετήσιν, 1749, σ. 4.

61. Συγγέει ὀνόματα καὶ γεγονότα ὁ Τρύφων Ε. Εὐαγγελίδης, *Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας*. (Ἑλληνικὰ Σχολεῖα ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως μέχρι Καποδιστρίου). Τόμος Α', Ἐν Ἀθήναις, 1936 (ἀνατύπωση: Βιβλιοπωλεῖον Διονυσίου Νότη Καραβία, Ἀθήνα, ΜCMXCII), σ. 157. Τὰ σφάλματα τοῦ Εὐαγγελίδη, ἀναφορικὰ μὲ τὸν Εὐστάθιο Σουγδουρῆ, ἐπαναλαμβάνει ὁ Στέφανος Μπέττης, «Γεώργιος Ἱερεὺς Σουγδουρῆς», σ. 284.

62. Θεοφ. Γ. Μέντζιος, «Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐν Ἠπείρῳ Μονῶν τοῦ Σινᾶ», *Ἠπειρωτικὴ Ἔστια* 5 (1956), σ. 539. Γιὰ τὸν Σιναΐτη ἀρχιμανδρίτη Γερμανὸ βλ. Βαγγέλης Σκουβαρᾶς, «Σιναΐτικά», *Ἠπειρωτικὴ Ἔστια* 5 (1956), σσ. 675-677.

63. Νίκος Ἀ. Βέης, *Τὰ χειρόγραφα τῶν Μετεώρων*. Κατάλογος περιγραφικῶς τῶν χειρογράφων κωδίκων τῶν ἀποκειμένων εἰς τὰς Μονὰς τῶν Μετεώρων. Τόμος Β'. Τὰ χειρόγραφα τῆς Μονῆς Βαρλαάμ, Ἀθήναι, Κ.Ε.Μ.Ν.Ε. τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1984, σ. 61. Στὸν πίνακα 56 καταχωρίζεται φωτογραφικὸ πανομοιότυπο τῆς Ἐπιστολῆς.

64. Ἀπὸ τὸν Παναγιώτη Ἀραβαντινὸ, *Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου*, Β', σ. 265, ἀναφέρεται κάποιος «Ἀναστάσιος ὁ Σουγδουρᾶς ζῶν καὶ τῷ 1744».

65. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Τὸ ἐν Βενετίᾳ Ἠπειρωτικὸν Ἀρχεῖον», σσ. 244 καὶ 247.

όνόματα τοῦ Νικόλαου (1764)⁶⁶, (1772)⁶⁷ καὶ τῶν ἀδελφῶν Γεωργίου καὶ Χριστόδουλου Σουγδουρήδων (1768)⁶⁸. Τὸ 1775 σὲ ἀποσημειώματα ἀναγράφονται ὁ Στάθης Σουγδουρής, ἡ Μπαλάσω Σουγδουρῆ καὶ ἡ «Χριστοφώρα μοναχὴ Σουγδοριά»⁶⁹, καὶ στὶς ἀρχές τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰώνα διαδραμαμάτισε σημαντικὸ ρόλο στὴν ὁμογένεια τῆς Κωνσταντινούπολης ὁ Εὐστάθιος Σουγδουρής. Πρόκειται γιὰ τὸν ἀνεψιὸ τοῦ λογίου ἐμπόρου Μιχαὴλ Βασιλείου⁷⁰, ὁ ὁποῖος παράλληλα μὲ τὶς ἐμπορικὲς του ἐνασχολήσεις, πού ἐκτείνονταν ἀπὸ τὴ Βιέννη τῆς Αὐστρίας μέχρι τὴν Ὀδησσὸ τῆς Ρωσίας⁷¹, χρημάτησε ἐπίτροπος τῆς Σχολῆς Καπλάνη στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 1818⁷² καὶ ὑπῆρξε ἐπιφανὲς μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, στὴν ὁποία μὴθήκε τὸ 1818⁷³. Ὁ Μανουὴλ Γεδεών ἀναφέρει τὸν

66. Κ. Δ. Μέρτζιος, *Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας*, σ. 393.

67. Στέφανος Κουέας, «Τὸ Ἑπειρωτικὸν Ἀρχεῖον Σταύρου Ἰωάννου», *Ἑπειρωτικὰ Χρονικά* 14 (1939), σ. 91.

68. Κ. Δ. Μέρτζιος, *Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας*, σ. 403· πβ. Θεοφ. Γ. Μέντζιος, «Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐν Ἑπιείρῳ Μονῶν τοῦ Σινᾶ», σ. 510, ὅπου καὶ ἡ πληροφορία ὅτι «ἀνέκδοτον πατριαρχικὸν γράμμα (sc. Πατριαρχικὸς Κώδικας Ε', σ. 322) ἀναφέρει ὅτι ὁ Γεώργιος Σουγδουρής διέλυσε τὴν μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Χριστοδούλου συντροφίαν κατὰ τὸ ἔτος 1766».

69. Ἀθηναγόρας, «Νέος Κουβαρᾶς. Ἡτοι χρονικὰ σημειώματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν πόλιν Ἰδίᾳ τῶν Ἰωαννίνων, εἰς Μονὰς αὐτῆς καὶ τὰς ἐπαρχίας αὐτῆς», *Ἑπειρωτικὰ Χρονικά* 4 (1929), σ. 25.

70. Χρῆστος Κ. Ρέππας, «Ἀνέκδοτες Ἐπιστολές τοῦ Ἑπειρώτη λογίου Μιχαὴλ Βασιλείου σὲ προσωπικότητες τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς διασπορᾶς κατὰ τὴν περίοδο 1821-1829», *Ἑπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 11 (1989), σσ. 299, 304, 306 καὶ passim· Κώστας Λάμπας — Ρόδη Σταμούλη (ἐπιμ.), *Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων. Ἀλληλογραφία*. Τόμος Β'. 1818-1822, Ἀθήνα, 2002, σσ. 167, 185, 426 καὶ passim.

71. Γιὰ τὴ συμμετοχὴ τοῦ Εὐστάθιου Σουγδουρῆ τὸ 1813 στὴν ἐμπορικὴ ἐταιρεία τῶν ἀδελφῶν Βασιλείου (Ἀλέξανδρου καὶ Μιχαὴλ) βλ. Γεώργιος Λάϊος, «Ἡ Φιλόμουσος Ἐταιρεία τῆς Βιέννης (1814-1820). Νέα Ἑγγραφα», *Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου* 12 (1965), σ. 168, σημ. 2· πβ. Χρῆστος Κ. Ρέππας, «Ἀνέκδοτες Ἐπιστολές τοῦ Ἑπειρώτη λογίου Μιχαὴλ Βασιλείου», σ. 345. Γιὰ τὴν πτώχευση τῆς ἐταιρείας τὸ 1820 βλ. Λέων Ἰ. Μελάς, *Ἑπειρωτικὲς Μελέτες. Μιὰ οἰκογένεια - μιὰ ἱστορία*, Ἀθήναι, 1967, σ. 238· Χρῆστος Κ. Ρέππας, «Ἀνέκδοτες Ἐπιστολές Κωνσταντῖνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων πρὸς τὸν Ἑπειρώτη λόγιο Μιχαὴλ Βασιλείου», *Ἑπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 10 (1988), σ. 304· τοῦ ἰδίου, «Μιχαὴλ Βασιλείου. Ἐνας ἄγνωστος Ἑπειρώτης λόγιος τῆς γενιᾶς τοῦ Κοραῆ», στί: *Γιάννινα - Ἡπειρος 19ος - 20ος αἰ. Ἱστορία - Κοινωνία - Πολιτισμὸς*. Πρακτικὰ Β' Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου (Γιάννινα 2-3-4 Δεκεμβρίου 1988), Γιάννινα, 1993, σ. 144.

72. Λέων Ἰ. Μελάς, *Ἑπειρωτικὲς Μελέτες. Μιὰ οἰκογένεια - μιὰ ἱστορία*, σσ. 100, σημ. 3, 106.

73. Ἰωάννης Φιλήμων, *Δοκίμιον Ἱστορικὸν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως*. Τόμος Α', Ἐν Ἀθήναις, 1959 (ἀνατύπωση μὲ εἰσαγωγή τοῦ Ἐ. Γ. Πρωτοψάλτη, Ἀθήναι, [1963]), σ. 412 (ἀρ. 572). Πβ. σσ. 311, 321, ὅπου ἐκδίδονται δύο σημαντικὰ ἔγγραφα

«*Ἐὐστάθιο Σουγδουρῆ*» ἀνάμεσα στὰ ὀνόματα τῶν «ἐμπορευομένων» ποὺ «φαίνονται μεταξὺ τῶν ἐφόρων τῶν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ κατὰ τὰ πρῶτα τοῦ αἰῶνος (sc. 19ου) ἔτη φιλανθρωπικῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων»⁷⁴.

Ὁλοκληρώνοντας τὴν ἀναπόφευκτα ἐλλειπτικὴ ἀνάπτυξη αὐτῆς τῆς ἐνόητης ἀξίζει νὰ μνημονεύσουμε ὀρισμένους ἀπὸ τοὺς Σουγδουρῆδες γιὰ τοὺς ὁποίους ὑπάρχουν ἀναφορὲς καὶ τεκμήρια ὅτι διακρίθηκαν γιὰ τὴ λογισύνη τους. Ἀπὸ ἔμμεσες πηγὲς πληροφοροῦμαστε ὅτι ὁ Ἄνδρέας, γιὸς τοῦ Εὐστάθιου, μᾶλλον τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις χρυσοχόου, ἀφοῦ σπούδασε «ἐλληνικὰ μαθήματα» στὰ Γιάννινα καὶ τὴν «Γαλλικὴν διάλεκτον» στὴν Κωνσταντινούπολη, μετέβη στὴν Πετρούπολη τῆς Ρωσίας καὶ ἀνέλαβε τὴν ἐκπαίδευση τῶν ἐγγονῶν τῆς Αἰκατερίνης Β', περὶ τὸ 1787, διαδεχόμενος τὸν Γεώργιο Μπαλδάνη⁷⁵, καὶ φέρεται ὡς συγγραφέας ἐνὸς «Ὑμνου στὴν Ἀθηνᾶ σὲ στίχους ὁμηρικούς, τὸν ὁποῖο ἀφιέρωσε στὴν Αἰκατερίνη Β'⁷⁶. Στὴ Ρωσία διέτριβε τὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνα καὶ ὁ Χρήστος (;) Σουγδουρῆς, ὁ ὁποῖος μετέφρασε καὶ ἐξέδωσε τὸ 1781 τὸ ἰατρικὸ σύγγραμμα τοῦ G. Emerigon, *Περὶ ποδαλγίας*, τοῦ ὁποῖου ὅμως δὲ διαθέτουμε ἀντίτυπο⁷⁷.

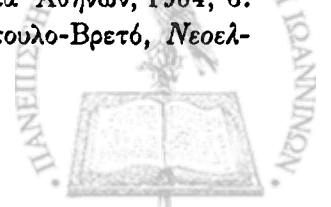
πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη (2.1.1821 καὶ 12.1.1821). Τὰ κείμενα ἀναδημοσιεύονται στὸ βιβλίο τοῦ Λέοντος Μελά, *Ἡπειρωτικὲς Μελέτες. Μιὰ οἰκογένεια - μιὰ ἱστορία*, σσ. 131, 209, 212.

74. Μανουῆλ Ἰ. Γεδεῶν, *Ἡ πνευματικὴ κίνησις τοῦ Γένους κατὰ τὸν ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰῶνα*. Ἐκδοτικὴ φροντίδα Ἀλκῆς Ἀγγέλου — Φίλιππος Ἡλιοῦ, Ἀθήνα, 1976, σσ. 280-281. Μεταξὺ «τῶν εὐκαταστάτων ἐμπόρων καὶ κτηματιῶν τῆς πόλεως» τῶν Ἰωαννίνων συμπεριλαμβάνεται περὶ τὸ 1805 καὶ «ὁ Εὐστάθιος Σουγδουρᾶς». Βλ. Παναγιώτης Ἀραβαντινός, *Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου, Β'*, σ. 269.

75. Γεώργιος Ν. Ζαβίρας, *Νέα Ἑλλάς ἢ Ἑλληνικὸν Θέατρον*, σ. 197 πβ. καὶ τὴ διήγησις τοῦ Γεωργίου Τουρτούρη, στί: Ἀγγελος Παπακώστας (ἐπιμ.), «Νέος Κουβαρῶς», σ. 24. Γιὰ τὸν Μπαλδάνη βλ. Γεώργιος Ἰ. Ζαβίρας, ὁ.π., σσ. 459-460· Κωνσταντῖνος Ν. Σάθας, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, σ. 610. Γιὰ τὴν ἱκανότητά του στὴν πολεμικὴ τέχνη καὶ τὴν ἀξιοποίησή του ἀπὸ τὸν πρίγκιπα Potemkin βλ. Ζαβίρας, ὁ.π., σσ. 197-198. Τὸν Ζαβίρα ἀκολουθεῖ ὁ Παντελῆς Μ. Κοντογιάννης, *Οἱ Ἕλληνες κατὰ τὸν πρῶτον ἐπὶ Αἰκατερίνης Ρωσσοτουρικὸν πόλεμον (1768-1774)*, Ἐν Ἀθήναις, 1903, σσ. 404-405. Βλ. καὶ τὴν ἀναλυτικὴ παράθεσις τῶν πηγῶν στὴ μελέτη τοῦ Δημητρίου Γ. Καλοῦσιου, «Ἡπειρώτες (Ματσοικιώτες) δάσκαλοι στὴ Ρωσία», *Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 10 (1988), σσ. 251-260, ἰδ., σσ. 251 κ.έ.

76. Γεώργιος Ζαβίρας, αὐτόθι.

77. [Χρήστος Σουγδουρῆς], *Βιβλίον ἰατρικὸν τῆς ποδαλγίας*, [Nijni - Novgorod, 1781]. Βλ. Émile Legrand, *Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-huitième siècle*, Tome 2, Paris, 1928, σ. 354 (ἀρ. 1031)· Θωμᾶς Ἰ. Παπαδόπουλος, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία (1466 ci - 1800)*. Τόμος Α'. *Ἀλφαβητικὴ καὶ χρονολογικὴ ἀνακατάταξις*, Ἀθήναι, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, 1984, σ. 158 (ἀρ. 2117). Ἡ ἔκδοσις εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὸν Ἀνδρέα Παπαδόπουλο-Βρετό, *Νεοελ-*

Ἄξιζει νὰ σημειώσουμε στὴ συνοχὴ αὐτὴ ὅτι μὲ ἐγκωμιαστικὸ τρόπο μνημονεύεται τὸ ὄνομα τοῦ «ἐν τῇ μακαρίᾳ λήξει» Χριστόδουλου Σουγδουρῆ στὴν ἀφιέρωση τοῦ ἔργου *Βιβλίον διηρημένον εἰς μέρη δύο, ὧν τὸ μὲν πρῶτον περιέχει Ἐπιστολὴν τινὰ διαλαμβάνουσαν τινὰς διακρίσεις εἰς τὸ ποίημα τοῦ κυρίου Βολτέρ. Τὸ δὲ δεύτερον στοχασμοὺς τινὰς περὶ τῶν αἰτιῶν τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς πτώσεως τοῦ δήμου τῆς Ρώμης. Νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθὲν καὶ μετὰ πλείστης ἐπιμελείας διορθωθὲν, Ἐνετίγησι, 1796*⁷⁸. Τὸ βιβλίον ἔχει ἤδη προσελκύσει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἱστορικῶν τῶν

ληνικὴ Φιλολογία, ἤτοι κατάλογος τῶν ἀπὸ πτώσεως τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας μέχρι τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῆς ἐν Ἑλλάδι βασιλείας τυπωθέντων βιβλίων παρ' Ἑλλήνων εἰς τὴν ὁμιλουμένην, ἢ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, μὲ βιβλιογραφικὰς καὶ κριτικὰς σημειώσεις περὶ τῶν ἀξίων λόγων συγγραμμάτων. Μέρος Β', Ἐν Ἀθήναις, 1857, σ. 73: «Βιβλίον ἱατρικὸν τῆς ποδαλγίας, ὅπερ ἔβαλεν εἰς δοκιμὴν καὶ εἰς φῶς ἐξέδωκεν ὁ Γ. Ἐμεριγόν» εἰς δον. Σημείωσις. Ἐτυπώθη εἰς Νίζναν, πόλιν τῆς Ρωσίας, καὶ μετεφράσθη ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ παρὰ τοῦ "Λογιωτάτου Κυρίου Χρήστου Σουγδουρῆ, τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων", τὸ 1781 ἔτος, ὡς ὁ ἴδιος σημειώνει εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου τούτου». Ἀπὸ τὸν Βρετὸ ἀντλοῦν ὁ Κωνσταντῖνος Ν. Σάθας, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, σ. 611· ὁ Παναγιώτης Ἀραβαντινός, *Βιογραφικὴ Συλλογὴ*, σ. 197· *Περιγραφή τῆς Ἠπείρου* εἰς μέρη τρία. Μέρος Γ', σ. 234· ὁ Εὐλόγιος Κουρίλας, *Ἱστορικὴ Βιβλιογραφία. Τὰ Φυτικά καὶ οἱ συναφεῖς ἐν Ἑλλάδι Ἐπιστῆμαι. Τόμος Α' (1470 - 1899)*, Ἐν Ἀθήναις, 1938, σ. 252, καὶ ὁ Γιάννης Καράς, *Οἱ Ἐπιστῆμες στὴν Τουρκοκρατία. Χειρόγραφα καὶ ἔντυπα. Τόμος Γ'. Οἱ Ἐπιστῆμες τῆς ζωῆς*, Ἀθήνα, 1994, σ. 139. Στὸν «Κατάλογο τῶν παρὰ Μαρκίδων Πούλιου εὐρισκομένων διαφόρων παλαιῶν καὶ νέων βιβλίων», ποῦ δημοσιεύθηκε στὶς 28 Ὀκτωβρίου 1794 καὶ 17 Νοεμβρίου 1794 στὴν *Ἐφημερίδα [= Ἐφημερίς. Ἡ ἀρχαιότερη ἑλληνικὴ ἐφημερίδα ποῦ ἔχει διασωθεῖ. Βιέννη 1791-1797. Ἐκδότες οἱ ἀδελφοὶ Μαρκίδες Πούλιου. Ἐρευνητικὴ, συλλεκτικὴ καὶ ἐκδοτικὴ φροντίδα, προλεγόμενα καὶ σημειώσεις Λέανδρος Βρανούσης. Τόμος 4, Ἀθήνα, Κ.Ε.Μ.Ν.Ε. τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1995]*, ἀναφέρεται ἔργο *Ποδαλγία*. Βλ. ἐπίσης, Δημήτριος Ἀπ. Καραμπερόπουλος, *Ἡ μεταφορὰ τῆς ἐπιστημονικῆς ἱατρικῆς γνώσεως μέσω τῶν ἐντύπων ἑλληνικῶν βιβλίων κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ (1745 - 1821)*. Διδακτορικὴ Διατριβή. Ἀθήνα, 1996, σ. 47.

78. Γεώργιος Γ. Λαδάς — Ἀθανάσιος Δ. Χατζηδῆμος, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία τῶν ἐτῶν 1796-1799*, Ἀθήνα, 1973, σσ. 12-14· Θωμᾶς Ἰ. Παπαδόπουλος, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία, Α'*, σ. 81 (ἀρ. 1078). Τὸ ποίημα τοῦ Voltaire, *Γιὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Λισαβόνας (1755)* δημοσιεύθηκε τὸ 1756 (Voltaire, *Poème sur le désastre de Lisbonne, Mélanges*, Paris, Bibliothèque de la Pléiade, 1995, σσ. 302-309) καὶ στὶς 18 Αὐγούστου ὁ Rousseau ἔγραψε τὴ γνωστὴ *Ἐπιστολὴ* μὲ τὴν ὁποία ἀπαντοῦσε στὶς θέσεις ποῦ ἐξέφραζε στὸ ποίημά του ὁ Voltaire (*Lettre de J. - J. Rousseau a Monsieur de Voltaire*, στὸ: *Oeuvres Complètes, Tome 4*, Paris, Bibliothèque de la Pléiade 1969, σσ. 1059-1075). Βλ. ἐπίσης Ζ. Ζ. Ρουσσώ, *Οἱ Ἐξομολογήσεις*. Μετάφρ., Ἀλεξάνδρα Παπαθανασίου. Ἐπιλεγ., Κοσμᾶς Ψυχοπαίδης. Τόμος Β', Ἀθήνα, 1997, σσ. 165-166, ὅπου ἀναφέρεται στὴν *Ἐπιστολὴ*. Γιὰ τὸ θέμα βλ. ἑνδεικτ., Κ. Π. Ἀναγνωστόπουλος, «Ὁ σεισμὸς τῆς Λισαβόνας καὶ ἡ διένεξη τοῦ Voltaire μὲ τὸν Rousseau», *Πόρφυρας* 21 (1980), σσ. 605-612.

ιδεῶν⁷⁹ και μόλις πρόσφατα ἔγινε γνωστὸ ὅτι συγγραφέας τοῦ πρωτοτύπου, τὸν ὁποῖο συναντοῦμε μὲ τὰ ἀρχικὰ Β.Α.⁸⁰, εἶναι ὁ Ρῶσος Vassilij Alekseevic Levšin και τὸ ἔργο μὲ τίτλο *Pis'mo, soderž aščee nekotorye rezsuždenija o Poëme G. Vol'tera na razrušenie Lissabona* δημοσιεύθηκε τὸ 1787 στὴ Μόσχα⁸¹. Ἀπὸ τὴν Ἀφιέρωση, πού ὑπογράφεται μὲ τὰ ἀρχικὰ Μ.Σ. και Σ.Κ.⁸², προκύπτει ἡ στενὴ σχέση τοῦ Χριστόδουλου Σουγδουρῆ μὲ τὸν ἔμπορο Στέριο Κυριάκη και εἶναι ἐρευνητέα ἡ συμμετοχὴ τοῦ Σουγδουρῆ στὴ μετάφραση τοῦ σημαντικοῦ αὐτοῦ κειμένου και στὴν προετοιμασία τῆς ἐκτύπωσης. Πρὸς ἐπίρρωση τοῦ συγκεκριμένου αἰτήματος ἀξίζει νὰ προσθέσουμε στὸ σημεῖο αὐτὸ ὅτι στὰ χειρόγραφα Φιλολογικὰ Σύμμικτα τοῦ Χριστόφορου Φιλητᾶ συναντοῦμε τὴν παρακάτω ἐνδιαφέρουσα ἀναγραφή: «Χριστόδουλος Σουγδουρῆς ἐξ Ἰωαννίνων· ἀπόκρισις εἰς τοῦ Βολταίρου τὸ συγγραμμάτιον περὶ τοῦ σεισμοῦ τῆς λισβῶνος»⁸³.

Ὁ ἐκδότης, ἀφοῦ σημειώνει μὲ φιλοφρόνηση ὅτι «οἷονδῆποτε πόνημα ἢ ἐφεύρεμα τοῦ αὐτοῦ τὸ ἐνόμιζεν ὁ ἴδιος (sc. ὁ Σουγδουρῆς) τέλειον, ἐπαινετόν, και ἄριστον, ὅταν ἢ αὐθεντεία τῆς τοιοῦτον τὸ ἔκρινεν», ὑπογραμμίζει μὲ ἔμφαση τὴ δική του πνευματικὴ και οἰκογενειακὴ σχέση μὲ τὸν Χριστόδουλο Σουγδουρῆ: «ἐπιθυμῶν ὁ ἐν τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ περιπατῶν, και τὴν ἐπίκλησιν ἐπιφέρων», τονίζει, «αὐτὸν μὲν εὐχαριστῆσαι και μετὰ θάνατον, τὴν δὲ ὑμετέραν τιμότητα ἀναβεβαιῶσαι τῆς ἰδίας εὐλαβείας, και σέβας, προσφέρει αὐτῇ τὴν παροῦσαν μετάφρασιν, ἱκετεύων δέξασθαι αὐτὴν μετ' εὐμενείας, ὡς πόνημα μὲν εἰλικρινοῦς φίλου τῆς, εἰς ἀνάμνησιν δὲ και τοῦ προσφέροντος, και τοῦ συνεργοῦντος, οἷτινες μεθ' ὄσης τῆς εὐλαβείας, και σέβας λαμβάνουσι τὴν τιμὴν ὀνομάζεσθαι...»⁸⁴.

Στὸν Ἀναστάσιο Σουγδουρῆ ὀφείλεται μία ἀπὸ τίς πρῶτες παρυσίες τοῦ Metastasio στὴ νεοελληνικὴ θεατρικὴ παιδεία⁸⁵ και στὸν κώ-

79. Κωνσταντίνος Θ. Δημαρᾶς, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς*, 1980, σσ. 160-161· Ρωξάνη Ἀργυροπούλου, «Ἡ ἀπήχηση τοῦ ἔργου τοῦ Ρουσσῶ στὸν Νεοελληνικὸ Διαφωτισμὸς», *Ὁ Ἐρανιστῆς* 11 (1974), [Ἀφιέρωμα στὸν Κ. Θ. Δημαρᾶ], Ἀθήνα, 1980, σσ. 200-201.

80. *Βιβλίον διηρημένον εἰς μέρη δύο*, σ. 75.

81. Ὄφειλουμε τὴν ταύτιση στὸν Δημήτρη Ἀποστολόπουλο, «Τὸ πρωτότυπο τοῦ ἔργου “Ἐπιστολὴ περιέχουσα τινὰς διακρίσεις εἰς τὸ ποίημα τοῦ κυρίου Βολτέρ περὶ τῆς καταστροφῆς τῆς Λισβῶνης”», *Ὁ Ἐρανιστῆς* 23 (2001), σσ. 323-325.

82. *Βιβλίον διηρημένον εἰς μέρη δύο*, σσ. γ'-δ'.

83. Χριστόφορος Φιλητᾶς, *Φιλολογικὰ Σύμμικτα*, χφ. 316 τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς (βλ. παραπάνω σημ. 9), σ. 108.

84. *Βιβλίον διηρημένον εἰς μέρη δύο*, αὐτόθι.

85. Ἡ πρώτη μετάφραση ἔργου τοῦ Metastasio στὰ ἑλληνικὰ φαίνεται νὰ εἶναι ἡ *Ζηνοβία*, γύρω στὸ 1755, ἢ ἔκδοση ὁμοῦς λανθάνει. Βλ. Φίλιππος Ἡ. Ἡλιοῦ, *Προσθήκες στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία*, Α', σσ. 205-206.

δικα 807,2 τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας ἐμπεριέχεται ὁ ἀναγνωρισμὸς τῆς Σεμιράμιδος. Δράμα τοῦ Πιέτρου Μεταστασίου τοῦ Ῥωμάνου, μεταφρασθὲν ἐκ τῆς ἰταλικῆς εἰς ἐτουτὴν τὴν διάλεκτον ὑπὸ τοῦ Ἀναστασίου Σουγδουρῆ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων κατὰ τὸ 1758⁸⁶. Τὸ μεταφραστικὸ ἐγχείρημα εἶναι μᾶλλον τὸ χρονολογικᾶ πρῶτο στῆ σειρὰ τῶν σχετικῶν χειρογράφων ποὺ παραδίδουν ἔργα τοῦ Metastasio⁸⁷. Τριανταεννέα χρόνια ἀργότερα στὴν Ἐφημερίδα τῆς 21ης Ἰουλίου 1797, ποὺ ἐξέδιδαν οἱ ἀδελφοὶ Μαρκίδες Πούλιου στὴ Βιέννη, τὸ ἐπώνυμο Σ ο υ γ δ ο υ ρ ῆ ς συμπεριλαμβάνεται στοὺς συνδρομητὲς τοῦ Νέου Ἀναχάρσιδος⁸⁸.

Βεβαίως τὰ ἐρωτήματα γιὰ τὸ εἶδος τῶν συγγενικῶν σχέσεων καὶ τὴν ταυτοποίηση τῶν προσώπων παραμένουν, σύμφωνα μὲ τὰ στοιχεῖα ποὺ διαθέτουμε, ἀναπάντητα. Ἡ ἐκτίμηση αὐτὴ ἰσχύει καὶ γιὰ τὸν λόγιον μοναχὸ ἢ ἱερομόναχο Ἀναστάσιο Σουγδουρῆ, τὸν «ἐξ Ἰωαννίνων», ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνα ἀνέπτυξε πλούσια κωδικογραφικὴ δραστηριότητα, τῆς ὁποίας ἡ ἀφετηρία ἐντοπίζεται τὸ 1776⁸⁹. Ἀνάμεσα στοὺς κώδικες ποὺ ἀντέγραψε συμπεριλαμβάνονται θεολογικὰ ἔργα, νομοκανονικὰ κείμενα⁹⁰, ἔργα τοῦ Γεωργίου Κορέσιου (1570-1660)⁹¹, ἓνα Κα-

86. Constantin Litzica, *Biblioteca Academiei Române. Catalogul Manuscriptelor Grecești*, București, 1909, σ. 528.

87. Δημήτρης Σπάθης, «Άγνωστες μεταφράσεις τοῦ Μεταστάσιου καὶ πρωτότυπα στιχορρηγήματα. "Ἐνα χειρόγραφο τοῦ 1785», *Ὁ Ἐραμιστὴς* 16 (1980), σ. 256 πβ. καὶ τὶς παρατηρήσεις τοῦ ἰδίου, «"Τόμυρις, Βασίλισσα τῆς Σκυθίας". Μία θεατρικὴ μετάφραση τοῦ 18ου αἰῶνα», *Ὁ Ἐραμιστὴς* 11 (1974) σ. 256 κ.έ.

88. *Ἐφημερίς* (ἐπιμ., Λεάνδρος Βρανούσης), Τόμος 6, σ. 672.

89. Νίκος Ἀ. Βέης, *Τὰ χειρόγραφα τῶν Μετεώρων*, Β', σ. 172 (χφ. 142).

90. *Ὁ.π.*, σ. 472 (εὑρετήριο) καὶ τὴ σημ. τοῦ Δ. Ζ. Σοφιανοῦ, ὁ.π., σ. 68. Βλ. ἐπίσης, Δημήτριος Ζ. Σοφιανός, *Τὰ χειρόγραφα τῶν Μετεώρων*. Τόμος Δ'. *Τὰ χειρόγραφα τῆς Ἀγίας Τριάδος*. Μέρος πρῶτον, Ἀθήναι, Κ.Ε.Μ.Ν.Ε. τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1993, σσ. 158-171 (χφ. 6), 491-496 (χφ. 52). Μία εὐσύννοπτη χρονολογικὴ κατάταξη τῶν ἀντιγραμμένων ἀπὸ τὸν Ἀναστάσιο Σουγδουρῆ κωδίκων, ὅσοι ἦταν γνωστοὶ στὴν ἔρευνα μέχρι τὸ 1984, δηλαδὴ εἴκοσι τεσσάρων, περιλαμβάνεται στὴ μελέτη τῶν Λίνου Πολίτη — Μαρίας Πολίτη, «Βιβλιογράφοι 17ου-18ου αἰῶνα. Συνοπτικὴ καταγραφή», *Δελτίο τοῦ Ἱστορικοῦ καὶ Παλαιογραφικοῦ Ἀρχείου* 6 (1988-1992), Ἀθήνα, 1984, σσ. 347-348. Ἀναφορὲς στὸν Ἀναστάσιο Σουγδουρῆ, οἱ ὁποῖες ὅμως δὲ διαφωτίζουν τὴν παρουσία του, ὑπάρχουν στὶς μελέτες: Nikos A. Bees, «Prosopographisches Hagiologisches und Kunstgeschichtliches über hl. Bessarion, den Metropolitanen von Larissa († 1540). Zur Kirchengeschichte Tessaliens im 15-16. Jahrhundert», *Byzantinisch - Neugriechische Jahrbücher* 4 (1924), σσ. 368-369· τοῦ ἰδίου, «Ὁ Χριστόφορος Βαχλαμίτης καὶ τὸ βραχὺ Χρονικὸν αὐτοῦ», *Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ* 1 (1926), σ. 65 [= στὴν ἀναδημοσίευση τοῦ ἀρθροῦ: *Τρικαλινὰ* 13 (1993), σ. 109].

91. Ἀγαμέμνων Τσελλίκας, «Τὰ βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ χειρόγραφα τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Χίου "ὁ Κοραΐς"», *Χιακὰ Χρονικὰ* 14 (1982), σσ. 47-49 (ἀρ. 2) καὶ 16 (1984), σ. 106.

λεντάριον⁹², καθώς και 'Επιστολές τοῦ 'Αναστάσιου Γόρδιου (1654 /5-1729)⁹³, ἐνῶ ἀπὸ τῆς διορθώσεως ποῦ ἐπέφερε σὲ ἓνα στιχοῦργημα τοῦ Γαβριὴλ 'Αγιαμονίτη (1786)⁹⁴ μποροῦμε νὰ συναγάγουμε ὅτι διέθετε γλωσσοπλαστική ἱκανότητα καὶ ἐπαρκεῖς γνώσεις μετρικῆς. Τὸ ὄνομα τοῦ 'Αναστάσιου Σουγδουρῆ ἀναγράφεται στοὺς κτήτορες τοῦ χφ. 47 τῆς Μονῆς 'Ολυμπιώτισσας, ποῦ περιέχει *Τετραστιχα ἱαμβεῖα καὶ ἠρῶα εἰς τὰ κεφαλαιωδῶς ῥηθέντα ἐν τῇ παλαιᾷ πάσῃ γραφῇ τοῦ Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου*⁹⁵, καὶ ὅπως δῆποτε ἡ ἐνδεδλεχῆς ἀρχειακὴ ἔρευνα θὰ προσαγάγει νέα στοιχεῖα ποῦ θὰ μᾶς ἐπιτρέψουν νὰ διευρύνουμε τὶς γνώσεις μας γιὰ τὰ μέλη τῆς πολὺκλωνης οἰκογένειας καὶ τὶς συγκεκριμένους ἐμπορικὲς ἢ λόγιες ἐνασχολήσεις τους.

92. Χφ. 86 τῆς Μονῆς τοῦ 'Αγίου Στεφάνου Μετεώρων. Βλ. Δημήτριος Ζ. Σοφιανός, *Τὰ χειρόγραφα τῶν Μετεώρων. Τόμος Γ'. Τὰ χειρόγραφα τῆς Μονῆς τοῦ 'Αγίου Στεφάνου*, 'Αθήναι, Κ.Ε.Μ.Ν.Ε. τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν, 1986, σσ. 269-271. Βλ. καὶ τὸ πανομοιότυπο τῆς γραφῆς του στὸν πίνακα 132.

93. Χφ. 203 τῆς Μονῆς Βαρλαάμ. Βλ. Νίκος 'Α. Βέης, *Τὰ χειρόγραφα τῶν Μετεώρων*, Β', σσ. 305-321· πβ. Δημήτρης Ζ. Σοφιανός, «'Ο ἱερομόναχος Χριστόφορος ὁ Βαρλαμίτης (ca. 1740 - † post 1814), ὁ Μετσοβίτης ἐπιμελητῆς - συνδρομητῆς χειρογράφων καὶ χρονογράφος», στὸ: *Πρακτικὰ Γ' Συνεδρίου Μετσοβίτικων Σπουδῶν* (Μέτσοβο 29-31 Αὐγούστου 1997). 'Επιμ., Τριαντάφυλλος Δημ. Παπαζήσης, 'Αθήνα, 2000, σσ. 466 κ.έ.

94. Δημήτριος Ζ. Σοφιανός, «'Ιερομονάχου Γαβριὴλ 'Αγιαμονίτη, ἀνέκδοτο Προσκυνητᾶριο τῶν Μονῶν τῶν Μετεώρων (1786)», *Τρικαλινὰ* 6 (1986), σσ. 8-26. 'Η ἐπεξεργασμένη μορφή τοῦ στιχοῦργήματος ἀπὸ τὸν Σουγδουρῆ παρατίθεται στίς σσ. 21-25. 'Ο Δ. Ζ. Σοφιανός σημειώνει (σ. 11) ὅτι «κατὰ ἓνα μεγάλο μέρος μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἔργο τοῦ 'Αναστασίου Σουγδουρῆ».

95. Εὐάγγελος 'Α. Σκουβαρᾶς, *'Ολυμπιώτισσα. Περιγραφή τῆς Μονῆς, ἡ Βιβλιοθήκη καὶ τὰ χειρόγραφα, κατάλογος τῶν κωδίκων, ἀναγραφαι καὶ χρονικὰ σημειώματα, ἀκολουθία Παναγίας τῆς 'Ολυμπιώτισσης, ἔγγραφα ἐκ τοῦ ἀρχείου τῆς μονῆς (1336-1900)*, 'Αθήναι, Κ.Ε.Μ.Ν.Ε. τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν, 1967, σ. 254. 'Ο κώδικας εἶναι τοῦ 18ου αἰῶνα. Στὸ φ. 1α ὑπάρχει τὸ κτητορικὸ σημείωμα: «'Αθανασίου παρασκευᾶ πέφυκε ἡδε βιβλος»· φ. 1β: «† ἐδιορίσθη διὰ χειρὸς τοῦ ἁγίου ἱερολογιωτάτου κυρίου κυρίου ἀμφιλόχιου τοῦ ἔξ Ἰωαννίνων»· φ. 63β: «ἡ βιβλος αὕτη ἀνδρῶν πέλει πανσόφων, αὕτη πέλει ἀναστασίου σουγδουρῆ». Γιὰ τὸν 'Αμφιλόχιο Παρασκευᾶ, τὸν ὁπαδὸ «τῆς παλαιᾶς λεγομένης φιλοσοφίας» βλ. Χαρίσιος Μεγδάνης, *'Αγγελία περὶ τοῦ κατ' ἔτος τελουμένου κοινοῦ μνημοσύνου ὑπὲρ τῶν συνδρομητῶν τῶν ἐν Κοζάνῃ Σχολείων 'Ελληνικοῦ τε καὶ κοινοῦ...*, [Ἐν Βιέννῃ, 1820], σσ. 66-79· Παναγιώτης 'Αραβαντινός, *Βιογραφικὴ Συλλογὴ*, σσ. 166-167· Χ. Μέγας — Ν. Π. Δελιαλῆς, «'Αμφιλόχιος Παρασκευᾶς. Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς παιδείας τῆς Κοζάνης κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα», *Μακεδονικὰ* 5 (1961-1963), σσ. 415-437· 'Αλέξης Πολίτης, «'Η Βιβλιοθήκη τοῦ 'Αμφιλόχιου Παρασκευᾶ. Προσπάθεια γιὰ μιὰ τυπολογία τῶν Βιβλιοθηκῶν», στὸ: *"Ἡπειρος. Κοινωνία - Οἰκονομία 15ος - 20ος αἰ.* Πρακτικὰ Διεθνούς Συνεδρίου 'Ιστορίας (Γιάννινα 4 - 7 Σεπτεμβρίου, 1985), Γιάννινα, 1987, σσ. 347-356.

ΙΙΙ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΟΥΓΔΟΥΡΗΣ: ΒΙΟΣ — ΣΠΟΥΔΕΣ — ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑ

Οι άσφαλείς ένδείξεις πού μās έπιτρέπουν νά διακριβώσουμε τις συντεταγμένες του βίου και τών σπουδών του Γεωργίου Σουγδουρή είναι έλάχιστες και θά έπιχειρήσουμε μέσα από τον κριτικό έλεγχο τών ποικιλώνυμων στοιχείων πού έχουμε στη διάθεσή μας νά ανασυνθέσουμε τó πνευματικό του όδοιπορικό. Σύμφωνα με τή μαρτυρία του συγχρόνου του Μιχαήλ Μήτρου (Μελετίου Γεωγράφου, 1661-1714) ό Σουγδουρής «*Ιωαννίτης ήν τó γένος*»⁹⁶ και ό χρόνος τής γέννησής του πρέπει νά τοποθετηθεϊ περί τó 1645/47, όπως μπορούμε νά συμπεράνουμε από τó γεγονός «*τι τó 1672 ύπογράφει ως «Γεώργιος ιεροδιάκονος Σουγδουρής*»⁹⁷. Για νά χειροτονηθεϊ «*διάκονος*» έπρεπε νά εύρίσκεται στην ήλικία, τουλάχιστον, «*τών είκοσιπέντε χρόνων*»⁹⁸.

Στις άναμφίβολα περιορισμένες θετικές πληροφορίες πού μās προσφέρουν οι άρχειακές πηγές περιλαμβάνονται τά όνόματα του πατέρα του Ζαχαρία⁹⁹, ίσως πρόκειται για τόν συνυπογράφοντα τó έγγραφο του 1655 πού ήδη άναφέραμε¹⁰⁰, και τών δύο εκ τών τριών άδελφών του: τής Χάιδως

96. Μελέτιος, *Έκκλησιαστική Ιστορία*, Γ', σ. 488. Είναι άμάρτυρη ή νεότερης σύλληψης θρυλούμενη καταγωγή του Σουγδουρή από την Κρετσούνιστα (Δεσποτικό) τών Κουρέντων, την όποία ύποστηρίζει ό Στέφανος Μπέττης, «Γεώργιος Ίερεύς Σουγδουρής», σσ. 285 και 613, σημ. 70· του ίδιου, «*Κουρεντιακά ή για την άλλοτε έπαρχία Κουρέντων και τά 88 χωριά της. (Άπό την άρχαιότητα ως τó 1913)*», Γιάννινα, Νομαρχιακή Αυτόδιοίκηση Ίωαννίνων, 1997, σ. 374.

97. Βιβλίον όνομαζόμενον Νέος Θησαυρός..., Ένετίησιν, αχοβ'.

98. Σύμφωνα με τόν ΙΔ' Κανόνα τής έν Τρούλω Στ' Οικουμενικής Συνόδου. Βλ. Γ. Ά. Ράλλης — Μ. Ποτλής, *Σύνταγμα τών θείων και ιερών κανόνων τών τε άγίων και πανευφήμων Άποστόλων, και τών ιερών Οικουμενικών και Τοπικών Συνόδων, και τών κατά μέρος Άγίων Πατέρων*, Τόμος Β', Άθήνησιν, 1852, σ. 337.

99. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Άνέκδοτα Ήπειρωτικά Μνημεϊα. Γ'. Διαθήκη Χάιδως Γλυκῆ», *Ήπειρωτικά Χρονικά* 13 (1938), σ. 107: «...έγώ ή Χάιδω θυγάτηρ του ποτέ Ζαχαρία Σουγδουρή»· πβ. Γεώργιος Σ. Πλουμίδης, «Αί πράξεις έγγραφῆς τών Έλλήνων Σπουδαστῶν τής Παδούης (Μέρος Α'. Artisti). Συμπλήρωμα (έτη 1674-1701)», *Θησαυρισματα* 8 (1971), σ. 191 (άρ. 93): «*Sygdarini Georgio del Zaccaria da Giannina...*».

100. Βλ. παραπάνω σ. 252. Ό πατέρας του μάλλον δέ ζούσε, όταν παντρεύτηκε (μετά τó 1664) ή άδελφή του Γεωργίου Βασιλική, όπως συναγεται από την *Επιστολή* άρ. 2 προς τή Χάιδω (= σ. 293, παρακάτω, στ. 21): «*πλήν ήξαιρε ότι όταν επάνδρευσεν ή μητέρα μας την άδελφήν μας Βασιλικήν σου έδωσεν...*».

(1640-1706)¹⁰¹, πού νυμφεύθηκε τὸν τυπογράφο καὶ ἐκδότη Νικόλαο Γλυκὺ (1619-1693) περὶ τὸ 1664¹⁰², τῆς Βασιλικῆς († πρὶν τὴν 7η Δεκεμβρίου 1706)¹⁰³, ἡ ὁποία ἀπὸ τὸ γάμο της μὲ τὸν γνωστὸ Γιαννιώτη ἔμπορο Δελήντουρη¹⁰⁴ ἀπέκτησε ἓναν γιό, τὸν Ζῶτο, στὸν ὁποῖο ἀναφέρεται ὁ Γεώργιος στὶς Ἐπιστολές του πρὸς τὴν ἀδελφή του Χάϊδω¹⁰⁵. Ἐνας ἀκόμη ἀνεψιὸς ὀνόματι Γεώργιος μαθήτευσε πλησίον τοῦ Σουγδουρῆ καὶ ἀπὸ τὶς Ἐπιστολές πληροφοροῦμαστε σχετικὰ μὲ τὴν παραδοσιακὴ διαδικασίᾳ ἐκμάθησης τῆς γραφῆς καὶ τῆς ἀνάγνωσης, δηλαδὴ τῶν κοινῶν γραμμάτων¹⁰⁶. Ὅπως προκύπτει ἀπὸ Ἐπιστολὴ τοῦ Μιχαὴλ Γλυκὺ πρὸς τὸν πατέρα του Νικόλαο (10 Μαρτίου 1681) ὑπῆρχε καὶ τρίτη ἀδελφή, γιὰ τὸ θάνατο τῆς ὁποίας εἶχε ἐνημερώσει ὁ Μιχαὴλ τὴ Χάϊδω: «ἀκόμη», γράφει, «εὐχαριστῶ κατὰ πολλὰ τὴν κυρία μητριὰ μου, ὅπου δὲν ἐκαταδέχθη νὰ μοῦ γράφει δύο λόγια, ὅπου ἔμαθε τὸ πολὺ μου ζαμπουνίλι. Ἐγὼ διὰ τὸν θάνατον τῆς ἀδελφῆς της ἔκαμα τὸ χρέος μου καὶ τῆς ἔγραψα»¹⁰⁷.

101. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Ἡ οἰκογένεια τῶν Γλυκῶν ἢ Γλυκῆδων», σ. 6, σημ. 2. Ἡ Χάϊδω (Chiara Glichi) φαίνεται ἐγγεγραμμένη στὰ Βιβλία τῆς Ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος τῆς Βενετίας κατὰ τὰ ἔτη 1705-1706. Βλ. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Τὸ ἐν Βενετία Ἡπειρωτικὸν Ἀρχεῖον», σ. 250.

102. Ὅπως μπορούμε νὰ συναγάγουμε ἀπὸ τὴν Ἐπιστολὴ ἀρ. 3 (26 Ἰουνίου 1694 = σ. 296, στ. 16-17) τοῦ Γεωργίου πρὸς τὴ Χάϊδω: «τὸ προικίον σου οὐρίζεις [...] καὶ ἐδῶ καὶ τριάντα χρόνους τίς εἶναι ὅπου θυμάται;».

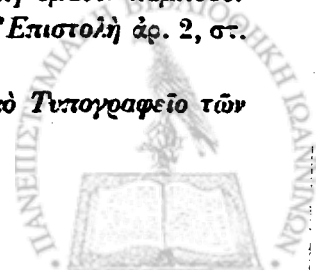
103. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Ἀνέκδοτα Ἡπειρωτικὰ Μνημεῖα. Γ'. Διαθήκη Χάϊδως Γλυκῆ», σ. 108: «τῆς ποτὲ κυρὰ Βασιλικῆς ἀδελφῆς μου».

104. Πιστεύω ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν Δελήντουρη πού μνημονεύεται στὸ ποίημα τοῦ Παΐσιου τοῦ Μικροῦ, *Περὶ τῆς γενομένης υπερβολικῆς ψυχρότητος ἐν τῇ πόλει τῶν Ἰωαννίνων* [= Ἀπόστολος Καρπόζηλος, «Δύο στιχοურγήματα γιὰ τὴν πόλιν τῶν Ἰωαννίνων», σ. 103, στ. 78-80: «εἶχαν καὶ τὸν γείτονά τους, // τὸν Δελήντουρη, μαζί τους // εἶχαν καὶ τὸν Σουγδουρῆ τους»]. (Ὁ ἐκδότης, ὁ.π., σ. 91, δὲν τὸν ταυτίζει). Ἐνας Νικόλαος Ντελίδορις ἀναφέρεται σὲ Ἐπιστολὴ τοῦ Μιχαὴλ Γλυκὺ πρὸς τὸν πατέρα του Νικόλαο (10 Μαρτίου 1681). Βλ. Γεώργιος Βελουδῆς, *Τὸ Ἑλληνικὸ Τυπογραφεῖο τῶν Γλυκῆδων*, σ. 305. Νὰ σημειώσουμε ἐπίσης ὅτι στὶς 15 Ἰουνίου 1685 ὁ Νικόλαος Κερασάρης ἀπὸ τὴν Κέρκυρα ἐνημερώνει τὸν Νικόλαο Γλυκὺ ὅτι «ἐφόρτωσε 28 κῶλα κηρὶ τοῦ Νικόλα Διαληντόρη».

105. Ἐπιστολές ἀρ. 3 (= σ. 297, στ. 35)· 4 (= σ. 299, στ. 21)· 6 (= σ. 303, στ. 21) καὶ 8 (= σ. 307, στ. 10). Τὸν συμπεριλαμβάνει στοὺς κληρονόμους τῆς ἢ Χάϊδω Γλυκὺ. Βλ. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Ἀνέκδοτα Ἡπειρωτικὰ Μνημεῖα. Γ'. Διαθήκη Χάϊδως Γλυκῆ», σ. 108: «...τοῦ ἡγαπημένου ἀνεψιοῦ μου τοῦ κυρὸ Ζώτου τοῦ Δελήνδορη...».

106. Ἐπιστολὴ ἀρ. 1 (4 Φεβρουαρίου 1694 = σ. 286, στ. 17-18): «τὸ ἀνηψίδι μας τοῦ Λάμπρου ἦλθε, καὶ τὸ μαθκίνω ἀράδα τὰ γράμματα». Ἐπιστολὴ ἀρ. 2 (10 Ἀπριλίου 1694 = σ. 294, στ. 50-51): «τὸ ἀνηψίδι μας ἐχθὲς τὸ ἔβαλα εἰς τὴν Εὐτέχου». Ἐπιστολὴ ἀρ. 3 (26 Ἰουνίου 1694 = σ. 297, στ. 42-43): «ὁ Γεώργιος ἀνεψιὸς μας [...] ἔμαθεν καμπόσσον τὴν γλῶσσαν, καὶ διαβάζει εἰς τὴν Εὐτέχου». Βλ. καὶ τὰ σχόλια στὴν Ἐπιστολὴ ἀρ. 2, στ. 51, παρακάτω.

107. Τὴν Ἐπιστολὴ δημοσιεύει ὁ Γεώργιος Βελουδῆς, *Τὸ Ἑλληνικὸ Τυπογραφεῖο τῶν*

Ἡ μητέρα του, τῆς ὁποίας δὲ γνωρίζουμε τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἐπώνυμο, ἀπεβίωσε («ἐπλήρωσεν [...] τὸ κοινὸν χρέος») στὶς 7 Σεπτεμβρίου 1703, ὅπως πληροφορούμαστε ἀπὸ ἀνέκδοτη Ἐπιστολὴ τοῦ Γεωργίου πρὸς τὴ Χάϊδω¹⁰⁸, καὶ ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τῆς ἐποχῆς διαπιστώνουμε ὅτι ἡ οἰκογένεια τοῦ Ζαχαρία Σουγδουρῆ συνδεόταν μὲ στενὲς συγγενικὲς σχέσεις μὲ τὶς οἰκογένειες τοῦ Γκιόνμα καὶ τοῦ ἐξ Ἄρτης Γεωργίου Κοθώνη¹⁰⁹. Ὁ Γεώργιος Σουγδουρής ἦταν ἐξαδέλφος τοῦ Μάνου Γκιόνμα († 1688)¹¹⁰, τοῦ ἰδρυτῆ τῆς ὁμώνυμης Σχολῆς στὰ Γιάννινα, καὶ συχνὰ στὶς Ἐπιστολὲς τοῦ Γεωργίου πρὸς τὴ Χάϊδω μνημονεύονται τὰ «ἐξαδέλφια [...] τὰ Κοθωνόπουλα»¹¹¹, τὰ ὁποῖα μπορούμε νὰ ταυτίσουμε μὲ τὰ παιδιὰ τοῦ Γεωργίου Κοθώνη καὶ τῆς Χάϊδως (Ἄγνης, Σίαρα) Πουλημένου, ποὺ καταγόταν μᾶλλον ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα. Οἱ «ἄρχοντες τὰ ἐξαδέλφια μας», ὅπως γράφει ὁ Σουγδουρής¹¹², εἶναι οἱ Θωμᾶς, Δομένικος (Κυριάκος), Ἄνδρέας καὶ Νικόλαος Κοθώνης¹¹³, ποὺ ἔλαβαν τὸν τίτλο τῆς «εὐγενείας» ἀπὸ τὴ Βενετικὴ Ἀριστοκρατία τὸ 1699¹¹⁴, καὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ ἀδελφὴ τους Ἐλένη († 1725)¹¹⁵ ἦταν σύζυγος τοῦ τυπο-

Γλυκῆδων, σσ. 303-305. Τὸ παράθεμα στὴ σ. 305. Ζαμπουνίλι: <τουρκ. zabun, ἀδιαθεσία, ἀσθένεια. (Μετέγραψα τὸ κείμενο στὴν ἱστορικὴ ὀρθογραφία).

108. Ἐπιστολὴ ἀρ. 7 (= σ. 306, στ. 13)· πβ. Ἐπιστ. 8 (= σ. 307, στ. 3).

109. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Τὸ ἐν Βενετίᾳ Ἑπειρωτικὸν Ἀρχεῖον», σσ. 53, 214-215, 229 καὶ passim.

110. Βλ. τὶς Ἐπιστολὲς τοῦ Μάνου Γκιόνμα στὸν Νικόλαο Γλυκὺ, στίχοι: Κ. Δ. Μέρτζιος, «Τὸ ἐν Βενετίᾳ Ἑπειρωτικὸν Ἀρχεῖον», σ. 104: «...νὰ βάλουν τὸν ἐξ ἀδελφόν μου Παπακυργεώργιον τὸν Σουγδουρῆν...» τοῦ ἰδίου, «Ἀνέκδοτα Ἑπειρωτικὰ Μνημεῖα Β'. Ἡ Σχολὴ τοῦ Γκιόνμα», σ. 113: «ἄς μοῦ προσκυνᾷ τὴν κυρὰ Χάϊδω τὴν ἐξαδέλφη μου τὴν Γλύκουσα...». (Μετέγραψα τὸ κείμενο στὴν ἱστορικὴ ὀρθογραφία).

111. Ἐπιστολὲς ἀρ. 2 (= σ. 294, στ. 51-52), 3 (σ. 296, στ. 9-10) καὶ 6 (= σ. 303, στ. 20).

112. Ἐπιστολὴ ἀρ. 7 (= σ. 306, στ. 10).

113. Βλ. καὶ τὴν ἀνέκδοτη Ἐπιστολὴ (6 Ἀπριλίου 1700) τοῦ Μιχαὴλ Γλυκὺ πρὸς τὴ Χάϊδω (Ἀρχεῖο τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδας, ἀρ. 7881): «ἦλθεν ὁ ἐξ ἀδελφός σου Signor Νικολέτος Κοθώνης καὶ ὁ Μασγανᾶς καὶ μοῦ ἔδωσαν ὅτι ἠθέλησαν...». (Μετέγραψα τὸ κείμενο στὴν ἱστορικὴ ὀρθογραφία). Ὁ Μασγανᾶς ἴσως εἶναι ὁ ἀναδεικτὸς τῆς Χάϊδως, ὁ ὁποῖος μνημονεύεται στὴ Διαθήκη της. Βλ. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Ἀνέκδοτα Ἑπειρωτικὰ Μνημεῖα. Γ'. Ἡ Διαθήκη Χάϊδως Γλυκῆ», σ. 109.

114. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Τὸ ἐν Βενετίᾳ Ἑπειρωτικὸν Ἀρχεῖον», σ. 229, σημ. 1· πβ. σ. 168, σημ. 1.

115. Ἡ Διαθήκη τῆς Ἐλένης Κοθώνη δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν Κ. Δ. Μέρτζιο, «Μικρὸς Ἑλληνομνήμων. Τεῦχος δεύτερον», Ἑπειρωτικὴ Ἔστια 9 (1960), σσ. 204-206. Βλ. ἐπίσης Ἐπιστολὴ ἀρ. 3 (= σ. 297, στ. 28-29): «τὰ ἐξαδέλφια μας [...] τὰ ὁποῖα ἀκριβῶς τὰ προσκυνῶ, ὁμοῦ καὶ κυρίαν Ἑλλήνην»· πβ. Ἐπιστολὴ ἀρ. 6 (= σ. 303, στ. 20-21). Ἡ Ἐλένη Κοθώνη ἦταν πρώτη ἐξαδέλφη τῶν Εὐεργετῶν Σίμωνα καὶ Αἰμπρου Μαρούτσι. Βλ. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Τὸ ἐν Βενετίᾳ Ἑπειρωτικὸν Ἀρχεῖον», σ. 168. Σὲ προγενέστερη μελέτη του ὁμοῦ ὁ Μέρτζιος, «Τὸ ἐν Βενετίᾳ Ἑπειρωτικὸν Ἀρχεῖον», σ. 229, ἐμφανίζει ὡς ἡμερομηνία θανάτου τῆς Ἐλένης Κοθώνη τὴν 5 Μαΐου 1736.

γράφου Νικόλαου Σάρρου († 1697)¹¹⁶. Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ποὺ ἐμπεριέχονται στὴν προικῶα συμφωνία τῆς Χαΐδως ἔχουμε τὴ δυνατότητα νὰ συμπεράνουμε ὅτι ἡ οἰκογένεια ἦταν οἰκονομικῶς εὐρωστη¹¹⁷ καὶ οἱ ἐπιγαμίες¹¹⁸ φανερόνουν μία ἐξέχουσα θέση στὴν κοινωνικὴ ζωὴ τῆς πόλης τῶν Ἰωαννίνων. Δὲν ἔχει βεβαίως μελετηθεῖ ἡ κοινωνικο-οικονομικὴ διαστρωμάτωση τῆς πόλης κατὰ τοὺς αἰῶνες τῆς Τουρκοκρατίας, ἔτσι ὥστε νὰ ἔχουμε μία σαφὴ εἰκόνα γιὰ τὶς «πρωτεύουσες» οἰκογένειες, ὅμως ἀπὸ τὶς παραπάνω πληροφορίες, σὲ συνδυασμὸ μὲ ὅσες παραθέσαμε γιὰ τὴν εὐρύτερη οἰκογένεια, ἐξηγεῖται γιὰτὶ ὁ Γεράσιμος Βλάχος χειροτονώντας τὸ 1681 τὸν Σουγδουρῆ ἱερέα τὸν ἀποκαλεῖ «εὐπατριδῆν [...] ἐκ πόλεως Ἰωαννίνων»¹¹⁹ καὶ ἀργότερα ὁ Ἰωαννινιώτης στοχαστὴς χαρακτηρίζεται ὡς «γόνος εὐπατριδος καὶ ἀρχαιοτάτης οἰκογενείας»¹²⁰.

Ὅσον ἀφορᾷ τὶς ἐγκύκλιες σπουδές του στὰ Ἰωάννινα δὲ διαθέτουμε κανένα ἀσφαλὲς στοιχεῖο. Ὁ Ἀραβαντινὸς σημειώνει ὅτι «εἰκότως [...] θεωροῦμεν αὐτὸν ὡς ἓνα τῶν ἀκροατῶν τοῦ Σπυριδῶνος Τριανταφύλλου»¹²¹ καὶ ἡ χρονικὴ περίοδος κατὰ τὴν ὁποία ὁ ἐκ Κερκύρας καταγόμενος λόγιος δίδαξε στὴν πόλη, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ 1658 ἕως τὸ 1665 περίπου, φαίνεται νὰ ἐνισχύει τὴν ὑπόθεσή του. Ἀπὸ ἔμμεσες μαρτυρίες τεκμαίρεται ὅτι ὁ Σπυρίδων Τριανταφύλλης ἢ Τριανταφύλλου δὲν περιόριζε τὴ διδασκαλία του στὴν Κυκλοπαιδεία, ἀλλὰ προσέφερε ἓνα ὑψηλὸ ἐπίπεδο φιλοσοφικῆς καὶ θεολογικῆς γνώσης, γεγονὸς τὸ ὁποῖο ἐπιβεβαιώνεται ὄχι μόνον ἀπὸ τὶς ἐγκωμιαστικὲς ἀναφορὲς τῶν μαθητῶν του καὶ τὶς ἀντιδράσεις ποὺ φαίνεται νὰ προκάλεσαν οἱ ἀπόψεις του¹²², ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἐκτίμηση τῶν συγχρόνων του. Σύμφωνα μὲ

116. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Ἀνέκδοτα Ἡπειρωτικὰ Μνημεῖα. Β'. Νικόλαος Σάρρος», *Ἡπειρωτικὰ Χρονικά* 13 (1938), σσ. 103-106, ἰδ., σ. 105. Ὁ Νικόλαος Γλυκὺς ὑπῆρξε ἀνάδοχος παιδιὸν τῆς οἰκογενείας τοῦ Σάρρου. Βλ. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Ἡ οἰκογένεια τῶν Γλυκῶν ἢ Γλυκῆδων», σ. 20· τοῦ ἰδίου, «Τὸ ἐν Βενετία Ἡπειρωτικὸν Ἀρχεῖον», σσ. 214-215.

117. Ἐπιστολὴ ἀρ. 2 (=σ. 292). Γιὰ τὴν κτηματικὴ περιουσία («τὸ ζευγάρι») ποὺ διέθετε ἡ οἰκογένεια στὴ Βελτζίστα (σημερινὴ Κληματιὰ) Ἰωαννίνων βλ. τὴν ἐπικυρωμένη ἀπὸ τὸν Μελέτιο Τυπάλδο παραχώρηση τῆς Χαΐδως πρὸς τὸν ἀδελφὸ τῆς Γεώργιο ποὺ δημοσιεύει ὁ Κ. Δ. Μέρτζιος, «Ἡ οἰκογένεια τῶν Γλυκῶν ἢ Γλυκῆδων», σ. 30· πβ. τοῦ ἰδίου, «Ἀνέκδοτα Ἡπειρωτικὰ Μνημεῖα. Γ'. Διαθήκη Χαΐδως Γλυκῆ», σ. 108. Βλ. τὰ σχόλια στὴν Ἐπιστολὴ ἀρ. 1, παρακάτω.

118. Στις 16 Ἀπριλίου ὁ Φίλιππος Δημουλᾶς ἀπὸ τὰ Τρίκαλα σὲ Ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Νικόλαο Γλυκὺ ἀπευθύνει χαιρετισμὸ πρὸς τὴν «ἐ ξ α δ ἔ λ φ η του τὴν Κυρὰ Χαΐδω». Βλ. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Ἡ οἰκογένεια τῶν Γλυκῶν ἢ Γλυκῆδων», σ. 12.

119. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Κατάλογος τῶν Ἐνετήσι παρὰ Νικολάω Γλυκεῖ τῶ ἐξ Ἰωαννίνων ἐκτυπωθέντων καὶ ἐκδοθέντων βιβλίων ἀπὸ τοῦ 1670-1831», *Ἡπειρωτικὰ Χρονικά* 10 (1935), σ. 56, σημ.

120. Παναγιώτης Ἀραβαντινός, *Βιογραφικὴ Συλλογὴ*, σ. 196.

121. *Αὐτόθι*.

122. *Ὁ.π.*, σσ. 122 καὶ 203.

τῇ γνώμῃ πού διασώζει ὁ Εὐγένιος Γιαννούλης († 1682), ὁ Τριανταφύλλου εἶχε ἀναγνωρισθεῖ περὶ τὸ 1663 ὡς «ἀνὴρ [...] ἔλλογιμώτατος καὶ εἰς ἄκρον ἐξησκημένος παιδείας τῆς τε καθ' ἡμᾶς [...] καὶ τῆς θύραθεν» καὶ στὰ Ἰωάννινα παρέδιδε στοὺς «προσφοιτῶντας αὐτῷ [...] γραμματικὴν τε καὶ λογικὰ μαθήματα»¹²³.

Μία ἔγκυρη πηγὴ γιὰ τὰ δρώμενα τῆς ἐποχῆς εἶναι ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τοῦ Μελετίου καὶ δὲ θὰ πρέπει νὰ παραβλέψουμε τὴν ἐπισήμανσή του ὅτι ὁ Σουγδουρής «ἐμαθητεύθη ἐν Οὐνετιαῖς τὴν Λατινικὴν, Ἱταλικὴν καὶ Ἑλληνικὴν διάλεκτον»¹²⁴. Ἡ συνέχιση τῶν σπουδῶν στὴν Ἱταλία, ἰδιαίτερα στὴ Βενετία καὶ τὴν Πάδοβα, συνιστοῦσε αὐτονόητη ἐπιλογή ὅσων εἶχαν τὴν πρόθεση καὶ τὶς ἀπαραίτητες οικονομικὲς προϋποθέσεις, γιὰ νὰ διευρύνουν τὶς γνώσεις τους καὶ νὰ σταδιοδρομήσουν στὸν ἐκκλησιαστικὸ ἢ τὸν ἐκπαιδευτικὸ χῶρο, καὶ μὲ ἀπόλυτη βεβαιότητα μποροῦμε νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι ὁ Σουγδουρής βρισκόταν στὴ Βενετία πρὶν τὸ 1672, ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖο ὑπογράφει «ὡς ἐλάχιστος δοῦλος καὶ πιστὸς μαθητῆς» τοῦ Ματθαίου Τυπάλδου. Ὅπως εἶναι γνωστό, ὁ «διδάσκαλος τοῦ Γένους» (*Maestro della Nazione*) Τυπάλδος, ὁ μετέπειτα μητροπολίτης Φιλαδελφείας Μελέτιος (1685-1713), ὀλοκλήρωσε τὶς σπουδές του στὸ Φλαγγινιανὸ Φροντιστήριον τὸ 1669 καὶ τὴν ἰδιόχροניά ἔκανε τὴν ἐγγραφή του στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Πάδοβας στὸν κλάδο τῶν ἰατροφιλοσόφων (*Artisti*), ἔπυε τὸν συναντοῦμε καὶ τὸ 1670¹²⁵. Στις 16 Αὐγούστου 1671 ἐξελέγη γιὰ δύο χρόνια διδάσκαλος τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς τῆς Ἀδελφότητος τῆς Βενετίας¹²⁶ καὶ ὅπως ἀποδεικνύεται τώρα ἕνας ἐκ τῶν μαθητῶν τοῦ ἀριστοτελικοῦ στοχαστῆ, πού ἐμφορεῖται ἀπὸ τὴ μεσαιωνικὴ-σχολαστικὴ ἐρμηνεία τοῦ ἀριστοτελικοῦ ἔργου¹²⁷, ἦταν καὶ ὁ Γεώργιος Σουγδουρής, ὁ ὁποῖος τὴν περίοδο αὐτὴ δὲν εἶχε ἀκόμη χειροτονηθεῖ ἱεροδιάκονος.

123. Εὐγένιος Γιαννούλης, Ἐπιστολὴ στὸν μητροπολίτη Λαρίσης Διονύσιο (18 Δεκεμβρίου 1663), στὸ: Ἰ. Ε. Στεφανῆς — Νίκη Παπατριανταφύλλου - Θεοδωρίδη (ἐπιμ.), *Εὐγενίου Γιαννούλη τοῦ Αἰτωλοῦ Ἐπιστολές. Κριτικὴ Ἔκδοσις*, Θεσσαλονίκη, Ἀριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τοῦ Τμήματος Φιλολογίας-Παράρτημα ἀρ. 1, 1992, σ. 152.

124. Μελέτιος, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Γ', σ. 488.

125. Γεώργιος Πλουμίδης, «Αἱ πράξεις ἐγγραφῆς τῶν Ἑλλήνων Σπουδαστῶν τῆς Παδούης Μέρος Α'. *Artisti*, 1634-1782» Ἐπετηρὶς τῆς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν 37 (1969 - 1970), σ. 276 (ἀρ. 437, 466). Ἀθανάσιος Ἐ. Καραθανάσης, Ἡ Φλαγγίνειος Σχολὴ τῆς Βενετίας, σσ. 96-97.

126. Κ. Δ. Μέρτζιος, *Θωμᾶς Φλαγγίνης καὶ ὁ Μικρὸς Ἑλληνομνημῶν*, σ. 179. Ἀθανάσιος Ἐ. Καραθανάσης, Ἡ Φλαγγίνειος Σχολὴ τῆς Βενετίας, σ. 96.

127. Κώστας Θ. Πέτσιος, Ἡ περὶ φύσεως συζήτηση στὴ Νεοελληνικὴ Σκέψη, σσ. 183-184. Βλ. σσ. 277 κ.έ., τῆς παρούσας μελέτης.

Τὰ ἄγνωστα στὴν ὡς τώρα ἔρευνα στοιχεῖα προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀφιέρωση «τῷ Λογιωτάτῳ καὶ Σοφωτάτῳ Κυρίῳ Ματθαίῳ τῷ Τυπάλδῳ Ἀρχιδιακόνῳ τοῦ Πανερωτάτου καὶ Θεολογικωτάτου Μελετίου Φιλαδελφίας Καὶ ἀξιωτάτῳ Λιδασκάλῳ παντὸς τοῦ ἡμετέρου Γένους» ποὺ προτάσσεται στὸ βιβλίο ἢ *Θεία Λειτουργία ἐρμηνευμένη*, τὸ ὁποῖο ἐκδόθηκε τὸ 1672 ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Νικόλαου Γλυκὺ μὲ ἐπιμέλεια τοῦ Σουγδουρῆ¹²⁸. Ὁ Σουγδουρῆς προϋποθέτει τὴν ἀναγνώριση τὴν ὁποία ἔχαιρε ὁ Τυπάλδος ὡς «λειτουργὸς καὶ κοινὸς ἐρμηνευτὴς τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους» καὶ μὲ ὑπαινικτικὴ ἀναφορὰ στὸ νεαρὸν τῆς ἡλικίας του («ἀκμαῖος εἶσαι τὴν ἡλικίαν, ὁμολογῶ, ἀλλ' εὖ μάλα τοὺς πρεσβύτας προέχεις τῇ σωφροσύνῃ») ¹³⁰ ἐξαιρεῖ τὴν πνευματικὴ του συμβολὴ στὰ πλαίσια τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος: «καὶ γὰρ νέος ὢν», παρατηρεῖ, «τοὺς γέροντας διδάσκει καὶ τοὺς νέους παιδαγωγεῖς»¹³¹.

Ὁ Σουγδουρῆς σημειώνοντας ὅτι ὁ Τυπάλδος «τὸν νοῦν ἔχων τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Δημοσθένους τὴν γλῶσσαν [...] φιλοσόφους καὶ ῥήτορας» ἀπεργάζεται, τὸν ἀποκαλεῖ «ἡμέτερε Καθηγητὰ» καὶ ὑπογράφει τὴν προσφώνηση ὡς «ὁ τῆς σῆς Λογιότητος ἐλάχιστος δοῦλος καὶ πιστὸς Μαθητής. Γεώργιος Σουγδουρῆς ὁ ἐξ Ἰωαννίνων»¹³². Ἡ ἀναμφίλεκτη αὐτοβιογραφικὴ μαρτυρία ποὺ ἔρχεται στὸ φῶς καὶ βεβαιώνει τὴ μαθητεία τοῦ Σουγδουρῆ κατὰ τὰ 1671 καὶ 1672, τουλάχιστον, πλησίον τοῦ Ματθαίου Τυπάλδου στὴν Ἑλληνικὴ Σχολὴ τῆς Βενετίας εἶναι ιδιαίτερα σημαντικὴ ὅχι μόνο διότι ἀποκαλύπτει μίαν ἄγνωστη πτυχὴ τῶν σπουδῶν του, ἀλλὰ κυρίως ἐπειδὴ μᾶς ἐπιβοηθεῖ νὰ σχηματίσουμε μίαν σαφὴ εἰκόνα τοῦ κοσμοθεωρητικοῦ πλαισίου ἐντὸς τοῦ ὁποῖου διαμορφώθηκαν οἱ φιλοσοφικὲς του ἀντιλήψεις καὶ νὰ ἐρμηνεύσουμε τὸν προσανατολισμὸ τῆς σκέψης του.

Τὸ βιβλίο τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Γερμανοῦ, *Ἡ Θεία Λειτουργία...*, πρέπει νὰ εἶναι, σύμφωνα μὲ τὰ ὡς σήμερα γνωστὰ στοιχεῖα, τὸ πρῶτο ἀπὸ ἕσα ἐπιμελήθηκε ὁ Σουγδουρῆς καὶ ἴσως τὸ μοναδικὸ ὡς λαϊκός, ἀφοῦ στὰ ὑπόλοιπα ποὺ ἐκδόθηκαν τὴν ἴδια χρονιά ὑπογράφει ὡς «ιε-

128. Γεώργιος Λαδάς — Ἀθανάσιος Χατζηδῆμος, *Προσθήκες, διορθώσεις καὶ συμπληρώσεις στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία τοῦ Émile Legrand γιὰ τοὺς αἰῶνες XV, XVI καὶ XVII*, Ἀθήνα, 1976, σ. 164 (ἀρ. 236). Ὁ Μελέτιος Φιλαδελφίας, ἀρχιδιάκονος τοῦ ὁποῖου ἦταν ὁ Ματθαῖος Τυπάλδος, εἶναι ὁ Μελέτιος Χορτάσης (1657 - 1677). Βλ. Μ. Ἰ. Μανούσακας, «Συλλογὴ ἀνέκδοτων ἐγγράφων (1578 - 1685) ἀναφερομένων εἰς τοὺς ἐν Βενετίᾳ Μητροπολίτας Φιλαδελφίας», σ. 82, ὕπου καὶ ἡ προγενέστερη βιβλιογραφία.

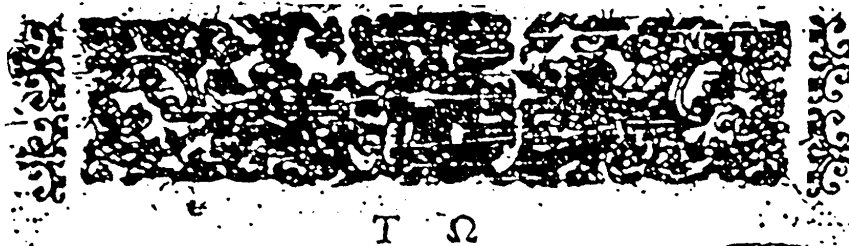
129. *Ἡ Θεία Λειτουργία ἐρμηνευμένη*. Ἡ «ἀφιέρωση» τοῦ Σουγδουρῆ καταχωρίζεται στὰ [χ.ἀ.] φφ. 3α-β. Τὸ συγκεκριμένο παράθεμα βρῖσκεται στὸ φ. 3β. Τὴν ἀναδημοσιεύουμε ὀλόκληρη στὸ Β' Μέρος τῆς μελέτης.

130. Ὁ.π., φ. 3α. Ὁ Τυπάλδος ἦταν τότε 24 ἐτῶν.

131. Ὁ.π., φ. 3β.

132. *Αὐτόθι*.

Τ Ω
Π Ο Ξ Ξ Ψ Φ Η Θ
Κ Α Γ Σ Ο Φ Ω Τ Α Τ Ω

Κυρία

Μ Α Τ Θ Α Ϊ Ω Τ Ω Τ Ι Π Α Λ Δ Ω

Α Ρ Χ Ι Δ Ι Α Κ Ο Ν Ω

Τού Παιδικωτάτου, & Θεολογικωτάτου Μελετήτου
Φιλαδελφίας, Και αξιωτάτω Διδασκάλω
παιτός τῶ ἡμετέρου Γένους.

Γ' ἵνα μόνον τὰ θεόπνευστα ὄργανα τῆς Γραφῆς Θεολογίας,
ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπισημοσιμωτέραι τῶν τῆς φιλοσοφίας
Διδασκάλων λέγεται, πῶς ὁ Οὐρανός, Ὁ Ἁγίος Πά-
τερ, Ὁ Βασιλεὺς, Ὁ ὅλα τὰ πράγματα γὰρ ἐχού-
μεν διὰ ἀργυρῆς φύλακος τῆς Ἀγγέλου. ὅθεν καὶ γὰρ
(ἀεὶ τῶν Διδασκάλων) εἰλοῦνται γὰρ δώσω φύλακα τῶ περι-
γράψω.

Εἰς αὐτὸ λοιπὸν τὸ ἀφιερῶν ἡμετέρου Καθηγητῆ, εἰς ἐστὶν
γὰ προσφῶν τῶ τοῦ ἔργου τῶ ἐγκειμένῃ μετὰ ἄλλα ἑστικῶν φίλων.
εὐθέως με δέξασθαι με ἰλαρὸν πρόσωπον Σ' ἀφ' ἑαυτοῦ.

Ὁ πῶς ἡς Λογιόπιτε ἐλάχιτος
δῦλος καὶ πικρὸς Μασκίτις

Γεώργιος Σουγδουρῆς
ὁ ἐξ ἑαυτοῦ.

Ἡ Θεία Λειτουργία ἐρμηνευμένη..., 1672, [φφ. 3α-β].
Ἀποσπάσματα τῆς Ἀφιέρωσης τοῦ Σουγδουρῆ.

ροδιάκονος». Τὸ 1672, κατὰ συνέπεια, συνιστᾶ τὴν ἀπόληξη μίας εὐδόκιμης μαθητείας στὰ Γιάννινα καὶ τὴ Βενετία, καὶ τὴν ἀπαρχὴ τῆς δημόσιας πνευματικῆς του δραστηριότητος. Ἡ παρουσία τοῦ Σουγδουρῆ «ἐν Οὐνετείας» τὴν περίοδο αὐτὴ συγκεκριμενοποιεῖ τὴ μαρτυρία τοῦ Μελετίου ποὺ παραθέσαμε παραπάνω¹³³ καὶ ἀπὸ τὰ διαθέσιμα στοιχεῖα μπορούμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι στὴ συγκεκριμένη πόλη εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ ἔλθει σὲ ἐπαφή, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, μὲ τὸν Ἀλοῖσιο - Ἀμβρόσιο Γραδενίγο (1616 - 1680) καὶ τὸν Βίκτωρα ἐκ Κερκύρας, οἱ ὅποιοι δίδαξαν στὴν Ἑλληνικὴ Σχολὴ τῆς Βενετίας ἀπὸ τὶς 20 Ἰανουαρίου 1662 μέχρι τὶς 4 Νοεμβρίου 1669 ὁ πρῶτος καὶ ἀπὸ τὴν 10ῃ Δεκεμβρίου 1669 μέχρι τὴν ἀνάληψη τῆς Σχολαρχίας ἀπὸ τὸν Τυπάλδο ὁ δεύτερος¹³⁴. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν τυπικὴ ἢ οὐσιαστικὴ φοίτησή του στὴ Σχολὴ πρὶν τὸ 1671, ὁ Σουγδουρῆς εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ εἶναι ἀκροατῆς τους, ἀφοῦ οἱ ἴδιοι δάσκαλοι ἀμείβονταν τὶς ἀντίστοιχες περιόδους ἀπὸ τὸ Κληροδότημα τοῦ Ἐπιφάνιου Ἡγουμένου, γιὰ νὰ παραδίδουν «μαθήματα εἰς τὰ ἐξ Ἰωαννίνων παιδία ποὺ εὐρίσκονται ἐν Βενετία καθὼς καὶ εἰς ἄλλα ποὺ ἤθελον τυχὸν παρουσιασθῆν»¹³⁵.

Ἀπὸ ὅσα τεκμήρια παρουσιάσαμε στὴ συνάφεια αὐτὴ δίδεται ἀπάντηση, ὡς ἓνα βαθμὸ βεβαίως, στὸ ἐρώτημα γιὰ τὸ εἶδος τῶν σπουδῶν του στὴ Βενετία ἀπὸ τὸ 1671 ὡς τὸ 1673 καὶ τὸ γεγονός ὅτι πιστοποιεῖται ἡ συναριθμησὴ του ἀνάμεσα στοὺς μαθητὲς τοῦ Τυπάλδου εἶναι μία σημαντικὴ πληροφορία ποὺ συμβάλλει ἀποφασιστικὰ στὴν ἀπόπειρά μας νὰ ἐρμηνεύσουμε τὴν ὑφὴ τοῦ ἀριστοτελισμοῦ ποὺ διέπει τὴ σκέψη τοῦ Σουγδουρῆ, ὅπως θὰ ἔχουμε τὴν εὐκαιρία νὰ ἀναπτύξουμε στὴ συνέχεια. Ἀξίζει ὅμως νὰ ἐπισημάνουμε στὸ σημεῖο αὐτὸ ὅτι ἡ ἀπουσία τοῦ ὀνόματός του ἀπὸ τοὺς καταλόγους τῶν ὑποτρόφων τῆς Φλαγγινεῖου Σχολῆς δὲν ἀποκλείει τὸ ἐνδεχόμενον νὰ παρακολούθησε μαθήματα ὡς «ἐξωτερικὸς» σπουδαστῆς¹³⁶, ἀφοῦ γιὰ τὸ θεσμὸ αὐτὸ οἱ πηγὲς σιωποῦν¹³⁷. Γιὰ νὰ προσανατολισθοῦμε στὸ πνευματικὸ γίνεσθαι τῆς ἐποχῆς θὰ πρέπει νὰ ἔχουμε ὑπόψη μας ὅτι ἀπὸ τὸ 1665 ὡς τὸ 1676 / 77 τὴ Φλαγγινεῖου Σχολὴ διηύθυνε ὁ Νικόλαος Καλλιάρχης (πρὶν τὸ 1644-1707)¹³⁸, τῆς «*Philosophiae, Medicinae ac sacrae Theologiae Doctor*»¹³⁹,

133. Βλ. σημ. 124.

134. Κ. Δ. Μέρτζιος, *Θωμᾶς Φλαγγίνης καὶ ὁ Μικρὸς Ἑλληνομνήμων*, σσ. 178-179.

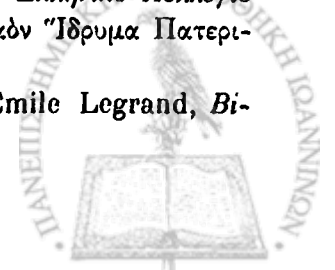
135. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Τὸ ἐν Βενετία Ἡπειρωτικὸν Ἀρχεῖον», σσ. 65-66.

136. Ὁ Κ. Δ. Μέρτζιος, *Θωμᾶς Φλαγγίνης καὶ ὁ Μικρὸς Ἑλληνομνήμων*, σ. 120, ὑποστηρίζει, χωρὶς νὰ μνημονεύει τὴν πηγὴν του, ὅτι σπούδασε στὴ Σχολὴ τοῦ Φλαγγίνη.

137. Ἀθανάσιος Ἐ. Καραθανάσης, *Ἡ Φλαγγινεῖου Σχολὴ τῆς Βενετίας*, σ. 155.

138. Ὁ.π., σσ. 91-94. Βλ. ἐπίσης, Ζαχαρίας Ν. Τσιρπανλῆς, *Τὸ Ἑλληνικὸ Κολλέγιο τῆς Ρώμης καὶ οἱ μαθητὲς του 1576-1700*, Θεσσαλονίκη, Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1980, σσ. 603-605.

139. Ὅπως διαβάζουμε στὶς προμετωπίδες τῶν ἔργων του. Βλ. Émile Legrand, *Bi-*

ὁ ὁποῖος δίδαξε ἀρχαία ἑλληνικά, λατινικά καὶ ἀριστοτελική φιλοσοφία¹⁴⁰, καὶ ὁ Σουγδουρής εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ παρακολουθήσει στὴ Βενετία τὶς παραδόσεις τοῦ εὐρύμαθοῦς λογίου, τὸν ὁποῖο ἀργότερα (1678) συνάντησε ὡς καθηγητὴ στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Πάδοβας.

Στὴ συνοχὴ αὐτὴ ἐπιβάλλεται νὰ ὑπογραμμίσουμε τὸ γεγονός ὅτι τὴν περίοδο ἐκείνη τὰ Τυπογραφεῖα, τὰ ὁποῖα λειτουργοῦσαν ὡς ἰδιότυπες ἐστῖες πνευματικῶν διεργασιῶν, βρισκόνταν στὸ ἐπίκεντρο τῆς διακίνησης τῶν ἰδεῶν καὶ ἡ ἐνεργὸς ἀνάμειξη τοῦ Σουγδουρῆ στὶς ἐκδοτικὲς δραστηριότητες τοῦ Νικόλαου Γλυκῦ¹⁴¹ εἶχε ὡς ἄμεσο ἐπακόλουθο νὰ συγχρωτισθεῖ μὲ τοὺς "Ἕλληνες λογίους τῆς Βενετίας καὶ τῆς Πάδοβας. Ἡ παρουσία του στὴν ὁμογένεια ἦταν αἰσθητὴ καὶ μία ἰδιαίτερα ἀποκαλυπτικὴ μαρτυρία γιὰ τὴν παιδεία του καὶ τὴν ἐκτίμησή τὴν ὁποία ἀπολάμβανε στοὺς πνευματικούς κύκλους τῆς Ἰταλίας τὴ συγκεκριμένη χρονικὴ συγκυρία εἶναι ἡ συμμετοχὴ του μὲ ἓνα Ἐπίγραμμα στὴ Συλλογὴ τῶν ἐπικολυρικῶν ποιημάτων, ποὺ δημοσιεύθηκε στὴν Πάδοβα στὶς 15 Δεκεμβρίου 1672 μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἀπόκτησης τῆς διδακτορικῆς δάφνης ἀπὸ τὸν Κρητικὸ Μάρκο Φράγκο, μὲ τίτλο *Gl' allori Freggiati*¹⁴². Ἐπιμελητὴς τῆς ἐκδοσης ἦταν ὁ Γεώργιος Καλαφάτης (1655-1716;), ὁ ὁποῖος μαθήτευσε γιὰ δύο χρόνια (1667-1669) στὴ Σχολὴ τοῦ Θωμᾶ Φλαγγίνη καὶ τὴ χρονιά τῆς ἐκδοσης σπούδαζε στὴν Ἰατροφιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πάδοβας, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἔλαβε τὸ δίπλωμά του τὸ 1674¹⁴³.

Τὸ 1672 ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸ ἀρτισύστατο Τυπογραφεῖο (1670) τοῦ Νικόλαου Γλυκῦ ὁ *Νέος Θησαυρὸς* μὲ ἐπιμέλεια τοῦ Ἄλοτσιου - Ἀμβρόσιου Γραδενίγου¹⁴⁴ καὶ ἡ συμβολὴ τοῦ Σουγδουρῆ ἦταν οὐσιαστικὴ, ἀφοῦ ἐπιφορτίσθηκε

bibliographie ... au dix-septième siècle, Tome 2, σσ. 447-448 (ἀρ. 616-617)· τοῦ ἰδίου, Tome 5, σ. 144 (ἀρ. 219), σ. 151 (ἀρ. 233), σ. 152 (ἀρ. 236), σ. 168 (ἀρ. 262).

140. Émile Legrand, *Bibliographie Hellénique ... au dix-septième siècle*, Tome 5, σ. 364· πβ. Ζαχαρίας Ν. Τσιρπανλῆς, *Τὸ Ἑλληνικὸ Κολλέγιο τῆς Ρώμης καὶ οἱ μαθητές του 1576-1700*, σ. 605.

141. Γιὰ τὸ Τυπογραφεῖο βλ. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Ἡ οἰκογένεια τῶν Γλυκῶν ἢ Γλυκῆδων», σσ. 41 κ.έ.· Γεώργιος Βελουδῆς, *Τὸ Ἑλληνικὸ Τυπογραφεῖο τῶν Γλυκῆδων*, σσ. 22 κ.έ., 39 κ.έ. Γιὰ τὸν Κατάλογο τῶν ἐκδόσεων βλ. ὁ.π., σσ. 187-283.

142. Émile Legrand, *Bibliographie ... au dix-septième siècle*, Tome 5, σσ. 99-100, (ἀρ. 148). Βλ. ἀναλυτικὰ στὸ Β' Μέρος τῆς μελέτης.

143. Ἀριστείδης Π. Στεργέλλης, *Τὰ δημοσιεύματα τῶν Ἑλλήνων σπουδαστῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πάδοβας τὸν 17ο καὶ 18ο αἰ. Διδακτορικὴ Διατριβή*. Ἀθήνα, 1970, σ. 39 καὶ σσ. 158-159· Ἀθανάσιος Ἐ. Καρχθανάσης, *Ἡ Φλαγγίνειος Σχολὴ τῆς Βενετίας*, σσ. 250-251.

144. Émile Legrand, *Bibliographie Hellénique ... au dix-septième siècle*, Tome 2, σσ. 272-273. Βλ. καὶ τὸ σχετικὸ σημεῖωμα τῶν Γεωργίου Λαδᾶ — Ἀθανασίου Χατζηδήμου, *Προσθήκες, διορθώσεις καὶ συμπληρώσεις*, σ. 165· πβ. Θωμᾶς Ἰ. Παπαδόπουλος, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία (1466 ci.-1800)*. Τόμος Β'. (Παράρτημα). *Προσθήκαι - Συμ-*

μέ τῆ συγγραφή τοῦ χαιρετισμοῦ «τοῖς ἐντευξομένοις», ὁ ὁποῖος συνόδευε ἔκτοτε τὸ βιβλίον στὶς ἐπανεπιλημμένες ἀνατυπώσεις¹⁴⁵. Ὅπως σημειώσαμε, ὁ Σουγδουρῆς ὑπογράφει ὡς «ἱεροδιάκονος», γεγονός πού μᾶς ὑποχρεώνει νὰ τοποθετήσουμε τὴ χειροτονία του στὸ χρονικὸ διάστημα πού μεσολάβησε ἀνάμεσα στὴν ἔκδοση τῆς *Θείας Λειτουργίας* καὶ τοῦ *Νέου Θησαυροῦ*. Ἐνα χρόνο ἀργότερα, τὸ 1673, ὁ ἴδιος προλογίζει τὴ «νεωστὶ μετατυπωθεῖσαν *Γραμματικὴ* τοῦ Κωνσταντίνου Λασκάρως τοῦ Βυζαντίου¹⁴⁶ με ἓνα ἐνδιαφέρον κείμενο καὶ τὴν ἴδια χρονιὰ συμμετέχει στὴν ἔκδοση τοῦ *Πεντηκοσταρίου* με τὸ προοίμιον «πᾶσι τοῖς ἱερολογιωτάτοις καὶ χριστιανικοφιλοσοφωτάτοις ἐντευξομένοις»¹⁴⁷. Στὰ τρία τελευταῖα βιβλία συνεργάσθηκε με τὸν Ἄλοῖσιο - Ἀμβρόσιο Γραδενίγο, ὁ ὁποῖος ἔκτος ἀπὸ διδάσκαλος χρημάτισε (ca. 1670) βιβλιοφύλακας τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης¹⁴⁸ καὶ ἀναδείχθηκε σὲ μία «ἐξέχουσα φυσιογνωμία» τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος τῆς Βενετίας¹⁴⁹. Στὶς 3/13 Σεπτεμβρίου 1673 ὁ Σουγδουρῆς ὑπογράφει ὡς μάρτυρας σὲ ἔγγραφο σχετικὸ με τὴν ἀγορὰ βιβλίων ἀπὸ τὸ Τυπογραφεῖο τοῦ Νικόλαου Γλυκῦ¹⁵⁰ καὶ φαίνεται ὅτι μέχρι τὸ 1677 παρέμεινε στὴ Βενετία¹⁵¹, ὅπου ἐνδεχομένως νὰ παρέδιδε ἰδιωτικὰ μαθήματα¹⁵². Στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Ἑλληνι-

πληρώσεις - Διορθώσεις, Ἀθῆναι, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, 1986, σ. 149-150 (ἀρ. 428α).

145. Βλ. τὴν οἰκεία ἐνότητα στὸ Β' Μέρος τῆς μελέτης.

146. Γεώργιος Λαδὰς — Ἀθανάσιος Χατζηδημόσ, *Προσθήκες, διορθώσεις καὶ συμπληρώσεις*, σ. 167 (ἀρ. 240).

147. Émile Legrand, *Bibliographie Hellénique ... au dix-septième siècle*, Tome 2, σσ. 295-296.

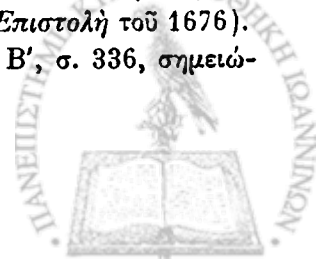
148. Μ. Ἰ. Μανούσακας, «Ἄλοῖσιος - Ἀμβρόσιος Γραδενίγος (1616 ci - 1680)», *Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 5 (1959), σσ. 102-148, ἰδ., σσ. 110 κ.έ. Ἀθανάσιος Ἐ. Καραθανάσης, «Ὁ Ἄλοῖσιος - Ἀμβρόσιος Γραδενίγος στὴ Βενετία (1650-1680)», *Θησαυρίσματα* 7 (1970), σσ. 139-150, ἰδ., σσ. 141 κ.έ.

149. Μ. Ἰ. Μανούσακας, «Ἄλοῖσιος - Ἀμβρόσιος Γραδενίγος (1616 ci-1680)», σ. 128, Γιὰ τὸν Γραδενίγο ὡς διορθωτὴ βιβλίων βλ. ἐπίσης, Γιώργος Βελουδῆς, *Τὸ Ἑλληνικὸ Τυπογραφεῖο τῶν Γλυκῶν*, σσ. 59-60.

150. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Ἡπειρωτικὰ σταχυολογήματα. (Κρατικὸν Ἀρχεῖον Βενετίας-Παραλειπόμενα περὶ τοῦ διδασκάλου τοῦ Γένους Γεωργίου Σουγδουρῆ)», *Ἡπειρωτικὴ Ἔστια* 11 (1962), σσ. 382-383. Βλ. καὶ τὸ πανομοιότυπο τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Σουγδουρῆ στὸ συγκεκριμένον ἔγγραφο, στό: Κ. Δ. Μέρτζιος, «Τὸ ἐν Βενετία Ἡπειρωτικὸν Ἀρχεῖον», ἀνάμεσα στὶς σσ. 324-325.

151. Ὁ Κ. Δ. Μέρτζιος, «Ἡπειρωτικὰ Σταχυολογήματα», σ. 383, ἀναφέρει ὅτι σὲ Ἐπιστολὴς τοῦ Μιχαῆλ Γλυκῦ πρὸς τὸν πατέρα του Νικόλαο (23.2.1675, 27.5./20.7./26.8.1676, 24.1.1677 καὶ 20.3.1680) διαβιβάζονται χαιρετισμοὶ στὸν «ἱεροδιάκονον» (Σουγδουρῆ)· πβ. τοῦ ἰδίου, «Τὸ ἐν Βενετία Ἡπειρωτικὸν Ἀρχεῖον», σ. 298 (Ἐπιστολὴ τοῦ 1676).

152. Ὁ Ἀνδρέας Παπαδόπουλος-Βρετός, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, Β', σ. 336, σημειώνει ὅτι «ἐπαγγέλλετο τὸν διδάσκαλον ἐν Βενετία».

κοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Βενετίας σώζεται ἀπόδειξη ἀμοιβῆς «τεσσάρων δουκάτων» γιὰ κήρυγμα στὸν Ἅγιο Γεώργιο στὶς 6 Αὐγούστου τοῦ 1677¹⁵³.

Οἱ πνευματικὲς του δραστηριότητες καὶ οἱ πρωτόλειες συγγραφικὲς του καταθέσεις, ὅπως ἀποτυπώνονται στὸ γνωστὸ *Ἐπίγραμμα* καὶ τοὺς *Προλόγους* στὶς ἐκδόσεις τοῦ Γλυκύ, πιστοποιοῦν ὅτι πρόκειται γιὰ ἓναν λόγιο μὲ εὐρεῖα παιδεῖα καὶ στέρεα φιλολογικὴ ὑποδομὴ, ἐφόδια τὰ ὁποῖα ἀπέκτησε κατὰ τὴ διάρκεια τῶν σπουδῶν του στὰ Ἰωάννινα καὶ διεύρυνε κατὰ τὴν πρᾶξιν αὐτῆς ἐν τῇ Βενετία. Αὐτὴν τὴν περίοδο ἔχει ἀποκρυσταλλωθεῖ ἡ γνωσιακὴ του σκευὴ καὶ τὸ σημαντικότερο τεκμήριον γιὰ τὴ φιλοσοφικὴ του συγκρότηση εἶναι ὁ αὐτόγραφος κώδικας 87 τοῦ Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου, ὁ ὁποῖος παραδίδει τὶς *Διαλέξεις* τοῦ *Εἰς τὰ τοῦ Φιλοσόφου περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς*¹⁵⁴. Ἡ μορφή τοῦ κειμένου πείθει ὅτι τὸ βιβλίον ἦταν ἕτοιμον πρὸς ἐκδοσὴν στὶς 16 Φεβρουαρίου 1674 καὶ στὶς σελίδες του ὑπάρχουν ρητὲς μαρτυρίαι ὅτι πρὶν τὴν ἡμερομηνία αὐτὴ ὁ Γιαννιώτης στοχαστὴς εἶχε ἀποπερατώσει τὴ σύνθεσιν ἑνὸς σχολιαστικοῦ ἔργου στὸ *Περὶ φυσικῆς ἀκροάσεως* τοῦ Ἀριστοτέλους¹⁵⁵. Τὸ ἐκτενὲς πόνημα, καθὼς καὶ τὸ ὑπόμνημα στὸ *Περὶ Οὐρανοῦ* καὶ στὸ ψευδοαριστοτελικὸν *Περὶ Κόσμου*, σώζεται στὸν ἀνώνυμον καὶ ἀχρόνιστον κώδικα 94 τῆς Κοβενταρείου Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Κοζάνης, ὅπως θὰ διαπιστώσουμε ἐν τῇ συνέχειᾳ, καὶ ἡ μελέτη τους μᾶς ἐπιτρέπει νὰ συμπεράνουμε ὅτι πρὶν τὴ φοίτησίν του στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Πάδοβας ὁ Σουγδουρὴς εἶχε μορφοποιήσῃ τὴ φιλοσοφικὴν αὐτῆς ἀντίληψιν καὶ τὴν εἶχε ἀποτυπώσῃ ἐν τῇ χειρόγραφῳ αὐτῇ μὲ τὸν τρόπον πού ἀπαρτίζονταν τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τὰ φιλοσοφικὰ συγγράμματα. Τὸ 1674 εἶναι, κατὰ συνέπειαν, ἓνα ἀσφαλὲς χρονολογικὸν ὄροσημον γιὰ τὴν πνευματικὴν αὐτῆς ἀνέλιξιν καὶ συνιστᾷ ἓναν *terminum ante quem* γιὰ τὴν σύνθεσιν ἑνὸς μεγάλου μέρους τοῦ φιλοσοφικοῦ αὐτοῦ ἔργου.

Ὁ ἐπόμενος σταθμὸς τοῦ πνευματικοῦ-συγγραφικοῦ αὐτοῦ ὁδοιπορικοῦ ἐντοπίζεται τὸ 1678, ὅταν ὀλοκληρώθηκε ἡ μετάφρασις τοῦ διαδεδομένου λατινικοῦ ἐγχειριδίου ἐκκλησιαστικῆς Ρητορικῆς τοῦ Francisco Panigarola

153. Ἀθανάσιος Ἐ. Καραθανάσης, «Ἡ ἐκκλησιαστικὴ Ρητορικὴ στὸν Ἅγιο Γεώργιον τῶν Ἑλλήνων τῆς Βενετίας (1534-1788)», *Θησαυρίσματα* 9 (1972), σ. 158, σημ. 102 «... Giorgio Guderini (sic) diacono per la predica del giorno del S. Salvador [...] duc. 6 diminuiti per le cause et perciò in solo d. 4».

154. Ἀθ. Παπαδόπουλος - Κεραμεύς, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, ἢτοι κατάλογος τῶν ἐν ταῖς Βιβλιοθήκαις τοῦ ἀγιωτάτου ἀποστολικοῦ τε καὶ καθολικοῦ ὀρθοδόξου πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων καὶ πάσης Παλαιστίνης ἀποκειμένων ἑλληνικῶν κωδίκων*, Τόμος 4, Bruxelles, 1963 (Ἐν Πετρούπολει, 1899), σσ. 94-95. Βλ. ἀναλυτικὰ Κώστας Θ. Πέτσιος, «Οἱ χειρόγραφοι "Διαλέξεις" τοῦ Γεωργίου Σουγδουρῆ "Ἐἰς τὰ τοῦ φιλοσόφου περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς" (1674)», σσ. 246-251, τοῦ ἰδίου, «Ἐνα ἀνέκδοτον ἔργον τοῦ Γεωργίου Σουγδουρῆ (μέσα 17ου αἰ. - 1725)», σσ. 235-248.

155. Κώστας Θ. Πέτσιος, «Ἐνα ἀνέκδοτον ἔργον τοῦ Γεωργίου Σουγδουρῆ», σ. 241.

Περὶ τοῦ πῶς δεῖ ὁμιλίαν ξυγγράφειν, πὺ ἐκπύνησε ὁ Σουγδουρῆς («ἐν Παταβίῳ»¹⁵⁶, καὶ τὸ ἴδιο ἔτος πρέπει νὰ ἔκανε τὴν ἐγγραφή του στὸ Πανεπιστήμιο. Τὸ 1679 τὸ ὄνομά του ἐμφανίζεται στοὺς Καταλόγους τῶν δευτεροετῶν σπουδαστῶν («*Sygdarini Georgio del Zaccaria da Giannina 2º anno*») τῆς Ἱατροφιλοσοφικῆς Σχολῆς (Artisti) τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πάδοβας¹⁵⁷ καὶ ἀπὸ ἀρχειακῆς πηγῆς πληροφοροῦμαστε ὅτι ἐνδιαφέρθηκε ιδιαίτερα γιὰ τὰ ζητήματα τῆς πανεπιστημιακῆς ζωῆς, ἀφοῦ τὸ 1680 ἦταν «*inquisitor*» τοῦ ἔθνους του¹⁵⁸. Τὸ 1680, ἐπίσης, δύο Ἐπιγράμματα, ἓνα ὁκτάστιχο καὶ ἓνα δίστιχο, συνιστοῦν τὴ λογοτεχνικὴ συνεισφορά τοῦ Σουγδουρῆ στὴ Συλλογὴ Ἑλικῶνος Ἀνθῆ¹⁵⁹, πὺ ἐκτυπώθηκε γιὰ νὰ τιμηθοῦν ὁ Κωνσταντινουπολίτης Ἀπόστολος Ράσπης καὶ ἡ προστάτιδά του, μητέρα τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου, Ρωξάνη Σκαρλάτου, ἡ ὁποία, ὅπως εἶναι γνωστὸ, παρακολούθησε τὰ φιλοσοφικὰ μαθήματα τοῦ Θεόφιλου Κορυδαλέως¹⁶⁰.

Δὲ διαθέτουμε συγκεκριμένες πληροφορίες γιὰ τὸ περιεχόμενον σπουδῶν τοῦ Γεωργίου Σουγδουρῆ στὸ χρονικὸ διάστημα 1678/9-1680/1, γιὰ τὸ ὁποῖο ἔχουμε ἀναμφίλεκτες μαρτυρίες ὅτι φοίτησε στὴν Università degli Artisti, μποροῦμε ἴσως νὰ ὀδηγηθοῦμε σὲ ὀρισμένα συμπεράσματα μὲ βάση τοὺς χρονολογικοὺς πίνακες (Rotuli) τῆς θητείας τῶν καθηγητῶν στὶς ἑδρες πὺ διαμόρφωναν τὸ πρόγραμμα διδασκαλίας. Ἀνάμεσα στοὺς καθηγητῆς τῆς Σχολῆς ἐκείνη τὴν περίοδο ἦταν καὶ δύο Ἕλληνες: ὁ Νικόλαος Καλλιμάχης, γινώριμος τοῦ Σουγδουρῆ ἀπὸ τὴν περίοδο τῆς Βενετίας, καὶ ὁ Κύπριος Ἰωάννης Κυράλας (1622-1687). Τὸ πλαίσιο σπουδῶν στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Πάδοβας ἦταν ἀριστοτελικῆς κατεύθυνσης καὶ ὁ Σουγδουρῆς παράλληλα μὲ

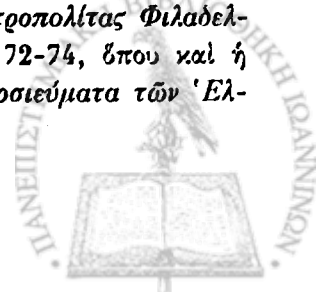
156. Βλ. τὴν οἰκεία ἐνότητα στὸ Β' Μέρος τῆς μελέτης.

157. Γεώργιος Σ. Πλουμίδης, «Αἱ πράξεις ἐγγραφῆς τῶν Ἑλλήνων Σπουδαστῶν τῆς Παδοῦς (Μέρος Α'. Artisti). Συμπλήρωμα (ἔτη 1674-1701)», σ. 191 (ἀρ. 93).

158. Ἀριστείδης Π. Στεργέλλης, *Τὰ δημοσιεύματα τῶν Ἑλλήνων Σπουδαστῶν*, σ. 160. Γιὰ τοὺς «*inquisitori della Nazione*» βλ. Βασιλικὴ Μπόμπου-Σταμάτη, *Τὰ Καταστατικά τοῦ σωματείου (Nazione) τῶν Ἑλλήνων φοιτητῶν τῆς Πάδοβας (17ος-18ος αἰ.)*, Ἀθήνα, Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Ἑλληνικῆς Νεολαίας - Γενικὴ Γραμματεία Νέας Γενιάς, 1995, σσ. 30 κ.έ.

159. Émile Legrand, *Bibliographie Hellenique... au dix-septième siècle*, Tome 2, σσ. 362-365 (ἀρ. 555). Γιὰ τοὺς συμμετέχοντες βλ. τὴν οἰκεία ἐνότητα στὸ Β' Μέρος τῆς μελέτης.

160. Cléobule Tsourkas, *Les débuts de l'enseignement philosophique et de la libre pensée dans les Balkans. La vie et l'oeuvre de Théophile Corydalée (1570-1646)*, Thessalonique, Institute for Balkan Studies, 1967, σσ. 91-92, σημ. 5. Μ. Ἰ. Μανούσας, *Ἀνέκδοτα Πατριαρχικὰ Γράμματα (1547-1806) πρὸς τοὺς Μητροπολίτας Φιλαδέλφειας καὶ τὴν Ὀρθόδοξον Ἑλληνικὴν Ἀδελφότητα*, Βενετία, 1968, σ. 72-74, ἔπου καὶ ἡ προγενέστερη βιβλιογραφία· πβ. Ἀριστείδης Σ. Στεργέλλης, *Τὰ δημοσιεύματα τῶν Ἑλλήνων Σπουδαστῶν*, σ. 124.

τῆ φιλοσοφία καὶ τῆ θεολογία εἶχε τῆ δυνατότητα νὰ ἐμβαθύνει στὴν κλασικὴ παιδεία. Στὸ συγκεκριμένο Πανεπιστήμιο μὲ τῆ μακραιωνη παράδοση στὶς ἀνθρωπιστικὲς σπουδὲς ὁ Γιαννιώτης λόγιος εἶχε τὴν εὐκαιρία, ἐκτὸς ἀπὸ Ἀστρονομία, Μαθηματικά, Μετεωρολογία («ad Meteorologicos Aristotelis libros»), πρακτικὴ καὶ θεωρητικὴ Ἱατρικὴ¹⁶¹, νὰ παρακολουθήσει τὰ παρακάτω μαθήματα, πού ἀνταποκρίνονταν στὰ φιλοσοφικὰ καὶ θεολογικὰ του ἐνδιαφέροντα.

α. Φιλοσοφία: Τὴν πρώτη καὶ τῆ δεύτερη κανονικὴ ἔδρα τῆς φιλοσοφίας κατεῖχαν ἀπὸ τὸ 1667 ὁ Carolus Renaldius, ὁ ὁποῖος δὲν ἦταν «μόνο φιλόσοφος, ἀλλὰ καὶ μαθηματικὸς καὶ θεολόγος»¹⁶², καὶ ὁ Vitalis Terraguebea ἀπὸ τὸ 1679 ἀντίστοιχα¹⁶³, ἐνῶ τὴν πρώτη, δεύτερη καὶ τρίτη ἔκτακτη ἔδρα τῆς φιλοσοφίας καταλάμβαναν ὁ Petrus Franzanus (ἀπὸ τὸ 1663)¹⁶⁴, ὁ Ἰωάννης Κιγάλας (ἀπὸ τὶς 22.9.1668 μέχρι τὶς 2.4.1687)¹⁶⁵ καὶ ὁ Adrianus a s. Juliana (ἀπὸ τὸ 1663)¹⁶⁶. Ἀξίζει νὰ σημειώσουμε ὅτι ὁ Ἰωάννης Κιγάλας ἀσχολήθηκε ἰδιαίτερα μὲ τὸ ἀριστοτελικὸ ἔργο *Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς*, ἓνα κείμενο πού εἶχε προσελκύσει καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Σουγδουρῆ, καὶ οἱ παραδόσεις του (*Elenchus dissertationum quas sὺν θεῶ habebit in Gymnasio Patavino Ioannes Cigala Cyprius Philosophiae Professor in duos Aristot. libros De ortu et interitu*) δημοσιεύθηκαν τὸ 1686 στὴν Πάδοβα¹⁶⁷. Στὶς 24.7.1681 ἀνέλαβε τὴν πρώτη ἔκτακτη ἔδρα τῆς Φιλοσοφίας ὁ Νικόλαος Καλλιᾶκης.

β. Λογικὴ. Ἀπὸ τὶς 11.2.1677 (m. v. 1676) εἶχε ἐκλεγεῖ καθηγητῆς στὴν πρώτη ἔδρα τῆς Λογικῆς («la prima lettura di Logica»)¹⁶⁸ ὁ Νικόλαος Καλλιᾶκης, ὁ ὁποῖος διατήρησε τὴ θέση μέχρι τὶς 24.7.1681, ὅταν τοῦ ἀνατέθηκε ἡ πρώτη ἔκτακτη ἔδρα τῆς φιλοσοφίας¹⁶⁹. Ὁ ἐκ Κρήτης κα-

161. Jacobus Facciolatus, *Fasti Gymnasii Patavini ab anno MDXVII quo restitutae Scholae sunt ad MDCCLVI*, Patavii, Typis Seminarii, 1757 (ἀνατύπωση: Bologna, 1978), σσ. 323, 326, 334 κ.έ.

162. "Ο.π., σ. 277.

163. "Ο.π., σ. 281.

164. "Ο.π., σ. 285.

165. "Ο.π., σ. 290. Γιὰ τὸν Κιγάλα βλ. Ζαχαρίας Ν. Τσιρπανλῆς, *Τὸ Ἑλληνικὸ Κολέγιο τῆς Ρώμης καὶ οἱ μαθητὲς του 1576-1700*, σσ. 527-529.

166. "Ο.π., σ. 292.

167. Ἀριστείδης Π. Στεργέλλης, *Τὰ δημοσιεύματα τῶν Ἑλλήνων Σπουδαστῶν*, σ. 39, σημ. 2· Γεώργιος Λαδᾶς — Ἀθανάσιος Χατζηδημόσ, *Προσθήκες, διορθώσεις καὶ συμπληρώσεις*, σ. 207· Θωμᾶς Ἰ. Παπαδόπουλος, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία (1466 ci. - 1800)*, Α', σ. 299 (ἀρ. 3105).

168. Τὸ σχετικὸ ἔγγραφο δημοσίευσε ὁ Ἀθανάσιος Ἐ. Καραθανάσης, *Ἡ Φλαγγίνειος Σχολὴ τῆς Βενετίας*, σσ. 332-334.

169. Jacobus Facciolatus, *Fasti Gymnasii Patavini*, σ. 285. Ἀπὸ τὶς 22.2.1686 μέ-

ταγόμενος «καθηγητής τῶν ἐν ῥητορικῇ μαθημάτων ἐν τῇ περιφήμῳ ἀκαδημία τοῦ Παταβίου, ἐξαισιος ἐν τε τῇ φιλοσοφίᾳ, καὶ μάλιστα τῇ φιλολογίᾳ»¹⁷⁰, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἀριστοτελικὸ "Ὅργανον, ἀσχολήθηκε ιδιαίτερα, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ δημοσιευμένο ἔργο του¹⁷¹, μὲ τὸ περὶ Γενέσεως καὶ Φθορᾶς¹⁷², καὶ τὴν Ποιητικὴ τοῦ Ἀριστοτέλους¹⁷³, τὴ Ρητορικὴ¹⁷⁴, τὴ σατυρικὴ τέχνη¹⁷⁵, τὰ σκηνικὰ παίγνια καὶ τὸν μίμο¹⁷⁶, καθὼς καὶ μὲ τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια¹⁷⁷. Ἀπὸ τὸ 1667 τὴ δεύτερη ἔδρα τῆς Λογικῆς κατεῖχε ὁ Albanus Albanensis¹⁷⁸ καὶ ἀπὸ τὸ 1674 δίδασκε στὴν τρίτη ἔδρα τῆς Λογικῆς ὁ Jordanus de Jordanis¹⁷⁹.

χρι τὸ θάνατό του (8.5.1707) κατεῖχε τὴν ἔδρα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς καὶ τῆς λατινικῆς φιλολογίας. Βλ. Émile Legrand, *Bibliographie... au dix-septième siècle*, Tome 5, σ. 364 πβ. Ἀριστείδης Στεργέλλης, *Τὰ δημοσιεύματα τῶν Ἑλλήνων Σπουδαστῶν*, σ. 39. Ἀθανάσιος Ἐ. Καραθανάσης, *Ἡ Φλαγγίνειος Σχολὴ τῆς Βενετίας*, σσ. 93-94. Ζαχαρίας Ν. Τσιρπανλῆς, *Τὸ Ἑλληνικὸ Κολλέγιο τῆς Ρώμης καὶ οἱ μαθητὲς του 1576-1700*. σ. 605.

170. Δημήτριος Προκοπίου (Πάμπερης), *Ἀπαρίθμησις Λογίων Γραικῶν*, σ. 788.

171. Γιά τὴν ἐργογραφία του βλ. Émile Legrand, *Bibliographie... au dix-septième siècle*, Tome 2, σσ. 447-448 (ἀρ. 616-617)· τοῦ ἰδίου, Tome 5, σ. 144 (ἀρ. 219), σ. 151 (ἀρ. 233), σ. 152 (ἀρ. 236), σ. 168 (ἀρ. 262). Βλ. τὴν ἀλφαβητικὴ ἀναγραφή τοῦ Ὁωμᾶ Ἰ. Παπαδόπουλου, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία (1466 ci - 1800)*, Α', σσ. 219-220.

172. Nicolaus Calliacius, *Aristotelis Stagyrtae, De ortu et interitu libros...*, Patavii, 1686. Βλ. Ἀριστείδης Π. Στεργέλλης, *Τὰ δημοσιεύματα τῶν Ἑλλήνων Σπουδαστῶν*, σ. 39, σημ. 6 πβ. Ὁωμᾶς Ἰ. Παπαδόπουλος, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία (1466 ci - 1800)*, Α', σ. 219.

173. Nicolaus Calliacius, *Voluptatis artifex dolor prolysis... cum illam Aristotelicae Poëticae partem explanandam accederet, quae est de Tragoedia*, Patavii, 1687. Βλ. Émile Legrand, *Bibliographie... au dix-septième siècle*, Tome 5, σ. 144 (ἀρ. 219).

174. Nilocaus Calliachius, *Optimum oratorem nisi philosophum fieri neminem. Oratio...*, Patavii, 1687. Βλ. Émile Legrand, *Bibliographie... au dix-septième siècle*, Tome 2, σ. 447. Γεώργιος Λαδάς — Ἀθανάσιος Χατζηδῆμος, *Προσθήκες, διορθώσεις καὶ συμπληρώσεις*, σ. 211.

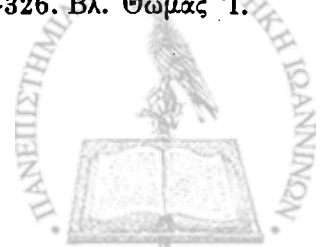
175. Nicolaus Calliacius, *Satira ars bene dicendi prolysis... cum ad Satiram pertractandam, exponendumque Juvenalem accederet*, Patavii, 1690. Βλ. Émile Legrand, *Bibliographie... au dix-septième siècle*, Tome 5, σ. 152 (ἀρ. 236).

176. Nicolaus Calliachius, *De Ludis scenicis*, Patavii, 1713 (= *De Ludis scenicis, Mimorum et Pantomimorum, Syntagma Posthumum*, στό: *Novus Thesaurus Antiquitarum Romanarum*, congestus ab Alberto Henrico de Sallengre..., Tomus II, Venetiis, 1735, σσ. 699-768). Βλ. Ὁωμᾶς Ἰ. Παπαδόπουλος, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία, Β' (Προσθήκαι)*, σ. 215.

177. Nicolaus Calliacius, *Dissertatio de Sacris Eleusinis eorumque Mysteriis*, στό: *Utriusque Thesauri Antiquitarum Romanarum Graecarumque nova Supplementa*, congesta ab Joanne Poleno, Volumen 4, Venetiis, 1737, σσ. 321-326. Βλ. Ὁωμᾶς Ἰ. Παπαδόπουλος, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία, Β' (Προσθήκαι)*, σ. 218.

178. Jacobus Facciolatus, *Fasti Gymnasii Patavini*, σ. 304.

179. Ὁ.π., σ. 307.

THESES PHILOSOPHICÆ

In utroque Idiomate, Disputationi exposte à Studentibus Collegij Flangviani.

- α Το εἶδος ἐστὶν ἀνεξάρτητον ὑπάρχειν χωρὶς τῆς τῆς φύσεως ἰσχυρῆς.
- β Οὐσαντικὸς τῆς Οὐσίας λόγος ἔκτεται μὴ ἐν τῇ ἀποφύσει τῆς οὐσίας ἐν ὑποκαμίῳ, μᾶλλον ἐν τῇ ὑποκατάστασι τῆς συμφορῆς, ἀλλ' ἐν τῇ καθ' αὐτὴν ὑπάρχειν ὁμοίως ὡς ἡ φύσις.
- γ Ἐν τῇ Κατηγορίᾳ τῆς Οὐσίας πάντα τίθεται τὰ κτ. εἶδος, καὶ αὐτὸς ὁ σαρκωμένος Λόγος ὡς ἄνθρωπος, ὁ δὲ ἴσθις ἢ τῆς οὐσίας ἀχώρητος.
- δ Ὁ τὸ Ποσὸς οὐσαντικὸς λόγος ἐκ τῆς οὐσίας αὐτὸ τὸ μέτρον, ὅμως ἢ αἰκία τῶν μερῶν διαίρειται, ὡς τὸ μὴ διαλλῶν τὰ μέρη χωρῆν, ἀλλ' ἢ κατ' οὐκ ἔστιν ἰσότης τῶν μερῶν.
- ε Ἡ οὐσία τῶν Πρῶτων ἐκ τῆς τῆς φύσεως παρα τὰ ἀναπραγματικῶς διακρινόμενον.
- ς Τρεῖς αἱ οὐκ αὐτὴ τῆς φύσεως οὐκ ἐν τῇ γένεσθαι, δύο δὲ ἐν τῇ γένεσθαι ὡς ἐκ τῆς Στάσεως.
- ζ Ὁ τὸ ἀρχὴν ἐκ τῆς οὐσίας ἀνεξάρτητος ἐστὶν ὁμοίως ὡς ἡ φύσις.
- η Ἡ ἴσθις καθ' αὐτὴν ἀνεξάρτητος ἐστὶν ὁμοίως ὡς ἡ φύσις, διὰ τὴν αὐτὴν ἀνεξάρτητον ἐστὶν ὁμοίως ὡς ἡ φύσις.
- θ Καὶ φύσις μὴ ἢ ἴσθις οὐκ ἐστὶν χωρὶς οὐκ ἀνεξάρτητος, δύναται δὲ ἴσθις φύσιν ἀπολιλυμένην Θεοῦ δύναμα.
- ι Ἡ μεταξὺ τῆς οὐσίας καὶ τῆς οὐσίας οὐκ ἐστὶν οὐκ ἀνεξάρτητος, ἀλλ' ἢ κατ' ἐπιπέδον τῶν δυνάμεων τοῖς παθητικοῖς ἰσχυρῶν.
- ιβ Τὸ Παντικὸν αἰτίον ἐδύναται ἀνεξάρτητος ἐκ τῆς οὐσίας.
- ιγ Τὸ ἐννοεῖται ἄνευ, ὅτι μὴ τὸ δὲ οὐκ ἐστὶν ἀνεξάρτητος ἐδύναται ὡς ἡ φύσις τῆς οὐσίας.
- ιδ Οὐκ ἐδύναται φύσις δύο σώματα ὁμοίως ὡς τὸ αὐτὸ τὸ πᾶν δύναται δι' ὑπὲρ φύσιν.
- ιε Ἐν, καὶ τὸ αὐτὸ σώμα ὁμοίως ἐν πολλοῖς τόποις ὅμοιως περιχραστῶς, καὶ ὑπὲρ φύσιν ἐδύναται.
- ις Τὸ Κενὸν ἐκ τῆς οὐσίας, ὅτι μὴ ἐδύναται ὅμοιως ὡς ἡ φύσις, ὑπὲρ φύσιν ἐδύναται.
- ιζ Ὁ Χρόνος ἐστὶν ἀνεξάρτητος καὶ πρῶτον, καὶ ὅμοιως ὡς ἡ φύσις.
- ιθ Τὸ Συμμετρικὸν ἐκ τῆς οὐσίας ἀνεξάρτητος, ὅτι μὴ ἐκ τῆς οὐσίας ἀνεξάρτητος, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας ἀνεξάρτητος.
- ικ Ὁ Κόσμος ἐκ τῆς οὐσίας ἀνεξάρτητος, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας ἀνεξάρτητος ὅμοιως ὡς ἡ φύσις.
- ιδ Οὐκ ἐδύναται ἀνεξάρτητος ἀνεξάρτητος, ὅτι μὴ ἐκ τῆς οὐσίας ἀνεξάρτητος, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας ἀνεξάρτητος.

- 1 **V**niuersale formale esse non potest sine operatione intellectu.
- 2 Ratio constitutiva Substantie non est neque in perceptione non essendi in subiecto, nec in substantiando accidentibus, sed in eo, quod existat per se, atque per se subsistat.
- 3 In Prædicamento Substantie ponitur omnis creatura, & ipsum quoque Verbum incarnatum quatenus homo, Deus autem prout talis est incollocabilis.
- 4 Quantitatis Ratio constitutiva non est ipsa mensura, neque formalis diuisio partium, neque illarum impenetrabilitas, sed est extensio partium constitutiva.
- 5 Modus Relatiuorum, siue Relatio, non est quid realiter distinctum ab extremis.
- 6 Tri sunt principia entis naturalis in fieri, duo uero in facto esse, ut uisum est Stoicis.
- 7 Definitio principiorum ab Aristotele aliter est optima.
- 8 Materia per se existit per propriam existentiam, naturaliter tamen appetit indifferenter omnem formam.
- 9 Et quidem naturaliter Materia nequit existere sine forma, potest tamen supernaturaliter potestati Dei absolui.
- 10 Vnio inter materiam, & formam est quidem quid ab utraque distinctum, compositum autem ex his non est quid realiter ultra partes unitas.
- 11 Propria uirtute Ars non efficit opera Naturæ, nisi applicando actiua passiuis.
- 12 Causa efficiens non potest immediate agere in dilans.
- 13 Inchoata potentia, est quidem, actu uero, est omnino impossibile etiam per potentiam Dei absolutam.
- 14 Non possunt duo corpora naturaliter simul esse in eodem loco, possunt tamen supernaturaliter.
- 15 Vnum, & idem corpus sumi in pluribus locis esse circumscriptiue etiam supernaturaliter implicat.
- 16 Vacuum non datur, nec dari potest naturaliter, supernaturaliter uero potest.
- 17 Tempus est mensura motus secundum prius, & posterius.
- 18 Continuum non est ex indiuisibilibus Mathematicis, seu Physicis, sed ex partibus semper diuisibilibus.
- 19 Mundus non ab æterno, sed in tempore ex nihilo à Deo factus est.
- 20 Neque poterat esse ab æterno, tum quo ad entia permanentia, tum quo ad entia successiua.

VENETIIS Anno M. DC. LXXXI.

Oi Theses Philosophicæ, Venetiis, 1681.

γ. *Μεταφυσική*. Τὸ μάθημα ἦταν δομημένο σύμφωνα μὲ τις κατευθυντήριες παραδοχὲς τοῦ Θωμᾶ Ἀκινάτη (*Via Thomae*) καὶ τοῦ Ντούνης Σκότου (*Via Scoti*). Τὴν εὐθύνη γιὰ τὴ διδασκαλία του εἶχαν ἡ πρώτη ἔδρα τῆς Μεταφυσικῆς, «*quae in Via D. Thomae dicta est*» (Seraphinus Piccinardus, Nilocaus Arnii)¹⁸⁰, καθὼς καὶ ἡ δεύτερη ἔδρα, «*quae in Via Scoti dicta est*» (Fr. Antonius Maria de Blanchis ἀπὸ τὸ 1672)¹⁸¹.

δ. *Θεολογία*. Ἐπιμεριζόταν σὲ *Theologia Thomistica* (Michael Angelus Rivetta ἀπὸ τὸ 1662 μέχρι τὸ 1681 καὶ στὴ συνέχεια ὁ Seraphinus Piccinardus)¹⁸² καὶ σὲ *Theologia Scotistica* (ἀπὸ τὸ 1655 διατηροῦσε τὴν ἔδρα ὁ Felix Rotundus)¹⁸³.

ε. Ἁγία Γραφή (*de Sacrae Scriptura Schola, ad Libros omnes Veteris et Novi Testamenti*): Ἀπὸ τὸ 1678 τὸ συγκεκριμένο διδακτικὸ ἀντικείμενο εἶχε ἀνατεθεῖ στὸν Jo. Hieronymus Textorius¹⁸⁴.

Θὰ πρέπει νὰ ὑπογραμμίσουμε στὴ συνοχὴ αὐτὴ ὅτι ἀπὸ τὴν περίοδο τῶν σπουδῶν του στὴν Πάδοβα προέρχεται τὸ ἔναυσμα γιὰ τὴ μετοχέτευση «ἐπὶ τὴν ἑλληνίδα [...] γλῶτταν» τοῦ ἔργου *Συμφωνία τῆς Θείας Παλαιᾶς καὶ Νέας Γραφῆς*. Ὅπως ἐξηγεῖ στὸ χειρόγραφο του ὁ Σουγδουρῆς, ἀπευθυνόμενος «τοῖς ἐντευξομένοις», πρόκειται γιὰ ἓνα ἀνώνυμο «φιλοπόνημα» («βίβλος [...] οὐδενὸς συγγραφῆως ἐπιφέρουσα ὄνομα»), γραμμένο στὰ Λατινικά, καὶ γιὰ νὰ τελεσφορήσει τὸ ἐγχείρημά του ἀπαιτήθηκαν «περίπου τὰ τριάκοντα ἔτη»¹⁸⁵. Θὰ ἔχουμε τὴ δυνατότητα στὴ συνέχεια τῆς μελέτης μας νὰ ἀναφερθοῦμε διεξοδικὰ στὰ χειρόγραφα ἔργα τοῦ Σουγδουρῆ καὶ νὰ ἀνασυστήσουμε τὰ ἔδραϊα σημεῖα τῆς φιλοσοφικῆς του κατάθεσης, θεωροῦμε χρήσιμο ὅμως στὸ σημεῖο αὐτό, ὡς κατακλείδα τῆς πραγμάτευσης ποὺ ἐπιχειρήσαμε στὴν παροῦσα ἐνότητα, νὰ παραθέσουμε ἓνα τεκμήριο ποὺ διαφωτίζει μὲ ἓναν ἰδιαίτερο τρόπο τὴν ὑφὴ τῆς φιλοσοφικῆς μαθητείας τὴ συγκεκριμένη περίοδο.

Πρόκειται γιὰ ἓνα μονόφυλλο, στὸ ὁποῖο ἐμπεριέχονται οἱ *Theses Philosophicae*¹⁸⁶, ποὺ ἀποτελέσαν τὴ θεματικὴ τῶν ἐξετάσεων στὴ Φλαγγίνειο

180. Jacobus Facciolatus, *Fasti Gymnasii Patavini*, σσ. 261 - 262. Οἱ ἴδιοι καθηγητὲς δίδαξαν καὶ στὴν ἔδρα τῆς Θεολογίας.

181. Ὁ.π., σ. 265.

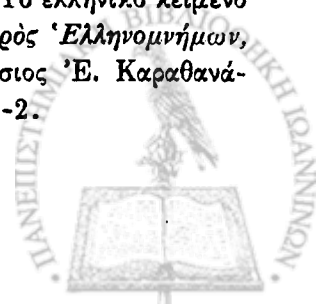
182. Ὁ.π., σ. 254.

183. Ὁ.π., σσ. 257-258.

184. Ὁ.π., σ. 270.

185. Βλ. ἀναλυτικὰ γιὰ τὸ ἔργο στὸ Β' Μέρος τῆς Μελέτης.

186. Ἀρχεῖο τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος τῆς Βενετίας, φακ. 531. Τὸ ἑλληνικὸ κείμενο δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν Κ. Δ. Μέρτζιο, *Θωμᾶς Φλαγγίνης καὶ ὁ Μικρὸς Ἑλληνομνήμων*, σσ. 118 - 119. Στὴ σημασία τοῦ φυλλαδίου ἀναφέρεται καὶ ὁ Ἀθανάσιος Ἐ. Καραθανάσης, *Ἡ Φλαγγίνειος Σχολὴ τῆς Βενετίας*, σσ. 98 καὶ 196-197, σσμ. 1-2.

Σχολή τῆς Βενετίας τὸ 1681, ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖο δίδασκε ὁ Ματθαῖος Τυπάλδος. Οἱ *Theses*¹⁸⁷, διατυπωμένες ἑλληνικά καὶ λατινικά, συγκροτοῦνται στὸν ἐρμηνευτικὸ ὀρίζοντα τοῦ μεσαιωνικοῦ-σχολαστικοῦ ἀριστοτελισμοῦ καὶ δὲν ἐξεικονίζουν μόνον τὸν καμβὰ ἐπάνω στὸν ὁποῖο ἐγγράφεται τὸ περιεχόμενο τοῦ μαθήματος τῆς φιλοσοφίας, πού παρέδιδε ὁ Τυπάλδος, ἀλλὰ συνιστοῦν ταυτόχρονα καὶ ἕναν ἀποκαλυπτικὸ ὁδοδείκτη γιὰ τὴ μελέτη τοῦ ἔργου τοῦ Σουγδουρῆ, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε, ὅπως ἤδη σημειώσαμε, μαθητῆς τοῦ Τυπάλδου.

Στὶς *Theses* προτάσσεται μία διάσταση τοῦ προβληματισμοῦ ἀναφορικὰ μὲ τὰ «καθόλου» («*universalia*»), ὁ ὁποῖος ἀπασχόλησε ἐπὶ μακρὸν τὴ μεσαιωνικὴ σκέψη. Τὰ ὑπόλοιπα θέματα συνιστοῦν πτυχές τῆς ἀναλυτικῆς καὶ τῆς φυσικῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀριστοτέλους, τὶς ὁποῖες παντοιοτρόπως ἀξιοποίησε ἡ θεολογικὴ σκέψη. Οἱ *Theses* β', δ' καὶ ε' ἀντλοῦνται ἀπὸ τὸ ἔργο *Κατηγορίαι* καὶ ἡ ἀναγραφή τους ἀκολουθεῖ, κατὰ βάση, τὴ σειρά πού υἱοθέτησε, σὲ γενικὲς γραμμές, ὁ Ἀριστοτέλης¹⁸⁸. Ἀξίζει νὰ σημειώσουμε στὸ σημεῖο αὐτὸ ὅτι ἡ «οὐσία» ἀποδίδεται στὰ λατινικά μὲ τὸν ὄρο «*substantia*» τὸν ὁποῖο χρησιμοποίησε ὁ Boethius (470-525) στὴ μετάφραση τῶν *Κατηγοριῶν*¹⁸⁹. Ἡ ἀφετηρία τῶν ὑπολοίπων «Θέσεων» ἐντοπίζεται στὰ φυσικὰ συγγράμματα τοῦ Σταγειρίτη καὶ ἕνα ἀξιοπρόσεκτο γνῶρισμα τοῦ κειμένου εἶναι ἡ μορφή τῶν ἐπὶ μέρους προβλημάτων, ἡ ὁποία προσιδιάζει στὴ σχολαστικὴ μέθοδο πραγμάτευσης τῶν «*quaestionum*».

187. Εὐχαριστῶ θερμὰ καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ τὴν φίλη ἱστορικὸ Βασιλικὴ Μπόμπου-Σταμάτη, ἡ ὁποία μοῦ παραχώρησε φωτογραφία τοῦ κειμένου καὶ μοῦ ἐπέτρεψε νὰ τὸ δημοσιεύσω.

188. Ἀριστοτέλης, *Κατηγορίαι*, 4, 1b, 25-26: «Τῶν κατὰ μηδεμίαν συμπλοκὴν λεγομένων ἕκαστον ἤτοι οὐσίαν σημαίνει ἢ πῶσόν ἢ ποιόν ἢ πῶς τι ἢ...». *Τοπικῶν* Α', 9, 103b 22: «τί ἐστι, πῶσόν, ποιόν, πῶς τι...». Ἀναλυτικῶν Ὑστέρων Α', 7, 83a 21-22. *Τῶν Μετὰ τὰ Φυσικά*, Δ', 7, 1017a 25-26.

189. Manlii Severini Boetii, *In Categorias Aristotelis Libri Quatuor*, στί: J. - P. Migne, *Patrologia Latina*, Tomus 64, σ. 181: «*Substantia autem quae propriae et principaliter et maxime dicitur, est quae neque de subjecto dicitur, neque in subjecto est, ut aliquis homo, vel aliquis equus. Secundae autem substantiae dicuntur species...*».

THESES PHILOSOPHICÆ

- α. Τὸ εἰδικὸν Καθόλου ἀδύνατον ὑπάρχειν χωρὶς τῆς τοῦ νοῦς ἐνεργείας.
- β. Ὁ συστατικὸς τῆς Οὐσίας λόγος οὐ κεῖται μὲν ἐν τῇ ἀποφάσει τοῦ μὴ εἶναι ἐν ὑποκειμένῳ, μήτε ἐν τῷ ὑπόκεισθαι τοῖς συμβεβηκόσιν, ἀλλ' ἐν τῷ καθ' αὐτὴν ὑπάρχειν καὶ ὑφίστασθαι.
- γ. Ἐν τῇ Κατηγορίᾳ τῆς Οὐσίας πάντα τίθεται τὰ κτιστά, καὶ αὐτὸς ὁ σεσαρκωμένος Λόγος ὡς ἄνθρωπος, ὁ δέ γε Θεὸς ἢ τοιοῦτος ὑπάρχει ἀχώρητος.
- δ. Ὁ τοῦ Ποσοῦ συστατικὸς λόγος οὐκ ἐστὶν αὐτὸ τὸ μέτρον, οὐ μὴν ἡ εἰδικὴ τῶν μερῶν διαίρεσις, οὐδέ γε τὸ μὴ δι' ἀλλήλων τὰ μέρη χωρεῖν, ἀλλ' ἡ κατ' ὄντοτητα ἔκτασις τῶν μερῶν.
- ε. Ἡ σχέσις τῶν Πρὸς τι οὐκ ἐστὶ τί τρίτον παρὰ τὰ ἄκρα πραγματικῶς διακεκριμένον.
- στ. Τρεῖς εἰσὶν αἱ ἀρχαὶ τοῦ φύσει ὄντος ἐν τῷ γίνεσθαι, δύο δὲ ἐν τῷ γενέσθαι, ὡς ἔδοξε τῷ Σταγειρίτῃ.
- ζ. Ὁ τῶν ἀρχῶν δοθεὶς ὀρισμὸς παρ' Ἀριστοτέλους ἐστὶν ὑγιέστατος.
- η. Ἡ ὕλη καθ' αὐτὴν ὑπάρχει δι' οἰκείας ὑπάρξεως, φύσει δὲ παντὸς εἶδους ἀδιαφόρως ἐφίεται.
- θ. Καὶ φύσει μὲν ἡ ὕλη οὐχ οἶά τε χωρὶς εἶδους ὑπάρχειν, δύναται δὲ ὑπὲρ φύσιν ἀπολελυμένη Θεοῦ δυνάμει.
- ι. Ἡ μεταξὺ τῆς ὕλης καὶ τοῦ εἶδους ἔνωσις ἐστὶ μὲν τί ἀμφοῖν διακεκριμένον, τὸ δ' ἐκ τούτων σύνθετον οὐδὲν ἐστὶ πραγματικῶς παρὰ τὰ μέρη ἠνωμένα.
- ια. Οἰκεία δυνάμει ἡ Τέχνη οὐκ ἐκτελεῖ τὰ τῆς Φύσεως, εἰμὴ κατ' ἐπίθεσιν τῶν δραστηκῶν τοῖς παθητικοῖς.
- ιβ. Τὸ Ποιητικὸν αἷτιον οὐ δύναται ἀμέσως εἰς τὰ πόρρω ἐνεργεῖν.
- ιγ. Τὸ δυνάμει Ἄπειρον, ἐστὶ μὲν, τὸ δ' ἐντελεχεία, ὑπάρχει ἀδύνατον καὶ αὐτῇ τῇ θείᾳ δυνάμει.
- ιδ. Οὐκ ἐνδέχεται φύσει δύο σώματα ὁμοῦ εἶναι ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, δύναται δὲ ὑπὲρ φύσιν.
- ιε. Ἐν, καὶ τὸ αὐτὸ σῶμα ἅμα ἐν πολλοῖς τόποις εἶναι περιγραπτῶς, καὶ ὑπὲρ φύσιν ἀδύνατον.
- ιστ. Τὸ κενὸν οὐκ ἐστὶν, οὔτε μὴν ἐνδέχεται εἶναι κατὰ φύσιν, ὑπὲρ φύσιν δὲ δύναται.

**In utroque Idiomate, Disputationi expositae à Studentibus
Collegii Flanginiani**

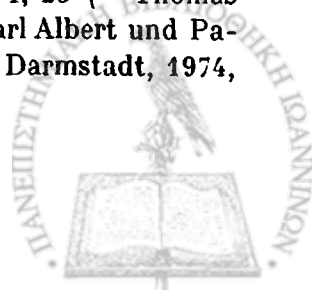
1. *Universale formale esse non potest sine operatione intellectus.*
2. *Ratio constitutiva Substantiæ non est neque in negatione non essendi in subjecto, nec in substando accidentibus, sed in eo, quod existat per se, atque per se subsistat.*
3. *In Praedicamento Substantiæ ponitur omnis creatura, et ipsum quoque Verbum incarnatum quatenus homo, Deus autem prout talis est incollocabilis.*
4. *Quantitatis Ratio constitutiva non est ipsa mensura, neque formalis divisio partium, neque illarum impenetrabilitas, sed est extensio partium entitativa.*
5. *Habitudo Relativorum, sive Relatio, non est quid realitèr distinctum ab extremis.*
6. *Tria sunt principia entis naturalis in fieri, duo verò in facto esse, ut visum est Stagiritæ.*
7. *Definitio principiorum ab Aristotele allata est optima.*
8. *Materia per se existit per propriam existentiam, naturalitèr tamèn appetit indifferentèr omnem formam.*
9. *Et quidèm naturalitèr Materia nequit existere sine forma, potest tamèn supernaturalitèr potentià Dei absolutà.*
10. *Unio inter materiam, et formam est equidèm quid ab utraque distinctum, compositum autèm ex his non est quid realitèr ultrà partes unitas.*
11. *Proprià virtute Ars non efficit opera Naturæ; nisi applicando a civa passivis.*
12. *Causa efficiens non potest immediatè agere in distans.*
13. *Infinitum potentià, est quidèm, actu verò, est omninò impossibile etiàm per potentiam Dei absolutam.*
14. *Non possunt duo corpora naturalitèr simul esse in eodem loco, possunt tamèn supernaturalitèr.*
15. *Unum, et idem corpus simul in pluribus locis esse circumscriptivè etiàm supernaturalitèr implicat.*
16. *Vacuum non datur, nec dari potest naturalitèr, supernaturalitèr verò potest.*

- ιζ. Ὁ Χρόνος ἐστὶν ἀριθμὸς κινήσεως κατὰ πρότερον, καὶ ὕστερον.
 ιη. Τὸ Συνεχὲς οὐκ ἐστὶν ἐξ ἀδιαιρέτων μαθηματικῶν, ἢ φυσικῶν, ἀλλ' ἐκ μερῶν ἀεὶ διαιρετῶν.
 ιθ. Ὁ Κόσμος οὐκ ἀπ' αἰῶνος, ἀλλ' ἐν χρόνῳ ἐκ τοῦ μηδαμῶς ὄντος ἐποιήθη παρὰ Θεοῦ.
 κ. Οὔγε μὴν ἐδύνατο ἀπ' αἰῶνος ποιηθῆναι, πῆ μὲν κατὰ τὰ ὄντα τὰ διαμένοντα, πῆ δὲ κατὰ τὰ διαδεχόμενα.

α'. Στὸ ἔργο *Κατηγορίαι*, 5, 2a 14-19, ὁ Ἀριστοτέλης διακρίνει τὴν «οὐσίαν» σὲ «οὐσίαν πρώτην» (αὐτὸς τις) καὶ «οὐσίαν δευτέραν» (γένος, «εἶδος»). Στὸ *Περὶ Ἑρμηνείας*, 7, 17a, 38-b 1, ἡ «πρώτη οὐσία» ὀνομάζεται «καθ' ἕκαστον» καὶ «αἱ δευτέραι οὐσίαι» χαρακτηρίζονται «καθόλου». Ἀναγνωρίζοντας τὴ συγγένεια τῶν προσδιορισμῶν μετὰ τὴν πλατωνικὴ «περὶ ἰδεῶν» διδασκαλία, ὁ Πορφύριος θέτει τὸ πρόβλημα πού ὑπῆρξε ἡ ἀφετηρία γιὰ τὴ μακραίωνη συζήτηση «περὶ τῶν καθόλου»: «αὐτίκα περὶ τῶν γενῶν τε καὶ εἰδῶν τὸ μὲν εἴτε ὑφέστηκεν εἴτε καὶ ἐν μόναις ψιλαῖς ἐπινοίαις κεῖται εἴτε καὶ ὑφεστηκότα σώματα ἐστὶν ἢ ἀσώματα καὶ πότερον χωριστὰ ἢ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς καὶ περὶ ταῦτα ὑφεστῶτα παραιτήσομαι λέγειν βαθυτάτης οὐσης τῆς τοιαύτης πραγματείας καὶ ἄλλης μείζονος δεομένης ἐξετάσεως». Βλ. Πορφύριος, *Εἰσαγωγή*, 1a, 10-15 (= Porphyrii, *Isagoge et in Aristotelis Categorías Commentarium*. Ed. Adolfus Busse. *Commentaria in Aristotelem Graeca*. Vol. IV, 1, Berolini, 1887, σ. 1). Στὴ Σχολαστικὴ Σκέψη συναντοῦμε τις παρακάτω παραδοχὲς ἀναφορικὰ μετὰ τὴν ὑπαρξὴ τῶν γενικῶν ἐννοιῶν: I. Τὴ ρεαλιστικὴ ἀποψη: «*universalia ante rem*» [J. Scotus Eriugena († 877)] καὶ τὴ μετριοπαθὴ ἐκδοχὴ τῆς: «*universalia in rebus*». II. Τὴ νομιναλιστικὴ θέση: «*universalia post rem*» [Roscellinus († 1125), Guilielmus de Occam († 1350)]. III. Τὴ συνδυαστικὴ θεώρηση: «*universalia ante rem (in deo)*» «*universalia in re (in mundo)*» «*universalia post rem (in intellectu)*». [Petrus Abaelardus (1079-1142), Albertus Magnus († 1280) Thomas Aquinas (1225-1274), Duns Scotus (1265-1308)]. Βλ. ἐνδεικτ., W. Stegmüller, «Das Universalienproblem eins und jetzt», *Archiv für Philosophie* 6 (1956), σσ. 192-225· 7 (1957), σσ. 45-81.

β'. Ἀριστοτέλης, *Κατηγορίαι*, 5, 2a 11-13: «οὐσία ἐστὶν ἡ κυριώτατά τε καὶ πρώτως καὶ μάλιστα λεγομένη ἢ μήτε καθ' ὑποκειμένου τινὸς λέγεται μήτ' ἐν ὑποκειμένῳ τινὶ ἐστὶν». Γιὰ τὴ διατύπωση «λόγος τῆς οὐσίας» βλ. ὁ.π. 1, 1a 2 κ.έ. Βλ. ἐπίσης, Ἀριστοτέλης, *Τῶν Μετὰ τὰ Φυσικά*, Ζ', 3, 1029a 7-9: «νῦν μὲν οὖν τύπῳ εἴρηται τί ποτ' ἐστὶν ἡ οὐσία, ὅτι τὸ μὴ καθ' ὑποκειμένου ἀλλὰ καθ' οὗ τὰ ἄλλα». Προηγεῖται τῆς ἀπόφανσης ἢ θεμελιώδους ἀριστοτελικῆς ἐρώτησης «καὶ δὴ καὶ τὸ πάλαι τε καὶ νῦν καὶ ἀεὶ ζητούμενον καὶ ἀεὶ ἀπορούμενον, τί τὸ ὄν, τοῦτο ἐστὶ τις ἢ οὐσία...» (ὁ.π., 1028b 3-5). Βλ. ἐπίσης, Ἰωάννης Δαμασκηνός, *Διαλεκτικά*, ΛΘ', «περὶ οὐσίας» (= J. - P. Migne, *Patrologia Graeca*, Tomus 94, σ. 605): «οὐσία ἐστὶ πρᾶγμα αὐθύπαρκτον μὴ δεόμενον ἑτέρου πρὸς σύστασιν' καὶ πάλιν' οὐσία ἐστὶ πᾶν, ὅτι περ αὐθενπόστατόν ἐστι καὶ μὴ ἐν ἑτέρῳ ἔχει τὸ εἶναι...» Thomas Aquinas, *Summa Contra Gentiles*, I, 25 (= Thomas von Aquin, *Summe Gegen die Heiden*. Hrsg., und übersetzt von Karl Albert und Paulus Engelhardt unter Mitarbeit von Leo Dümpe!mann. Band I., Darmstadt, 1974,

17. *Tempus est mensura motus secundum prius, et posterius.*
18. *Continuum non est ex indivisibilibus Mathematicis, seu Physicis, sed ex partibus semper divisibilibus.*
19. *Mundus non ab aeterno, sed in tempore ex nihilo à Deo factus est.*
20. *Neque poterat esse ab aeterno, tum quo ad entia permanentia, tum quo ad entia successiva.*

VENETIIS Anno M.DC. LXXXI

σ. 108): «oportet igitur quod ratio substantiae intelligatur hoc modo, quod substantia sit res cui conveniat esse non in subjecto; et sic in ratione substantiae intelligitur quod habeat quidditatem cui conveniat esse non in alio». Γεώργιος Σχολάριος, *Εἰς τὸ Βιβλίον τῶν Ἀριστοτέλους Κατηγοριῶν ἐξηγήσεις*, στίχ: Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου, "Ἀπαντα τὰ Εὐρισκόμενα. Ed. † Mgr. Louis Petit — † X. A. Sideridès — Martin Jugie. Tome VII, Paris, 1936, σσ. 137-138: «ἀλλ' ἐμοὶ μᾶλλον ἀρέσκει [...] ὅτι ἡ πρώτη οὐσία διὰ τὸ ἄλλοις ὑπασιν ὑποκείσθαι, αὐτὴν δὲ μήτε καθ' ὑποκειμένον τινὸς λέγεται μήτε ἐν ὑποκειμένῳ εἶναι, πρώτη οὐσία καὶ μάλιστα οὐσία λέγεται, ὡσανεὶ λέγων τὴν πρώτην οὐσίαν, οὕτω λέγεσθαι διὰ τὸν ὀρισμὸν αὐτῆς».

γ'. Θεολογική - δογματική θέση.

δ'. Ἀριστοτέλης, *Κατηγορίαι*, 6, 4b 20-22: «Τοῦ μὲν ποσοῦ τὸ μὲν ἐστὶ διωρισμένον, τὸ δὲ συνεχές· καὶ τὸ μὲν ἐκ θέσιν ἐχόντων πρὸς ἄλληλα τῶν ἐν αὐτοῖς μορίων συνέστηκε, τὸ δὲ οὐκ ἐχόντων θέσιν»· πβ. *Τῶν Μετὰ τὰ Φυσικά*. Δ', 13, 1020a 7-10: *Ποσὸν λέγεται τὸ διαιρετὸν εἰς ἐνυπάρχοντα ὧν ἕκατέρον ἢ ἕκαστον ἐν τι καὶ τότε τι πέφυκεν εἶναι. Πλήθος μὲν οὖν ποσὸν τι ἐὰν ἀριθμητὸν ἦ, μέγεθος δὲ ἂν μετρητὸν ἦ».*

ε'. Ἀριστοτέλης, *Κατηγορίαι*, 7, 6a 36-38: «Πρὸς τι δὲ τὰ τοιαῦτα λέγεται, ὅσα αὐτὰ ἄπερ ἐστὶν ἑτέρων εἶναι λέγεται ἢ ὅπως οὖν ἄλλως πρὸς ἕτερον»· πβ. *Τῶν Μετὰ τὰ Φυσικά* Δ', 15, 1020b 26 κ.ε.

στ'. Ἀριστοτέλης, *Φυσικῆς Ἀκροάσεως*, Α', 7, 191a 20-21: «ἀλλ' ὅτι αἱ ἀρχαὶ τρεῖς καὶ πῶς τρεῖς, καὶ τίς ὁ τρόπος αὐτῶν, δῆλον». Οἱ προϋποθέσεις τῆς μεταβολῆς εἶναι, ὡς γνωστὸν, τρεῖς: ἡ ὕλη, ἡ μορφή καὶ ἡ στέρση. Βλ. ἐπίσης, *Τῶν Μετὰ τὰ Φυσικά* Α', 1069b 32-35: «τρία δὴ τὰ αἷτια καὶ τρεῖς αἱ ἀρχαί, δύο μὲν ἢ ἐναντίως, ἧς τὸ μὲν λόγος καὶ εἶδος, τὸ δὲ στέρση, τὸ δὲ τρίτον ὕλη».

ζ'. Βλ. καὶ τὴν ἀνάπτυξη στὸ Β' Μέρος τῆς Μελέτης.

η'. Ἀριστοτέλης, *Φυσικῆς Ἀκροάσεως*, Α', 7, 190b 20: «γίγνεται πᾶν ἐκ τε τοῦ ὑποκειμένου καὶ τῆς μορφῆς»· πβ. Β', 1, 193b 3-5: «ὥστε ἄλλον τρόπον ἢ φύσις ὂν εἶη τῶν ἐχόντων ἐν αὐτοῖς κινήσεως ἀρχὴν ἢ μορφή καὶ τὸ εἶδος, οὐ χωριστὸν ὂν ἀλλ' ἢ κατὰ τὸν λόγον»· Β', 2, 194a 12-13: «ἐπεὶ δ' ἡ φύσις διχῶς, τό τε εἶδος καὶ ἡ ὕλη»· *Τῶν Μετὰ τὰ Φυσικά*, Ε', 1, 1025b 25-28.

θ'. Στὸν ἀντίποδα τῆς θεμελιώδους ἀριστοτελικῆς παραδοχῆς ὅτι κοινὸν γίγνεται οὔτε ἡ ὕλη οὔτε τὸ εἶδος, [...] τὰ ἔσχατα» (*Τῶν Μετὰ τὰ Φυσικά*, Α', 3, 1069b 35-36), ἡ Θεολογική σκέψη προέβαλε τὴ *Δημιουργία*. Ἡ σχετικὴ διδασκαλία ἀναφορικὰ μὲ τὴν «ὕλη» καὶ τὴ «μορφή» δὲν ἔχει θέση ἐδῶ (βλ. καὶ τὸ ἐπόμενο σχόλιο), ἐνδεικτικὰ δὲ μὴ σημειώνουμε ὅτι ὁ Thomas Aquinas, *Summa Theologiae*, I, qu. 66, art. 1 (= S. Thomae Aquina-

tis Doctoris Angelici, *Summa Theologiae*. Cura et Studio Sac. Petri Caramello. Cum Textu ex recensione Leonina. Tomus I., Italy, Marietti, 1952, σσ. 321-322), τονίζει ότι «ἡ ἀμορφία τῆς ὕλης» (*informitas materiae*) δὲν προηγήθηκε χρονικῶς τῆς μορφοποίησής της ἀλλὰ αἰτιακῶς. Βλ. ἐπίσης ὁ.π., qu. 56, art. 2 (= σ. 324): «*Materia enim, secundum id quod est, est in potentia ad formam. Oportet ergo quod materia, secundum se considerata, sit in potentia ad formam omnium illorum quorum est materia communis*».

ι'. Ἡ συναφῆς συζήτηση «περὶ τῆς ἐνώσεως τῆς ὕλης καὶ μορφῆς» ἀπηχεῖται καὶ στὴ χειρόγραφη *Φυσιολογία* (*terminus ante quem* 1739) τοῦ Βικεντίου Δαμοδοῦ, ὁ ὁποῖος διερευνᾷ τὸ ζήτημα ἂν «τὸ σύνθετον εἶναι ἡ ὕλη καὶ ἡ μορφή ὁμοῦ ἢ ὀντότης διηρημένη βλαστάνοισα ἐκ τῆς ἐνώσεως ὕλης καὶ μορφῆς», ὅπως ὑποστήριζε ὁ Duns Scotus. Ὁ Δαμοδὸς ἐπάγεται ὅτι «τὸ σύνθετον δὲν διαφέρει ἀπὸ τὰ μέρη». Βλ. Βασιλικὴ Μπόμπου - Σταμάτη, Ὁ Βικέντιος Δαμοδός. Βιογραφία - Ἐργογραφία 1700-1754, Ἀθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ., 1998, σ. 268. Ἡ Σχολαστικὴ Σκέψη τοῦ δεκάτου τρίτου αἰώνα, ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχονται οἱ σχετικὲς ἀναπτύξεις, εἶχε ἐνσωματώσει «en bloc» τὴν ἀριστοτελικὴ θεωρία γιὰ τὴν «ὕλη» καὶ τὴ «μορφή», μέσθ βεβαίως ἀπὸ τὴν ὀπτικὴ τῆς θεολογίας. Βλ. ἐνδεικτ., C. R. S. Harris, *Duns Scotus*. Vol. II. *The Philosophical Doctrines of Duns Scotus*, New York, 1959, σσ. 75 κ.έ., ὅπου ἐπισημαίνονται καὶ οἱ διαφορὲς ἀνάμεσα στὸν Duns Scotus καὶ τὸν Thomas Aquinas.

ια'. Ἀριστοτέλης, *Φυσικῆς Ἀκροάσεως*, Β', 2, 194a 21-22: «εἰ δὲ ἡ τέχνη μιμεῖται τὴν φύσιν, τῆς δὲ ταύτης ἐπιστήμης εἶδέναι τὸ εἶδος καὶ τὴν ὕλην...» 8, 199a 15-18: «ὅλως δὲ ἡ τέχνη τὰ μὲν ἐπιτελεῖ ἢ ἡ φύσις ἀδύναται ἀπεργάσασθαι, τὰ δὲ μιμεῖται» πβ. *Τῶν Μετὰ τὰ Φυσικά*, Ζ', 7, 1032a 12-13: «τῶν δὲ γιγνομένων τὰ μὲν φύσει γίνονται τὰ δὲ τέχνῃ» 1032a 33 - 1032b 2: «ἀπὸ τέχνης δὲ γίνονται ὅσων τὸ εἶδος ἐν τῇ ψυχῇ (εἶδος δὲ λέγω τὸ τί ἦν εἶναι ἐκάστου καὶ τὴν πρώτην οὐσίαν» 1034a 24: «ἡ γὰρ τέχνη τὸ εἶδος».

ιβ'. Ἀριστοτέλης, *Περὶ Γενέσεως καὶ Φθορᾶς*, Α', 7, 324 b 13: «ἔστι δὲ τὸ ποιητικὸν αἴτιον ὡς ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως» πβ. *Φυσικῆς Ἀκροάσεως*, Β', 3, 194a 29-30. Ὁ προβληματισμὸς τοῦ ιβ' θέματος καταγράφεται ἀργότερα καὶ ἀπὸ τὸν Βικέντιο Δαμοδὸ, *Συνταγματίον τῆς Μεταφυσικῆς*. Κριτικὴ ἔκδοσις, ἐπιμ., εἰσαγ., Βασιλικὴ Μπόμπου - Σταμάτη. Ἰωάννινα, Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων / Τομέας Φιλοσοφίας — Κέντρο Ἐρευνῶν Νεοελληνικῆς Φιλοσοφίας [Σειρά: Κείμενα Νεοελλήνων Φιλοσόφων, ἀρ. 1], 2002, σσ. 85-86.

ιγ'. Ἀριστοτέλης, *Φυσικῆς Ἀκροάσεως*, Γ', 6, 206a 14-18: «λέγεται δὲ τὸ εἶναι τὸ μὲν δυνάμει τὸ δὲ ἐντελεχείᾳ, καὶ τὸ ἄπειρον ἔστι μὲν προσθέσει ἔστι δὲ καὶ διαιρέσει [...] λείπεται οὖν δυνάμει εἶναι τὸ ἄπειρον...» 206b 13 κ.έ. Ἡ ἐννοια τοῦ «ἀπείρου» διευκρινίζεται ἀπὸ τὸν Thomas Aquinas μὲ ἀφορμὴ τῆ συζήτησις περὶ «ἀπειρίας τοῦ Θεοῦ» («*De infinitate Dei*). Βλ. Thomas Aquinas, *Summa Theologiae*, I., qu. 7, art. 1-4 (= S. Thomae Aquinatis Doctoris Angelici, *Summa Theologiae*, σσ. 32-35).

ιδ'. Ἀριστοτέλης, *Φυσικῆς Ἀκροάσεως*, Δ', 4, 210b 33 κ.έ. Ἡ συγκεκριμένη θέση, ὅπως καὶ ἡ ἐπόμενη, ἀντλεῖται ἀπὸ τὴ σχολαστικὴ συζήτησις. Σὲ μεταγενέστερο κείμενο (Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, στό: Μπόμπου - Σταμάτη, Ὁ Βικέντιος Δαμοδός, σσ. 277-278) συναντοῦμε ἀναφορὰ στὴ σχετικὴ θεματικὴ: «Πότερον δύναται δύο σώματα εἶναι ὑπερφυσικῶς ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ καὶ πότερον δύναται τὸ αὐτὸ σῶμα εἶναι ἅμα ἐν διαφόροις τόποις;». Ὁ Δαμοδὸς σημειώνει ὅτι ὡς «πρὸς τὸ πρῶτον ζήτημα πάντες οἱ φιλόσοφοι τῶν σχολαστικῶν λέγουσιν, ὅτι ὁ θεὸς δύναται νὰ βάλῃ δύο σώματα ἐκτεταμένα ἐν τῷ αὐτῷ σωματικῷ, εἰς ἀπόδειξιν φέρουσιν διάφορα θαύματα [...]». Ὁ Δουράνδος, παλαιὸς τῶν θωμιστῶν θεολόγος, φρονεῖ, ὅτι μῆτε ὑπερφυσικῶς δὲν δύναται ὁ Θεὸς νὰ βάλῃ τῷ ἰδίῳ τόπῳ δύο σώματα, διότι τὸ ἀδιάβατον τῶν σωμάτων (*impenetrabilitas*) οὐ διαίρεται ἐκ τῆς

ἐκτάσεως, ἢν ἔχουσιν τὰ σώματα. Ἑμεῖς λέγομεν», συμπληρώνει ὁ Κεφαλλήνας φιλόσοφος, «ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο οὐκ ἔστι φυσικόν καὶ οὐ δεῖ ἐρευνᾶν τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ...». Ὁ Δουράνδος εἶναι ὁ ἀποκληθεὶς «*doctor modernus*» καὶ «*doctor resolutissimus*» φιλόσοφος καὶ θεολόγος Guilielmus Durandus de S. Poriano (1270/75 - 1332/4). Ἀποστασιοποιήθηκε ἀπὸ τὴ θωμιστικὴ διδασκαλία καὶ συνέβαλε καθοριστικὰ στὴν ἀνανέωση τοῦ νομιναλισμοῦ.

ιε'. Ἡ δυνατότητα νὰ ὑπάρχει ἓνα σῶμα κατὰ τρόπον ἀπειρογραφτόν» (*a per modum circum scriptivum*) διερευνᾶται ἀπὸ τοὺς Σχολαστικούς σὲ σχέση μεθ' ἑαυτοῦ θεολογικὰ ζητήματα. Συναντοῦμε τὴ σχετικὴ συζήτηση καὶ στὸ ἔργο τοῦ Σουγδουρῆ. Βλ. τὴν οἰκεία ἐνότητα στὸ Β' Μέρος τῆς μελέτης.

ιστ'. Ἀριστοτέλης, *Φυσικῆς Ἀκροάσεως*, Δ', 8, 214b 12 κ.έ.: «ὅτι δ' οὐκ ἔστιν κενόν οὕτω κενωρισμένοι...» 217b 20 κ.έ.: «ἐκ δὲ τῶν εἰρημένων φανερόν ὡς οὐτ' ἀποκεκριμένον κενόν ἔστιν...».

ιζ'. Ἀριστοτέλης, *Φυσικῆς Ἀκροάσεως*, Δ', 11, 219a 34 - 219b 1-2: «τοῦτο γὰρ ἔστιν ὁ χρόνος, ἀριθμὸς κινήσεως κατὰ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον».

ιη'. Ἀριστοτέλης, *Φυσικῆς Ἀκροάσεως*, Α', 2, 185b 10-11: «εἰς ἄπειρον γὰρ διαιρετὸν τὸ συνεχές» πβ. Γ', 1, 200b 19-20: «ὡς τὸ εἰς ἄπειρον διαιρετὸν συνεχές ὄν». Τὴ συγκεκριμένη θέσιν τοῦ Ἀριστοτέλους ἀξιοποιεῖ ὁ Thomas Aquinas, *Summa Theologiae*, I., qu. 7 (: De infinitate Dei), art. 3, 3 (= σ. 34): «*Praeterea, magnitudo divisibilis est in infinitum: sic enim definitur continuum "quod est in infinitum divisibile", ut patet in III Physik.* Ὁ Ἀριστοτέλης σημειώνει, *Φυσικῆς Ἀκροάσεως*, Ε', 3, 227a 21-25, ὅτι γιὰ νὰ ὑπάρχει συνεχές ἀπαιτεῖται ὄχι μόνον σύναψη ἀλλὰ καὶ σύμφυση: «καὶ εἰ μὲν συνεχές, ἀνάγκη ἄπτεσθαι, εἰ δ' ἄπτεται, οἴπω συνεχές· οὐ γὰρ ἀνάγκη ἐν εἶναι αὐτῶν τὰ ἄκρα, εἰ ἅμα εἶεν· ἀλλ' εἰ ἐν, ἀνάγκη καὶ ἅμα. Ὡστε ἡ σύμφυσις ὑστάτη κατὰ τὴν γένεσιν· ἀνάγκη γὰρ ἕψασθαι εἰ συμφύσεται τὰ ἄκρα, τὰ δὲ ἀπτόμερα οὐ πάντα συμπέφυκεν». Γιὰ τὶς θέσεις ποὺ διατυπώθηκαν κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Μεσαίωνα ἀναφορικὰ μὲ τὸ συγκεκριμένο ζήτημα βλ. ἐνδεικτ., Wolfgang Breidert, *Das aristotelische Kontinuum in der Scholastik*, Münster, 1970.

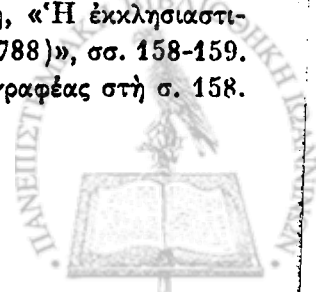
ιθ'- κ'. Πρόκειται γιὰ τὴ διδασκαλία περὶ τῆς ex nihilo δημιουργίας. Βλ. σχετικὰ Κώστας Θ. Πέτσιος, *Ἡ περὶ φύσεως συζήτηση στὴ Νεοελληνικὴ Σκέψη*, σσ. 45 κ.έ. Ὁ Thomas Aquinas ὑπογραμμίζει ὅτι ἡ ἀποψη περὶ δημιουργίας (ἀρχῆς) τοῦ Κόσμου δὲν ἀποτελεῖ ἀποδεικτικὸ συμπέρασμα ἀλλὰ παραδοχὴ «πίστεως». Βλ. Thomas Aquinas, *Summa Theologiae*, I., qu. 46 (De Principio durationis rerum creatarum) (= σσ. 234 κ.έ.). Ἰδ., art. 2 (= σ. 237): «*Respondeo dicendum quod mundum non semper fuisse, sola fide tenetur, et demonstrative probari non potest*».

Στὶς 25 Μαρτίου 1681 ὁ μητροπολίτης Φιλαδελφείας Γεράσιμος Βλάχος χειροτόνησε τὸν Γεώργιο ἱερέα, ὅπως πληροφοροῦμαστε ἀπὸ τὸ παρακάτω ἔγγραφο, ποὺ ἀπόκειται στὸ Ἀρχεῖο τῆς Βενετίας: «Ἑμεῖς Γεράσιμος Βλάχος, ἐλέω Θεοῦ Μητροπολίτης Φιλαδελφείας, ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος Πατριαρχικός, τοῖς τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων καὶ Ἱερῶν Συνόδων θεσμοῖς καθυπεύκοντες [...] δηλοποιοῦμεν ὅτι ἐν τῷ ἐν Ἑνεταῖς περιφῆμω ραῶ τοῦ τροπαιοφόρου Γεωργίου, χερσὶν ἀναξίαις [...] εἰς τὴν προελοῦσαν περιόδοξον τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἑορτῆν, ἐκ διακόνου εἰς πρεσβύτερον κεχειροτονήκαμεν τὸν πανευλαβέστατον καὶ λογιώτατον Κύριον Γεώργιον Σουγδουρῆν, τὸν ἐκ πύ-

λεως Ἰωαννίνων εὐπατρίδην καὶ δεδώκαμεν αὐτῷ ἐξουσίαν [...]. Ἔτι δὲ ἐντετάμεθα αὐτῷ ὡς ἀνδρὶ λογίῳ καὶ ἐναρέτῳ κηρύττειν ἀπ' ἄμβωνος τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ἐπ' ὠφελεία καὶ σωτηρία τῶν ψυχῶν, διδάσκειν καὶ νοθετεῖν πάντας τοὺς ἁμαρτάνοντας καὶ ἐλέγχειν τοὺς ἐν ἁμαρτίαις σχολάζοντας καὶ μετὰ πάσης ἐπιμελείας τοὺς ἀπελπισμένους πρὸς μετάνοιαν ἀνακαλεῖν κατὰ τὸ χαρισθὲν αὐτῷ παρὰ τοῦ μεγαλοδώρου Θεοῦ τάλαντον. [...] Ἐν ταῖς κλειναῖς Ἐνετίαις τῆ 5 Ἀπριλίου αχπα'»¹⁹⁰. Ἐνα χρόνο ἀργότερα ὁ Σουγδουρῆς ἐπέστρεψε στὴ γενέθλια πόλη, ὅπου ἀνέλαβε τὴ διεύθυνση τῆς Σχολῆς Γκιόμνα.

190. Ἑλληνικὸ Ἰνστιτοῦτο τῆς Βενετίας, Reg. 50, φφ. 20-21. Παραθέτω τὸ ἔγγραφο σύμφωνα μὲ τὴ μεταγραφή τοῦ Κ. Δ. Μέρτζιου, «Κατάλογος τῶν ἐκδόσεων Νικολάου Γλυκέως», *Ἡπειρωτικὰ Χρονικά* 10 (1935), σσ. 55-56, σημ. 2, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴ μεταγραφή τοῦ ὑπολοίπου τμήματος ἀπὸ τὸν Ἀθανάσιο Ἐ. Καραθανάση, «Ἡ ἐκκλησιαστικὴ Ρητορικὴ στὸν Ἅγιο Γεώργιο τῶν Ἑλλήνων τῆς Βενετίας (1543-1788)», σσ. 158-159. Πρέπει νὰ διορθωθοῦν τὰ χρονολογικὰ στοιχεῖα ποὺ παραθέτει ὁ συγγραφέας στὴ σ. 158.

IV. ΟΙ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΟΥΓΔΟΥΡΗ ΣΤΗΝ ΑΔΕΛΦΗ ΤΟΥ ΧΑΪΔΩ ΓΛΥΚΥ

Στὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδας, (ΙΕΕΕ) ἀπόκειται ἓνας φάκελλος μὲ ἔγγραφα τῆς οἰκογένειας τῶν Γλυκῶν (ἀρ. 7764-7924)¹⁹¹, στὸν ὁποῖο ἐμπεριέχονται ὀκτὼ αὐτόγραφες Ἐπιστολές τοῦ Γεωργίου Σουγδουρῆ (Ἰωάννινα) πρὸς τὴν ἀδελφή του Χαΐδω Γλυκὴ (Βενετία), ποὺ ἀπεστάλησαν τὸ χρονικὸ διάστημα 1694-1703. Αὐτὲς καθ' ἑαυτὲς οἱ Ἐπιστολές, ὡς διαλέξεις «ἀπόντος πρὸς ἀπόντα»¹⁹², εἶναι ἰδιαιτέρα σημαντικὲς, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀποκαλύπτουν τὸ «ἦθος τοῦ γράφοντος», ὅπως εἶχε ἐπισημάνει ἡ ἀρχαία τεχνοκριτικὴ¹⁹³, ταυτόχρονα ὅμως προβάλλουν καὶ ὡς μία ἀναντικατάστατη, σύμφωνα μὲ τὰ ὡς σήμε-
ρα δεδομένα, πηγὴ πληροφοριῶν γιὰ τὴ βιογραφία τοῦ Σουγδουρῆ καὶ γιὰ τὸ μικρόκοσμο τῆς πόλης τῶν Ἰωαννίνων στὰ τέλη τοῦ δεκάτου ἐβδόμου καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνα. Τὸ ὕφος τῶν Ἐπιστολῶν εἶναι λιτὸ καὶ ἡ γλῶσσα ποὺ χρησιμοποιοεῖ ὁ Σουγδουρῆς εἶναι ἡ ἀπλοελληνικὴ τῆς ἐποχῆς, στὴν ὁποία ἔχουν ἐνσωματωθεῖ ἰταλικὲς καὶ τουρκικὲς λέξεις, φαινόμενο σὺνηθες στὴν ἐπιστολιμαία ἐπικοινωνία τῆς περιόδου αὐτῆς.

Οἱ ἕξι πρῶτες Ἐπιστολές (ἀρ. 1-6) τῆς κατάταξής μας ἔχουν δημο-
σιευθεῖ ἀπὸ τὸν Ἀθηναγόρα¹⁹⁴ καὶ ἀνατυπώθηκαν ἀπὸ τὸν Στέφανο Μπέτ-
τη¹⁹⁵, χωρὶς ὅμως ὁ τελευταῖος νὰ λάβει ὑπόψη του τὶς πηγές, μὲ ἀποτέλεσμα οἱ παρεισφρήσασες παραναρνώσεις νὰ ἀναπαραχθοῦν καὶ νὰ ἐπιταθοῦν ἐξ αἰτίας τῶν τυπογραφικῶν ἀβλεπτημάτων. Δύο Ἐπιστολές, οἱ ὑπ. ἀρ. 7 καὶ 8 εἶναι ἀνέκδοτες καὶ ἀξίζει νὰ σημειώσουμε στὸ σημεῖο αὐτὸ ὅτι ἀπὸ τὰ κείμενα (Ἐπιστολές 1, στ. 17· 2, στ. 36· 4, στ. 28· 5, στ. 1-2· 6, στ. 3), διαπιστώνουμε πὼς λανθάνουν ἀρκετὲς Ἐπιστολές τοῦ Σουγδουρῆ πρὸς τὴν ἀδελφή του Χαΐδω, ἴσως καὶ πρὸς ἄλλους στὴ Βενετία. Στὴν παροῦσα με-

191. Εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ τὶς κυρίες Τρισεύγενη Δάλλα καὶ Μαρία Πα-
παναστασίου, οἱ ὁποῖες μὲ προθυμία διευκόλυναν τὴν ἔρευνά μου.

192. Θεόφιλος Κορυδαλέυς, "Ἐκθεσις περὶ Ἐπιστολικῶν Τύπων, ἐν ἧ προσετέθησαν
καὶ Ἀφθονίου Προγυμνάσματα καὶ ἑτέρα Ἐκθεσις περὶ Ῥητορικῆς τοῦ αὐτοῦ κυρίου
Θεοφίλου. Ἐκδοθεῖσα σπουδῆ καὶ ἐπιμελείᾳ Ἀμβροσίου Ἱερομονάχου τοῦ Παμπέρεως,
Ἐν Ἀλλῇ τῆς Σαξονίας, 1768, σ. 2.

193. Δημήτριος, *Περὶ Ἐρμησίας*, 227 [= Démétrios, *Du Style. Texte établi et
traduit par Pierre Chiron, Paris, Les Belles Lettres, σ. 64*].

194. Ἀθηναγόρας, «Σχολὴ Ἐπιφανίου Ἠγουμένου», σσ. 70-78.

195. Στέφανος Μπέττης, «Γεώργιος Ἱερεὺς Σουγδουρῆς», σσ. 499-501, 605-608.

λέτη εκδίδονται ὕλες μὲ βάση τὰ πρωτότυπα διπλωματικῶς, διατηρεῖται δηλαδή ἡ στιχομετρία καὶ ἡ ὀρθογραφία τῶν αὐτογράφων. Κεφαλαιογράψαμε τὰ κύρια ὀνόματα καὶ τὶς λέξεις μετὰ ἀπὸ τελεία καὶ ἀναλύσαμε σιωπηρῶς τὶς συντομογραφίες. Σὲ ἐλάχιστα σημεῖα διορθώσαμε, γιὰ λόγους εὐχερέστερης κατανόησης, τὴν στίξιν καὶ μέσα σὲ ὀρθογώνιες ἀγκύλες ([]) θέσαμε τὶς συμπληρώσεις σὲ κενὰ τῶν ἐγγράφων. Τὰ σχόλια ἀποβλέπουν στὴ διασάφηση τοῦ ἀνθρωπογεωγραφικοῦ πλαισίου τῆς ἐποχῆς καὶ ἐπεξηγήσαμε τὶς λέξεις τῶν ὁποίων ἡ σημασία δὲν εἶναι εὐκρινῆς στὸν σύγχρονο ἀναγνώστη.

-1-

IEEE, ἀρ. 7854

Διαστάσεις: 31,2×21,5

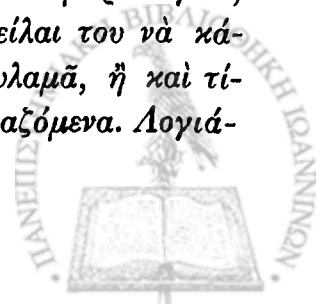
Αὐτόγραφη

4 — 10 Φεβρουαρίου 1694

† Τιμιωτάτη καὶ καταπολλὰ ἠγαπημένη μου ἀδελφὴ κυρία Χαΐδω Γλύκαινα τὴν |² αὐθεντίαν σου ὀλοφύχως ἀσπάζομαι. Εἰς τὴν πρώτην τοῦ παρόντος ἔλαβε γρα|³φὴν ὁ κύρ Λεοντάρης Γλυκός, ἀπ' αὐτοῦ, ἡ ὁποία μᾶς ἐφανερώσε τὸν θάνα|⁴τον τοῦ μακαρίτου γαμβροῦ μου, τὸν ὁποῖον Κύριος ὁ Θεὸς νὰ τὸν ἀναπαύσῃ ἐν |⁵ σκηναῖς δικαίων, καὶ νὰ τὸν ἀξιώσῃ τῆς οὐρανίου αὐτοῦ βασιλείας. Τὴν δὲ αὐθεν|⁶τίαν σου νὰ διαφυλάττῃ ἀπὸ παντὸς ἀνιανοῦ συναντίματος εἰς παρηγορίαν πάν|⁷των μὲν ἡμῶν, μάλιστα δὲ τῆς μητρὸς μας, ὅτι ἡμεθα ἔρημοι ἀπὸ ἐδικού. |⁸ Ἡ αὐθεντία σου ὡς φρόνιμη μὴ εἴξῃς τοῦ λόγου σου εἰς λύπην ὑπερβολικὴν, μήπως |⁹ σὲ εἴψῃ εἰς ἀσθένειαν, ἀλλ' ἠξεύροντας πῶς τὰ ἀνθρώπινα εἶναι ὄλα τοιαῦτα, καὶ |¹⁰ ὄλοι μέλλωμεν νὰ πληρώσωμεν τὸ τοιοῦτον κοινόν, δόξασον τὸν Θεὸν καὶ εἰς αὐτό, |¹¹ καὶ εἰς ὄλα τὰ θελήματα αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς θέλει σε κυβερνήσῃ καὶ ἕως τέλους.

|¹² Δὲν ἠξεύρω τὴν γνώμην σου ἂν ἀγαπᾷς νὰ ἀπομείνης αὐτοῦ ἢ θέλεις νὰ ἔλθῃς |¹³ ἐδῶ νὰ ἀπολαύσῃς καὶ τὴν μητέρα σου· ἡ αὐθεντία σου θέλει μᾶς τὸ φανερώσῃ μὲ |¹⁴ τίμιόν της γράμμα. Μὲ τὸν κύρ Μιχέλη αὐτοῦ νὰ ἀπεράσετε εἰρηνικῶς |¹⁵ ὅσον εἶναι τὸ δυνατόν, καὶ νὰ μὴ κουσθῇ τίποτε γγίξιμον ἀναμεταξύ σας, ὅτι |¹⁶ εἶναι ἄπροεπον, καὶ ἡ μικρὴ ξεδιαντροπιὰ φέρνει μεγάλαις μάχαις.

|¹⁷ Σοῦ ἔγραψα μὲ ἄλλην μου πῶς τὸ ἀνηψίδι μας τοῦ Λάμπρου ἦλθε, καὶ τὸ μαθαίνω |¹⁸ ἀράδα τὰ γράμματα, πλὴν ἂν ὀρίξῃς στείλαι του νὰ κάμῃ ἓνα κοντόσι, καὶ τέσσε|¹⁹ρεις πῆχαις ἀτλάζι διὰ ἓνα ντουλαμᾶ, ἢ καὶ τίποτε παλαιὰ ἀπὸ τὰ δικά σου, |²⁰ ὅτι δι' αὐτό εἶναι ὄλα χρειάζόμενα. Λογιά-

ζω ὁ μακαρίτης νὰ σᾶς ἄφησε καλὰ |²¹ κυβερνημένα, ὅμως πάλιν ἂν ὀρίσετε
στείλετέ μας μίαν κόπιαν ἀπὸ τὴν διαθή|²²κην διὰ νὰ γνωρίσωμεν τὰ πάντα
καλύτερα. Διὰ τὸ ζευγάρι σου εἰς |²³ Βελτζίσταν ἂν ὀρίσης κάμαι τώρα ἐμέ-
να ἐπίτροπον καὶ νοικοκύρη· μὲ γράμμα σου, |²⁴ διὰ νὰ ζωοτροφίζεται τὸ
ἀνηψίδι μας. Ἡ κοκώνα σὲ προσκυνᾷ καὶ εἶναι πολλὰ |²⁵ μετανοιωμένη
ὅπου ἦρθε ἐδῶ. Ταῦτα κατὰ τὸ παρόν, ὁ δὲ Κύριος βοηθός σας.

|²⁶ Ἡ κυρία μητέρα μας σᾶς χαιρετᾷ καὶ ὄλο· ἔχει ἐλπίδες κἂν τώρα
ποῦ εἶσαι ἐλευθέρ|²⁷ρα νὰ ἔλθης νὰ σὲ ἀπολαύσῃ καὶ ὁ Γεώργιος τὸ ἀνηψίδι
μας σὲ προσκυνᾷ.

|²⁸ 1694 Φεβρουαρίου 4. Εἰς Ἰωάννινα.

|²⁹ Ἀδελφός σου ἠγαπητὸς

|³⁰ Γεώργιος ἱερεὺς ὁ σουγδουρής.

|³¹ Σήμερον ὅπου εἶναι δέκα τοῦ παρόντος ἔλαβα γραφὴν σου, καὶ ἐδό-
ξασά τὸν Θεὸν |³² ὅπου εἶσαι καλὰ. Πλὴν μὴ βάνης τὸ πικρὸν τόσον εἰς τὴν
καρδίαν σου, ἀλλ' ἐπίρ|³³ξιπον ἐπὶ Κύριον τὴν μέριμνάν σου, καὶ αὐτὸς σε δια-
θρέψει. Ἐλαβα καὶ τὸ εὐῆχο διὰ |³⁴ τὸ ἀνηψίδι μας, καὶ τὴν πασχαλία θέλω
τοῦ τὸ κόψη. Ἰδα ὅτι ὁ μακαρίτης σου ἄφη|³⁵σε τὴν κυβέρνησίν σου κα-
τὰ τὸ πρέπον, καὶ ὁ Θεὸς νὰ τὸν ἀξιῶσῃ τῆς οὐρανίου αὐτοῦ βασιλείας. |³⁶
Πλὴν ἔχω χρέος νὰ τῆς εἰπῶ καὶ τοῦτο, ὅτι ἔξω ἀπὸ ἐκεῖνο ὅπου θεληματι-
κὸς σου ἄ|³⁷φησε, μὴ λεμαρογήσης καὶ βλάβῃς τὴν ψυχὴν σου μὲ τίποτε ξένον
καὶ παράλογον πρᾶγ|³⁸μα καὶ ἄδικον, ὅτι ἡ ἀδικία οὐκ εὐλογεῖται. Ἄρρον τὸν
σὸν καὶ ὕπαγαι.

|³⁹ Ἐμάθαμε πῶς ὁ κὺρ Μιχέλης ἔβαλε τὸν Πάνον Στροάτη εἰς τὸ μα-
γαζί του, καὶ λογι|⁴⁰άζω νὰ τὸ κυβερνήσῃ, μάλιστα ποῦ ἔχει καὶ τὴν σταμπα-
ρίαν, καὶ αὐτὸς ἔχει τὴν εἶδῃσιν. |⁴¹ Ἡ αὐθεντία σου ἕως ὅπου εἶναι αὐτοῦ
ὁ κὺρ Μιχέλης καθήσατε ἀντάμα εἰρηνικά, |⁴² καὶ ὅταν θελήσῃ νὰ μισεύσῃ,
κίταξε κυβερνήσου ὡς φρόνημη καὶ εὐραὶ σπίτι παστρικὸν |⁴³ νὰ καθήσῃς
νὰ εἰρηνεύσῃς ἕως ὅπου Θεοῦ θέλοντος νὰ ἔλθῃς καὶ ἐδῶ μὲ κανένα συγ|⁴⁴γε-
νῆ μας. Εἶχα γράψῃ τοῦ μακαρίτου διὰ ἓνα μοσκέτο ἀπὸ τὰ μικρά, καὶ ἂν
|⁴⁵ ὀρίξης στείλαι μάς το. Γράψαι μας καταλεπτῶς τὰ πάντα, καὶ μάλιστα
στεῖλαι μου |⁴⁶ καὶ μίαν κόπιαν ἀπὸ τὴν διαθήκην τοῦ μακαρίτου, καὶ μὴ
ἀλησμονήσης.

|⁴⁷ Διὰ τὸ σχολεῖον μας εἶναι δύο χρόνοι ὅπου δὲν μᾶς ἔδωσαν τίποτε,
καὶ κἂν ἡ αὐθεν|⁴⁸τία σου μεσίτευσον εἰς τὸν κὺρ Ἰωάννην Ἱερομνήμονα νὰ
μᾶς στείλῃ τίποτε.

¹⁴⁰ *Τὰ ἐξαδέλφια μάς τὰ Κοθωνόπουλα πολλὰ προσκυνῶ, καί ἡ βοή-
θειά τους καί ἡ συμ⁵⁰βουλή τους μὴ λείρουν ἀπὸ λόγου σου, τοὺς παρακα-
λῶ. Ὁ δὲ Κύριος εἶη βοηθός σας.*

3. ὁ κύρ Λεοντάρης Γλυκός: Πρόκειται γιὰ τὸν ἀδελφὸ τοῦ Νικόλαου Γλυκοῦ καί στὴν ἐμπορικὴ τους συνεργασία, ἡ ὅποια δὲν ὑπῆρξε ἀνέφελη, ὅπως πληροφοροῦμαστε ἀπὸ τὴ γνωστὴ ἀλληλογραφία (Κ. Δ. Μέρτζιος, «Τὸ ἐν Βενετία Ἑπειρωτικὸν Ἀρχεῖον», σσ. 297, 299), ἀναφέρεται ὁ Νικόλαος στὴ Διαθήκη του (Κ. Δ. Μέρτζιος, «Ἡ οἰκογένεια τῶν Γλυκῶν ἢ Γλυκῆδων», σ. 25). Τὴν περίοδο αὐτὴ ὁ Λεοντάρης († μετὰ τὸ 1706) ζῶσε στὰ Γιάννινα καί ἦταν παντρεμένος μετὰ τὴν ἀδελφὴ τοῦ Πάνου Στράτη, τοῦ συνεργάτη τοῦ Μιχαῆλ Γλυκοῦ (Κ. Δ. Μέρτζιος, ὁ.π., σ. 7). Ἦταν πρῶτος ἐξάδελφος τοῦ εὐεργέτη Πάνου Ἱερομνήμονος (Κ. Δ. Μέρτζιος, αὐτόθι τοῦ ἰδίου, «Τὸ ἐν Βενετία Ἑπειρωτικὸν Ἀρχεῖον», σσ. 118-119, 296, σημ. 3, 320, σημ. 16) καί τὸ 1663 συνυπογράφει μετὰ ἄλλους προεστῶτες τῆς πόλης τῶν Ἰωαννίνων ἐπιτροπικὸ γράμμα τοῦ μητροπολίτη Ἰωαννίνων Καλλίνικου (Κ. Δ. Μέρτζιος, ὁ.π., σ. 62). Ἀπὸ τίς Ἐπιστολές του, ἀποσπάσματα τῶν ὁποίων ἔχουν δημοσιεῦσει ὁ Ἀθηναγόρας, «Σχολὴ Ἐπιφανίου Ἡγουμένου», σσ. 64 κ.έ., καί ὁ Κ. Δ. Μέρτζιος, ὁ.π., σσ. 304 κ.έ., διαπιστώνουμε ὅτι ἦταν κάτοχος ἰκανοποιητικῆς ἐγκύκλιας παιδείας καί φαίνεται ὅτι διαδραμάτισε σημαντικὸ ρόλο στὴν ἐκπαιδευτικὴ κοινότητα τῆς πόλης, ὡς ἓνας ἐκ τῶν ἐπιτρόπων τῆς Σχολῆς Γκόνυμα πού ὀρίσθησαν ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν δωρητὴ (Κ. Δ. Μέρτζιος, ὁ.π., σ. 98).

Τὸ 1681 ὁ Κερκυραῖος ἰατροφιλόσοφος Νικόλαος Βούλγαρις ἀφιέρωσε «τῷ πανε-
ντιμοτάτῳ καί εὐγενεστάτῳ ἄρχοντι Λέοντι Γλυκεῖ» τὴ μία ἀπὸ τίς δύο ἐκτυπώσεις τοῦ βιβλίου του *Κατήχησις Ἱερὰ ἦτοι τῆς θείας καί ἱερᾶς λειτουργίας ἐξήγησις...*, Ἐνετίη-
σιν καί στὴν προσφώνησή «τῷ ἐντιμοτάτῳ καί λογιωτάτῳ κυρίῳ κυρίῳ Λέοντι τῷ Γλυ-
κεῖ, ἀνδρὶ κατὰ πάντα χρησιμοτάτῳ, καί ἀξιοπρεπεστάτῳ τῆς Ἰωαννίνων μητροπόλεως
λογοθέτῳ», ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, διαβάζουμε: «Ἐδοξε δέ σοι, φίλων ἄριστε καί γλυκύτα-
τε, ἀνατιθέναι μετὰ τὴν πατρίδα τὸ σύγγραμμα, ὡς γνησίῳ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας υἱῷ,
ὑπερασπιστῇ προθυμοτάτῳ, κληρικῷ ὑπερίμῳ, καί τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων ἀρί-
στῳ συζητητῇ. Ὅθεν σε καί Φροντιστήριον τοῦ τῶν Γραικῶν πρύτανιν, καί τοῖς φιλέλ-
λησι βίβλους ὠνούμενον ἀπὸ δυσμῶν τὰς χρησιμοτάτας, καί πανάριστον τῆς αὐτόθι ἀγί-
ας μητροπόλεως ἐπικριτῇ» πᾶσα Ἑπειρος γεραίρει καί μεγαλύνει. Οὐ μὴν ἀλλὰ καί αἱ
πέριξ πόλεις καί νῆσοι, αὐτὸ τὸ Βυζάντιον, εὐφημεῖ, καί τοῦνομα τὸ γλυκὸ καί μελιζῶτον
αἰεὶ διὰ στόματος ἔχει. Ἴδὸν γὰρ συστροφὴ μελισσῶνος (Κριτῶν ἰδ') ἐν τῷ στόματι τοῦ
λέοντος καί μέλι· ἐξ ἰσχυροῦ ἐξῆλθε γλυκὺ. Τί γλυκύτερον μέλιτος, καί τί ἰσχυρότερον λέ-
οντος; Ἀῦτα σου, Λέων, αἱ φερωνυμῖαι· τοιαῦτά σου, Γλυκὺ, καί τηλικαῦτα τὰ κατορθώμα-
τα». Βλ. Émile Legrand, *Bibliographie Hellénique ... au dix-Septième siècle*, To-
me 2, σ. 383. Τὸ 1706 ὁ Κερκυραῖος Φραγκίσκος Προσσαλέντης (1679 - 1728) στὸ
βιβλίο του *Ὁ αἰρετικὸς διδάσκαλος ὑπὸ τοῦ ὀρθοδόξου μαθητοῦ ἐλεγχόμενος...*, [Ἐν]
Ἀμστελδοδάμῳ, σ. 7β, συμπεριλαμβάνει καί τὸ ποίημα *Πρὸς τὸ ἐν τῇ Ἰωαννίνων πόλει
Φροντιστήριον*, στὸ ὁποῖο ἐξυμνεῖ τὸν Λεοντάρη Γλυκοῦ: «...τὸ δε Καραϊωάννης, Γλυκός
θ' ὀμοῦ, μόνοι || Κοσμήτορε δὴ' ἀμφιδιέπουσ' Ἰωαννίνων...».

3-4. τὸν θάνατον τοῦ μακαρίτου γαμβροῦ μου: ὁ Νικόλαος Γλυκός γεννήθηκε τὸ 1619
στὰ Γιάννινα καί ἀπεβίωσε στὴ Βενετία στίς 30 Δεκεμβρίου 1693 σὲ ἡλικία 74 ἐτῶν (Κ.
Δ. Μέρτζιος, «Ἡ οἰκογένεια τῶν Γλυκῶν ἢ Γλυκῆδων», σσ. 2 καί 28· τοῦ ἰδίου, «Τὸ
ἐν Βενετία Ἑπειρωτικὸν Ἀρχεῖον», σ. 228).

7. ἔρημοι ἀπὸ ἐδικούς: Ἴσως ὑπονοεῖται ἡ ἔλλειψη συγγενῶν ἐξ αἵματος.

10. τὸ τοιοῦτον κοινόν: ὁ θάνατος.

14. με τὸν κὴρ Μιχέλην αὐτοῦ. Εἶναι ὁ γιὸς τοῦ Νικόλαου Γλυκὺ καὶ τῆς ἐρωμένης του Πολώνιας, ὁ ὁποῖος γεννήθηκε τὸ 1647 καὶ ὁ θάνατός του τοποθετεῖται «πιθανότατα λίγο πρὶν τὰ 1721» (Γιώργος Βελουδῆς, *Τὸ Ἑλληνικὸ Τυπογραφεῖο τῶν Γλυκῆδων*, σσ. 17, 156, σημ. 28 καὶ 300). Ἡ ἐνασχόλησή του με τὴ διακίνηση τῶν βιβλίων τὸν ὑποχρέωνε νὰ ταξιδεύει ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα μέχρι τὴ Σόφια καὶ τὴν Κωνσταντινούπολη (Ἀθηναγόρας, ὁ.π., σ. 65· Κ. Δ. Μέρτζιος, «Ἡ οἰκογένεια τῶν Γλυκῆων ἢ Γλυκῆδων», σσ. 13-14) καὶ τὴ συγκεκριμένη περίοδο βρισκόταν στὴ Βενετία, γιὰ νὰ διευθετήσει τὶς ὑποθέσεις τοῦ Τυπογραφείου καὶ νὰ φροντίσει γιὰ τὴν ἐκτέλεση τῆς Διαθήκης τοῦ πατέρα του (πβ. Γιώργος Βελουδῆς, ὁ.π., σ. 28). Ἐπτὰ μῆνες ἀργότερα, στίς 31 Αὐγούστου 1694, τὸν συναντοῦμε στὴν ἴδια πόλη, ὅπου λαμβάνει ὡς πληρεξούσιος τὴν ἀμοιβὴ τοῦ Μιχαὴλ Μήτρου (Μελετίου) ἀπὸ τὸ Κληροδότημα τοῦ Ἐπιφάνιου Ἡγουμένου (Κ. Δ. Μέρτζιος «Τὸ ἐν Βενετία Ἡπειρωτικὸν Ἀρχεῖον», σ. 74). Ἐπιστολὲς τοῦ Μιχαὴλ Γλυκὺ δημοσίευσαν ὁ Γιώργος Βελουδῆς, ὁ.π., σσ. 300 κ.έ. καὶ ὁ Παναγιώτης Μιχαηλάρης, «Ἀνέκδοτες Ἐπιστολὲς (1695-1696) τοῦ Μιχ. Ν. Γλυκὺ στὸ Μιχ. Σταμ. Περούλη», *Θησαυροίσματα* 13 (1976), σσ. 245-257. Πβ. καὶ τὰ ἀποσπάσματα πού παρατίθενται στίς μελέτες τοῦ Ἀθηναγόρα, ὁ.π., σσ. 65 κ.έ., καὶ τοῦ Κ. Δ. Μέρτζιου, «Τὸ ἐν Βενετία Ἡπειρωτικὸν Ἀρχεῖον», σσ. 296 κ.έ. *Στὰ Σχόλιά μας ἀξιοποιοῦμε καὶ τὴν ἀνέκδοτη Ἐπιστολή* του [(6 Ἀπριλίου 1700): ΙΕΕΕ, ἀρ. 7881] πρὸς τὴ μητριά του Χάϊδω. Οἱ σχέσεις τοῦ Μιχαὴλ με τὴ Χάϊδω, ὅπως προκύπτει καὶ ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία του (10 Μαρτίου 1681) με τὸν πατέρα του (Γιώργος Βελουδῆς, ὁ.π., σ. 305) δὲν ἦταν καλὲς καὶ ἡ σύγκρουση ἐπιτάθηκε μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Νικόλαου Γλυκὺ, με ἀφορμὴ τὴν ἐρμηνεῖα διατάξεων τῆς Διαθήκης καὶ τὴ διανομὴ τῆς περιουσίας. Πβ. Παναγιώτης Μιχαηλάρης, «Ἀνέκδοτες Ἐπιστολὲς (1695-1696) τοῦ Μιχ. Ν. Γλυκὺ», σσ. 253, 255. Βλ. καὶ τὸ σχόλιο στὴν Ἐπιστολὴ 5, στ. 16 παρακάτω. Στὴν προαναφερθεῖσα Ἐπιστολὴ (ΙΕΕΕ, ἀρ. 7881) ὅμως ὁ Μιχαὴλ προτείνει στὴ Χάϊδω «ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἄς παύσῃ ἡ ἀντιπάθεια ὅπου ἀναμεταξύ μας ἠδρίσκονταν. Ἄς ἀλησμονήσωμε τὰ προαπερασμένα [...] καὶ ἄς λογισθοῦν ὡς νὰ μὴν ἐγένονταν. Ἄς ἐνδυθοῦμε τὰ ὄπλα τοῦ φωτός κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον...». (Μετέγραφα τὸ κείμενο στὴν ἱστορικὴ ὀρθογραφία).

15. κουσθεῖ: ἀκουσθεῖ· γγίξιμον: σύγκρουση.

17. τὸ ἀνηλίδι μας τοῦ Λάμπρου: Δὲ γνωρίζουμε περισσότερα γιὰ τοὺς συγκεκριμένους συγγενεῖς τοῦ Σουγδουρῆ. Ἀπὸ παρανάγνωση τοῦ ὀριστικοῦ ἄρθρου («τόν», ἀντὶ «τοῦ», διάβασε ὁ Ἀθηναγόρας, ὁ.π., σ. 70) δημιουργήθηκε (Στέφανος Μπέττης, «Γεώργιος Ἱερεὺς Σουγδουρῆς», σ. 609) ἀνύπαρκτος ἀνεψιδὸς ὀνόματι Λάμπρος.

18. ἀράδα τὰ γράμματα: <βενετ. *arada*, σειρά, χωρὶς διακοπή. Πρόκειται γιὰ τὸν παραδοσιακὸ τρόπο ἐκμάθησης γραφῆς καὶ ἀνάγνωσης· κοντόσι: <τουρκ. *koptos*, τὸ κοντὸ ἐξωφόρι, τὸ ἐπανωφόρι.

19. ἀτλάζι: <ἀραβ. *atlas*, τὸ μεταξωτό, τὸ γυαλιστερό ὕφασμα· ντουλαμᾶς: <τουρκ. *dolama*, ὁ μανδύας. Πβ. Εὐάγγελος Μπόγκας, *Τουρκικὲς λέξεις σὲ παλαιότερα ἑλληνικὰ κείμενα*, Ἀθῆναι, 1958, σ. 50· λογιάζω: ὑπολογίζω, σκέπτομαι.

21-22: μίαν κόπιαν [...] διαθήκη: <ἰταλ. *copia*, ἀντίγραφο, πανομοιότυπο. Ἡ αὐτόγραφη Διαθήκη τοῦ Νικόλαου Γλυκὺ δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν Κ. Δ. Μέρτζιο, «Ἡ οἰκογένεια τῶν Γλυκῆων ἢ Γλυκῆδων», σσ. 20-28. Ὁ Γλυκὺς, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, κληροδότησε χρηματικὰ ποσὰ στὸν Γεώργιο Σουγδουρῆ (αὐτοῦ λογιωτάτου πατᾶ κὴρ Γεωργίου Σουγδουρῆ, διὰ νὰ με μνημονεύει καὶ νὰ παρακαλεῖ τὸν ἐπουράνιον θεὸν νὰ μοῦ συγχωρέσει τὰ πολλὰ μου πταίσματα τοῦ ἀφήνω δουκάτα εἴκοσι Δ. 20») [Κ. Δ. Μέρτζιος, ὁ.π., σ. 22 (ἐδάφιο ιδ')], στὴν πόλη τῶν Ἰωαννίνων, γιὰ κοινωνικοὺς σκοποὺς [«θέλω καὶ οἱ κληρονόμοι μου νὰ ξοδεύουν τὸν κάθε χρόνο εἰς ἐπτωχοὺς καὶ σκλάβους καὶ φυλα-

κωμένους εις Ἰωάννινα καθὼς τύχη ἢ ὀκασιὼν (ἱταλ. *occasione*: εὐκαιρία) τὸν κάθε χρόνο δουκάτα 50 πενήντα] καὶ στὴ Σχολὴ Γκιόνμα: «θέλω ἀκόμα νὰ δίδουν οἱ κληρονόμοι μου στὸ σεμενάριο τοῦ Γκιόνμα διὰ ζωοτροφία δύο παιδίων ἐπτωχῶν, διὰ νὰ μαθαίνουν γράμματα δουκάτα σαράντα ὀκτώ τὸν κάθε χρόνο, διὰ τὰ δύο Δ. 48» (ὁ.π., σ. 24, ἐδάφ. κζ' καὶ κη', ἀντίστοιχα). (Μετέγραψα τὸ κείμενο στὴν ἱστορικὴ ὀρθογραφία). Ἀναφορικὰ μὲ τὴ Χάϊδω βλ. τὰ ἐδάφια κα' - κδ' τῆς Διαθήκης (ὁ.π., σ. 23).

22-23. διὰ τὸ ζευγάρι σου εις Βελτζίσταν: Ἡ συγκεκριμένη ἔκταση, ἢ ὁποία ἦταν δυνατὸν νὰ γεωργηθεῖ μὲ ἓνα ζευγὸς βοδιῶν, εἶχε παραχωρηθεῖ ὡς προῖκα στὴ Χάϊδω καὶ ἡ βούληση τοῦ Γλυκὺ (ὁ.π., σ. 23, ἐδάφ. κγ') ἦταν «τὸ ζευγάρι τῆς Βελήτζιστας νὰ τὸ ἀφήνει (sc. ἡ γυναίκα του) καὶ αὐτὸ τοῦ υἱοῦ» του «καὶ τῶν ἐγγονίων» του. Τὴν ἀποψη αὐτὴ προβάλλει καὶ ὁ Μιχαὴλ σὲ ἀνέκδοτη Ἐπιστολὴ του πρὸς τὴ Χάϊδω [(6 Ἀπριλίου 1700): ΙΕΕΕ, ἀρ. 7881]: «...μὲ τὸ νὰ ἀφήσεις τὸ ζευγάρι τῆς Βελήτζιστας καὶ ὅλα τὰ τῆς προικὸς σου ἐμένα καὶ τοῦ παιδιοῦ μου...». (Μετέγραψα τὸ κείμενο στὴν ἱστορικὴ ὀρθογραφία). Τὸ ἀγρόκτημα νεμόταν ὁ Μιχαὴλ (Κ. Δ. Μέρτζιος, «Τὸ ἐν Βενετία Ἡπειρωτικὸν Ἀρχεῖον», σσ. 298, 302), ἀλλὰ ἡ Χάϊδω τὸ παραχώρησε στὸν Γεώργιο Σουγδουρῆ, «ὅπως αὐτὸς σὺν τῇ μητρὶ αὐτοῦ καὶ συναδελφῆς καταπολαύη πάντοτε τῶν καρπῶν τοῦ ὀρθέντος ζευγαρίου» (Κ. Δ. Μέρτζιος, «Ἡ οἰκογένεια τῶν Γλυκίων ἢ Γλυκῆδων», σ. 30). Γιὰ τὸ πληρεξούσιο πού ἐπέζητεῖ ὁ Σουγδουρῆς βλ. τὸ σχόλιο στὴν Ἐπιστολὴ 4, στ. 3. Σχετικὰ μὲ τὴν τοποθεσία τῆς κτηματικῆς περιουσίας [Βελτζ(ι)ήστα ἔνομαζόταν τὸ σημερινὸ χωριὸ Κληματιὰ Ἰωαννίνων] βλ. Κ. Δ. Μέρτζιος, αὐτόθι, σημ. 3· Στέφανος Μπέττης, «Τοπωνυμικὸ τοῦ χωριοῦ Βελτζίστα Ἰωαννίνων», Ἡπειρωτικὴ Ἔστια 9 (1960), σσ. 37-38· τοῦ ἰδίου, «Γεώργιος Ἰερεὺς Σουγδουρῆς», σ. 283· τοῦ ἰδίου, «Κουρεντιὰ» ἢ γιὰ τὴν ἄλλοτε ἐπαρχία Κουρέντων, σσ. 208-209.

24. ζωοτροφιζεται. Τὸν ὄρο «ζωοτροφία» χρησιμοποιοῦν ἐπίσης ὁ Νικόλαος Γλυκὺς (βλ. τὸ κείμενο στὸ σχόλιο τῶν στ. 21-22 παραπάνω), ἡ Χάϊδω Γλυκὺ (Κ. Δ. Μέρτζιος, «Ἀνέκδοτα Ἡπειρωτικὰ Μνημεῖα. Γ'. Ἡ Διαθήκη τῆς Χάϊδως Γλυκῆ», σ. 108) καὶ ὁ Μεθόδιος Ἀνθρακίτης, Βοσκὸς Λογικῶν Προβάτων, Ἐνετίησιν, 1708, σ. 128: «καὶ ἀποφασίσετε νὰ ἀναφέρετε ἐκεῖνο τὸ κέρδος ὅπου περισσεύει ἀπὸ τὴν ζωοτροφίαν σας...» πβ. σ. 171. Κοκκῶνα: ρουμαν. *cocoana*, ἡ κυρία.

26. ὁ Γεώργιος τὸ ἀνηψίδι μας. Προφανῶς ὁ γιὸς τοῦ Λάμπρου (βλ. στ. 17).

34. πασχαλία, ἢ: τὸ Πάσχα.

39. ἔβαλε τὸν Πάνον Στράτη: Ὁ ἔμπορος Πάνος Στράτης (1663-1728), ὁ γυναικάδελφος τοῦ Λεοντάρη Γλυκὺ, καταγόταν ἀπὸ τὴν Παραμυθιά τῆς Ἡπείρου καὶ ὑπῆρξε μέλος τῆς Ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος τῆς Βενετίας ἀπὸ τὸ 1680 ὡς τὸ 1708. Ὁ συνεταιρισμὸς του μὲ τὸν Μιχαὴλ διήρκησε ἀπὸ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1693 ὡς τὸ 1702 καὶ ὁ τελευταῖος τὸν θεώρησε ὑπεύθυνον γιὰ τὴν ἐπιγενόμενη οἰκονομικὴ κρίση τοῦ Τυπογραφείου. Βλ. Ἀθηναγόρας, ὁ.π., σ. 67· Κ. Δ. Μέρτζιος, «Ἡ οἰκογένεια τῶν Γλυκίων ἢ Γλυκῆδων», σσ. 14-15· Γεώργιος Βελουδῆς, ὁ.π., σσ. 28-30· Παναγιώτης Μιχαηλάρης, «Ἀνέκδοτες Ἐπιστολές (1695-1696) τοῦ Μιχ. Ν. Γλυκὺ», σσ. 245-257.

42. μισεύση: <μεσν. μισσεύω> <λατιν. *missum*, ἀναχωρῶ> παστρικόν: <μεσν. σπαστρικὸς, καθαρὸς.

44. μοσκέτο: <λατ. *musca*, ἡ μύγα> *muscarium*, κιβώτιο στὸ ὁποῖο τοποθετοῦσαν ἀντικείμενα γιὰ τὴν προφύλαξή τους ἀπὸ τὶς μύγες. Στὴν Ἡπειρο καὶ ἰδιαίτερα στὴν ἐπαρχία Δωδώνης σημαίνει τὸ «φωμοφυλάκιο», τὸ ὁποῖο χρησίμευε «καὶ γιὰ τὴν προστασία τῶν φαγητῶν ἀπὸ τὶς μύγες», ὅπως διαβάζουμε σὲ σχετικὸ δελτίο τοῦ Ἀρχείου τοῦ Κέντρου Σύνταξης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ἀρ. 603).

45. καταλεπτῶς: λεπτομερῶς.

47-48: *διὰ τὸ σχολεῖον μας [...] στείλη τίποτε*: Είναι μία ιδιαίτερης σημασίας μαρτυρία για τις οικονομικές δυσκολίες που αντιμετώπιζε ἡ λειτουργία τῶν σχολείων κατά τὴ διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας. Ἡ πρώτη, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Γκιόνμα († Δεκέμβριος/Ἰανουάριος 1688/9), καταβολὴ χρημάτων (630 δουκάτα ἢ 3906 λίρες) ἀπὸ τὴ Δωρεὰ γιὰ τὸ *Seminario* τῶν Ἰωαννίνων ἐγινε στὶς 26 Ἀπριλίου 1691 (Κ. Δ. Μέρτζιος, *Τὸ ἐν Βενετία Ἑπειρωτικὸν Ἀρχεῖον*, σ. 103). Βλ. καὶ τὸ σχόλιο στὴν *Ἐπιστολὴ* 3, στ. 37-39 παρακάτω.

48. *τὸν κὺρ Ἰωάννην Ἱερομνήμονα*: Είναι ὁ ἀδελφὸς τοῦ εὐεργέτη Πάνου Ἱερομνήμονος καὶ πρῶτος ἐξάδελφος τοῦ Νικόλαου Γλυκὺ (Κ. Δ. Μέρτζιος, *ὁ.π.*, σσ. 116 κ.έ.). Ἀπὸ τὸν Μάνο Γκιόνμα ὀρίσθηκε ὡς ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐπιτρόπους τῆς Σχολῆς (Κ. Δ. Μέρτζιος, *ὁ.π.*, σ. 98) καὶ ἀπὸ τὸν ἀδελφὸ του Πάνο ἐπιφορτίσθηκε (1691) μετὰ τὴν εὐθύνη νὰ εἰσπράττει χρήματα γιὰ τοὺς ἀπορροῦς μαθητές: *«κάθε χρόνο νὰ στείλουσιν εἰς χεῖρας Κὺρ Ἰωάννου ἀδελφοῦ μου ἢ εἰς ἄλλου ἐπιτρόπου τοῦ Γκιωνμάτικου σπουδαστηρίου δουκάτα 50 διὰ νὰ ἐξοδεύονται σὲ τροφὴν πτωχῶν μαθητῶν»* (Κ. Δ. Μέρτζιος, *ὁ.π.*, σ. 124). Ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴ *Διαθήκη* τοῦ Ἰωάννη Ἱερομνήμονος († 7 Δεκεμβρίου 1709) δημοσίευσε ὁ Κ. Δ. Μέρτζιος, *«Ἀνέκδοτα Ἑπειρωτικὰ Μνημεῖα. Ε'.* Τῆς Διαθήκης τοῦ Ἰωάννου Ἱερομνήμονος ἐνδιαφέροντα ἀποσπάσματα», *Ἑπειρωτικὰ Χρονικά* 13 (1938), σ. 111.

49. *Τὰ ἐξαδέλφια μας τὰ Κοθωνόπουλα*: Ἀναφέρεται στοὺς Θωμᾶ, Κυριάκο (Δομένικο), Ἀνδρέα, Νικόλαο καὶ Ἑλένη Κοθώνη, τὰ παιδιὰ τοῦ Γεωργίου Κοθώνη καὶ τῆς Χάϊδως (Ἀγνῆς) Πουλημένου, τὰ ὁποῖα εἶχαν μιὰ ἐξέχουσα θέση στὴν κοινωνία τῆς Βενετίας (Κ. Δ. Μέρτζιος, *ὁ.π.*, σ. 229, σημ.). Βλ. ἐπίσης, σσ. 263-264 παραπάνω. Γιὰ τὸν Νικόλαο πληροφοροῦμαστε ἀπὸ τὴν ἀνέκδοτη *Ἐπιστολὴ* τοῦ Μιχαὴλ Γλυκὺ πρὸς τὴ Χάϊδω (ΙΕΕΕ, ἀρ. 7881): *«ἦλθε ὁ ἐξάδελφός σου Signore Νικολέτος Κοθώνης...»*, καὶ τὴ *Διαθήκη* τῆς Ἑλένης Κοθώνη (Κ. Δ. Μέρτζιος, *«Μικρὸς Ἑλληνομνήμων. Τεῦχος Δεύτερον»*, σ. 206): *«εἰς τὸ σπῖτι τοῦ εὐγενοῦς Νικολάου ἀδελφοῦ μου»*. Βλ. ἐπίσης τὴν *Ἐπιστολὴ* (5 Ἰουλίου 1698) τοῦ Λεοντάρη Γλυκὺ πρὸς τὴ Χάϊδω (Κ. Δ. Μέρτζιος, *«Τὸ ἐν Βενετία Ἑπειρωτικὸν Ἀρχεῖον σ. 318»*): *«σὲ παρακαλῶ ρώτησε τὸν σινιὸρ Μένεγο Κοθώνη ἐξάδελφό σου...»*.

-2-

ΙΕΕΕ, ἀρ. 7856

Διαστάσεις: 30,7×21

Αὐτόγραφη

Μάρτιος — 17 Ἀπριλίου 1694

† Τιμωτάτη καὶ πολλὰ ἠγαπημένη μοι ἀδελφῆ κυρία Χάϊδω Γλύκαινα τὴν |² αὐθεντίαν σου ἀκριβῶς προσκυνῶ. Ἡ κυρία μητέρα μας πολλὰ σὲ χαιρετᾷ. Ἐλά|³βομεν τὸ τίμιόν σου γράμμα, γραμμένον πρὸς τὴν κυρίαν μητέρα μας, καὶ ὀρίζεις |⁴ νὰ σοῦ δώσωμεν εἶδησιν διὰ τὸ προικίον σου, ἐπειδὴ καὶ δὲν ἦδρες τὸ προικοσύμφω|⁵νόν σου. Ὅμως λογιάζω τώρα ὅπου ἦλθεν αὐτοῦ ὁ κὺρ Μιχέλης, θέλετε τὸ εἶδη |⁶ εἰς κανένα κουτί, ὅτι ὁ μακαρίτης τὰ ἐφύλαγεν ὄλα καλά. Ἰδοὺ λοιπὸν ὅπου |⁷ σοῦ γράφω ἐδῶ τὰ ὅσα μοῦ εἶπεν ἡ μητέρα μας, ὅτι δὲν ἤξεύρω κανένα ἐγώ.

⁸ Τὰ μετριτὰ λοιπὸν ὁποῦ ἐτάξαμεν τοῦ μακαρίτη γαμβροῦ μας ἦταν ἄσπρα 70000 πλὴν	⁹ δι' αὐτὰ τοῦ ἐδώσαμεν ἓνα ἄλυσον χρυσὸν χοντρον		
μὲ μαχτούλι διὰ		ἄσπρα	18000
¹⁰ ἓνα σαχαντοίκι χρυσὸ μὲ μαργαριτάρι		ἄσπρα	8000
¹¹ φοινίκια χρυσᾶ		ἄσπρα	6000
¹² μαργέλι χρυσὸ		ἄσπρα	3000
¹³ μία σαλιτζέρα ἀσιμένια		ἄσπρα	15000
¹⁴ καὶ ἓνα ἀργαστήρι τζερετζίτικο		ἄσπρα	20000
			<hr/>
¹⁵	σοῦμμα	ἄσπρα	70000

|¹⁶ Μὲ ταῦτα τὰ ἄνωθεν ἐπλερώθησαν τὰ μετριτὰ σου ὄλα. |¹⁷ Ἐξω ἀπ' αὐτὰ ὁποῦ ἐβάρθησαν καὶ ἐδώθησαν εἰς τόπον μετριτῶν, τοῦ ἐδώσαμεν καὶ |¹⁸ ἄλλα εἰδήσματα διὰ προικίον σου, δηλαδὴ ἓνα ἄλυσον χρυσὸν μικρότερον· ἓνα ζευγάρι |¹⁹ γάρι μπελεζίκια, μαργαριτάρι σχοινία 9. Ποτήρι ἀσιμένιο ἓνα, καὶ μία κούπα |²⁰ ἀσιμένια· δακτυλίδια φλορένια 4· κεμέρι σιατήρικο ἓνα· καὶ τὸ μισὸ τὸ ζευγάρι. |²¹ Πλὴν ἤξευρε ὅτι ὅταν ἐπάνδρευσεν ἡ μητέρα μας τὴν ἀδελφὴν μας Βασιλικὴν σοῦ ἔδωσεν, |²² ὡς μοῦ λέγει ἡ μητέρα μας, τὸ ἄλλο μισὸ ζευγάρι, καὶ τῆς ἔδωσες τὸ ἄνωθεν ἀργαστήρι καὶ τὸ |²³ ἐπούλησε. Εἰς τρόπον ὁποῦ τὸ ἀργαστήρι σοῦ λείπει, ὅμως πάλιν ἔχεις ὄλον |²⁴ τὸ ζευγάρι ἐδικόν σου. Διὰ τὸ ὁποῖον κάμε με ἐπίτροπον μὲ γράμμα σου νὰ |²⁵ τὸ κιτάζω, διὰ νὰ ζωοτροφηῖται τὸ ἀνηψίδι μας καὶ ἡ μητέρα μας.

|²⁶ Τὰ τεψία σου εὐρίσκονται ὄλα ἐδῶ εἰς τὸ σπίτι μας· πλὴν δύο πεύκια, καὶ ἓνα παγούρι |²⁷ μέγα ἔχει ὁ κὺρ Μιχέλης εἰς τὰ χέρια του. Τοῦτα σοῦ τὰ ἐσημείωσα καθὼς ὤρισες, |²⁸ πλὴν σοῦ λέγω, ὅτι νὰ φυλαχθῆτε, νὰ μὴ μαλώσετε τίποτε μὲ τὸν κὺρ Μι²⁹χέλην, μόνον μὲ τὸ εἰρηνικὸν ὅσον ἠμπορεῖτε, ὅτι ἔτζη ἀρέσει καὶ Θεῶ καὶ ἀνθρώποις. Εἰδὲ |³⁰ καὶ ξεδιαντραπητε, θέλετε λάβη κατηγορίαν μεγαλωτάτην.

|³¹ 1694 Μαρτίου.

|³² Ἀπριλίου 10.

|³³ Τούταις ταῖς ἡμέραις ἔλαβα γραφὴν σου καὶ ἴδα ὁποῦ ἄρχισεν ὁ κὺρ Μιχέλης νὰ |³⁴ σὲ πειραῖζῃ, πλὴν ἡ ἀφθεντία σου ὡς φρόνιμη μὴ λυπηθῆς τίποτε καὶ πέσης |³⁵ εἰς ἀσθένειαν, μόνον ἄφησέ τον εἰς τὸν δίκαιον κριτήρ, ὁ ὁποῖος θέλει δώσῃ ἐκάστῳ |³⁶ κατὰ τὰ ἔργα του καὶ τὰς βουλάς του. Ὁ κὺρ Μιχέλης μοῦ γράφει πῶς τοῦ ἐπῆρες με |³⁷ γάλην σοῦμμαν ἀπὸ τὸ σκορίνιον, καὶ τοῦ ἐμαρτύρισες μοναχὰ 1400 δουκάτα. Δὲν |³⁸ ἠξελύρω ἂν εἶναι ἀλήθεια, ἢ αὐτὸς τὰ γεννάει μὲ τὸν νοῦν του διὰ νὰ καλαθρωπιστῇ, |³⁹

καὶ νὰ δείξη πῶς ἐκεῖνο ποῦ λέγει εἶναι ἀλήθεια; ἡ αὐθεντία σου καὶ δὲν μᾶς σημειώ⁴⁰νεις τίποτε, πλὴν ἤξευρε πῶς ἕως ὅπου ἔζη ὁ μακαρίτης γαμβρός μου, ἦτον ἀρκε⁴¹τὸν εἰς ἡμᾶς νὰ ἀκούωμεν μόνον τὴν ὑγίαν σας. Ἄμῃ ἀπέδω πρὸς ἀγαποῦμεν ⁴² νὰ μᾶς γράφης καταλεπτῶς κάθε πράγμα διὰ ὄλαις ταῖς ὑπόθεσες σου, ὅτι εἶναι ⁴³ ἀπρεπον ἄλλοι νὰ μᾶς ὁμολογοῦν δι' ἐσᾶς καὶ ἡμεῖς νὰ μὴν ἠξεύρωμε τίποτε. ⁴⁴ Ἔτι ἐνθυμήθη ἡ μητέρα μας πῶς σοῦ ἔδωσεν διὰ προικίον τρεῖς ὄφαις, τρία σεντό⁴⁵νια, τρία παπλώματα, τρεῖς μαξιλάριαις, ἔξη προσκέφαλα μὲ τὰ σοντίματά τους. ⁴⁶ Εἶναι καὶ ἄλλα ὡσὰν ντουλαμάδες, μακριμάνικο, γελέκια καὶ ἄλλα, τὰ ὅποια δὲν ⁴⁷ κάνει χρεία (λογιάζω) νὰ τὰ γράψωμε. Ἡ ἀφεντία σου κυβερνήσον μὲ τὸ εἰρηνικόν ⁴⁸ δσον εἶναι τὸ δυνατόν, ὅτι ἔτζη σοῦ πρέπει, εἰδὲ καὶ αὐτὸς πάλιν κάνει ἐκεῖ-
⁴⁹νο ὅπου δὲν πρέπει, θέλει λάβη τὴν ἀνταμειβὴν ἐκ Θεοῦ, καθὼς ἐδῶ ἔλα-
βε ⁵⁰ τὴν κατηγορίαν ἀπὸ ὄλους σχεδὸν τοὺς συμπατριώταις μας. Τὸ ἀνη-
ψίδι μας ἐχθὲς ⁵¹ τὸ ἔβαλα εἰς τὴν Εὐτέχῳ καὶ σὲ προσκυνᾷ. Τὰ ἑξαδέλφια
μας τὰ Κοθωνόπουλα πολλὰ ⁵² προσκυνῶ. Στεῖλαι μου μίαν κόπιαν ἀπὸ τὴν
διαθήκην τοῦ μακαρίτου γαμβροῦ μου, ⁵³ ἀλλέως μὴ κάμης. Σοῦ ἔγραφα καὶ
μὲ ἄλλην μου πῶς τὸ ὑοῦχο διὰ τὸ ἀνηψίδι μας ⁵⁴ τὸ ἔλαβα, καὶ τὴν ποδιὰν
τῆς μητρὸς μας ὁμοίως. Ὅρίζεις νὰ σοῦ γράψω διὰ τὸ ζευγάρι ⁵⁵ ὅπου εἶναι
εἰς Βελτζίστα καὶ γίνωσκε πῶς εἶναι ὄλον ἐδικόν σου, καὶ μὴ σε γελᾶση τι-
⁵⁶νάς καὶ τὸ δώσης, μόνον γράψαι μου νὰ τὸ κυβερνήσω ἐγώ, καὶ εἰς τὴν
γραφήν ὅπου ⁵⁷ γράφης διὰ τὸ ζευγάρι, βάλε καὶ δύο μάρτυρας νὰ ὑπογρά-
ψουν καὶ στεῖλε τὴν ἐδῶ εἰς ⁵⁸ ἐμὲ διὰ νὰ γένω νοικοκύρης. Ταῦτα κατὰ
τὸ παρόν, ὁ δὲ Κύριος εἶη μετὰ σοῦ.

⁵⁹ 1694 Ἰαννουαρίου 17. Εἰς Ἰωάννινα.

⁶⁰ Γράμμα σου νὰ ἔχωμε τὸ συχρόν.

⁶¹ ἀδελφός σου ἠγαπητός

⁶² Γεώργιος ἱερεὺς ὁ σουγδουρής.

8. ἄσπρα: <λατ. *asp(e)ra*, τὰ ἀργυρὰ νομίσματα, τὰ χρήματα. Ἡ ἀξία τῶν «ἄσπρων» δὲν ἦταν σταθερὴ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας καὶ ἡ ἰσοδυναμία τους μὲ ἄλλα νομίσματα τῆς ἐποχῆς [γρῶσι <ἰταλ. *grosso*· παρὰς <τουρκ. *para*· ἄσ(ου)λάνι <τουρκ. *aslan*· τζεκίνι <βενετ. *zechin*· σολδίο <ἰταλ. *soldi*· δουκάτο <ἰταλ. *ducato*] κυμαινόταν. Γιὰ σχετικὲς πληροφορίες βλ. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Τὸ ἐν Βενετία Ἡπειρωτικὸν Ἀρχεῖον», σ. 296, σημ. 4· τοῦ ἰδίου, *Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας*, σσ. 225-226, σημ. 1· τοῦ ἰδίου, «Πῶς ἦτο ἡ αὐλὴ τοῦ πασσᾶ τῶν Ἰωαννίνων τὸ 1720», *Ἡπειρωτικὴ Ἔστια* 2 (1953), σ. 348· τοῦ ἰδίου, «Μικρὸς Ἑλληνομνήμων. Τεῦχος Δεύτερον» *Ἡπειρωτικὴ Ἔστια* 9 (1960), σσ. 366-368· τοῦ ἰδίου, «Ἐμπορικὴ ἀλληλογραφία ἐκ Θεσσαλονίκης», *Μακεδονικά* 7 (1967), σ. 110, σημ. 5.

9. μαχτούλι: Βλ. επίσης, Κ. Δ. Μέρτζιος, «Τὸ ἐν Βενετίᾳ Ἑπειρωτικὸν Ἀρχεῖον», σ. 313, σημ.: «κόσμημα μὲ μαργαριτὰ καὶ πέτρα ὀνομαζομένη μαχτούλι».
10. σαχαντοῖκι: < τουρκ. *şahane*, μεγαλοπρεπές, εἶδος κοσμήματος.
11. φοινίκια: εἶδος νομίσματος. Στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Κέντρου Σύνταξης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν συναντοῦμε σὲ δελτίο (ἀρ. 1101) τῆ διατύπωση: «χρυσὰ νομίσματα καὶ φλουριά καὶ πιταλάκια τιτράγωνα π'τὰ λέμι φοινίκια» (Μακεδονία).
12. μαργέλι: <γαλ. *margelle*, κράσπεδο, χεῖλος, ρέλιασμα, διακοσμητικὴ περιρραφή. Βλ. επίσης, Κ. Δ. Μέρτζιος, ὁ.π., σ. 313, σημ.: «κόσμημα μὲ μαργαριτὰ καὶ πέτραν ὀνομαζομένην μαργέλι».
14. ἀργαστήρι τζερτζίτικο: <τουρκ. *carsi* (: ἀγορά), ἐμπορικὸ κατάστημα ὑφασμάτων. Σὲ μεταγενέστερο ἔγγραφο [Σωκράτης Κουγέας, «Τὸ Ἑπειρωτικὸν Ἀρχεῖον Σταύρου Ἰωάννου», σ. 52 (βλ. καὶ τὴν ἐρμηνεία στὴ σημ. 1)] διαβάζουμε καὶ τὴν ἔκφραση «ἀργαστήρι τζαρτζίδικοι». Γιὰ τὸν ὄρο βλ. Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη, «Ραπτάδες, Χρυσορραπτάδες καὶ καποτάδες», στὸ: Ἀφιέρωμα στὴ μνήμη τοῦ Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Ἀθήνα, 1960, σσ. 470-471. Γιὰ τὴ συντεχνία «τῶν Τζαρτζίδων ἢ τῶν ἐμπόρων» (Παναγιώτης Ἀραβαντινός, *Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου*, Β', σ. 260) βλ. Γεώργιος Παπαγεωργίου, *Οἱ Συντεχνίες στὰ Γιάννενα*, σ. 38.
15. σοῦμα: <λατιν. *summa*, τὸ ἄθροισμα.
18. εἰδήσματα: οἰκιακὰ εἶδη μεγάλης ἀξίας (ἔπιπλα, ρουχισμός, κοσμήματα). Βλ. Εὐάγγελος Ἀθ. Μπόγκας, *Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἠπείρου (Βορείου, Κεντρικῆς καὶ Νοτίου)*. Α'. Γιαννιώτικο καὶ ἄλλα λεξιλόγια, Ἰωάννινα, Ε.Η.Μ., σ. 119.
19. μπελεζίκια: <τουρκ. *bilezik*, οἱ κρίκοι, τὰ βραχιόλια, τὰ κεντητὰ ἄκρα τῶν ὑποκαμίσων κούπα: <λατιν. *cupra*, κύπελο.
20. φλογένια, τά: <βενετ. *florin* (: χρυσὸ νόμισμα), τὰ χρυσαφένια· κεμέρι: <τουρκ. *kecer*, ἢ ζώνη, «τὸ πέτσινο ζωνάρι ὅπου ἔκρυβαν οἱ ὁδοιπόροι τὰ χρῆματά τους». Βλ. Νικόλαος Π. Ἀνδριώτης, *Ἑτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς*, Θεσσαλονίκη, Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης / Ἰνστιτούτο Νεοελληνικῶν Σπουδῶν, 1995, σ. 158.
26. τὰ τεψία: <τουρκ. *terpsi*, τὰ ἀβαθῆ καὶ στρογγυλὰ μεταλλικὰ σκεύη· πεύκια: <μεσν. ἐπέυχιον, τὰ μικρὰ χαλιά, τὰ στρωσιδία. Πβ. Εὐάγγελος Ἀθ. Μπόγκας, *Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἠπείρου*, σ. 302.
37. σκρίνιο: <λατ. *scrinium*, εἶδος θήκης, ὅπου φυλάσσονται πολύτιμα ἀντικείμενα, χρήματα.
37. δονκάτα: <ἰταλ. *ducato*, χρυσὸ καὶ ἀργυρὸ βενετσιάνικο νόμισμα. Βλ. τὸ σχόλιο στὸν στ. 8 παραπάνω· πβ. Παναγιώτης Μιχαηλάρης, «Ἀνέκδοτες Ἐπιστολές (1695-1696) τοῦ Μιχ. Ν. Γλυκύ», σ. 255, σημ. 1.
- 44: ὄφαις: τὰ προσόψια, οἱ πετσέτες.
- 45: σοντίσματα: τὰ ἔσω ἐνδύματα (καλύμματα) τῶν μαξιλαριῶν, οἱ μαξιλαροθήκες. Βλ. Εὐάγγελος Ἀθ. Μπόγκας, *Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἠπείρου*, σσ. 357 (σούντ'σμα) καὶ 378 (σώνδ'σμα).
46. ντουλαμάδες: <τουρκ. *dolama*, μακρὸ ἐνδυμα μὲ ζώνη· γελέκια: <ἰσπαν. *jileco*· τουρκ. *yelek*, εἶδος ἀνδρικοῦ καὶ γυναικειοῦ ἐνδύματος.
51. εἰς τὴν Εὐτέχῳ: στὴν Ὀκτώηχο τὸ Ὀκ(χ)τιώηχι. Ἐκκλησιαστικὸ βιβλίον ποὺ ἐμπεριέχει ὕμνους καὶ κανόνες. Βλ. Ἀθηναγόρας, ὁ.π., σ. 60. Γιὰ τὴ θέση τῆς Ὀκτωήχου στὰ διδασκαλῖα τῶν κοινῶν γραμμάτων βλ. ἐνδεικτ., Alexandrus Helladius, *Status Praesens Ecclesiae Graecae. In quo etiam causae exponuntur cur Graeci Moderni Novi Testamenti editiones in Graeco - Barbara Lingua Factas acceptare recusent...*,

[Altdorf], 1714, σ. 27: «In Scholis Trivialibus infantes Graecorum, quae Colibogrammata ironice a Graecis vocantur: primum penacidia docentur, octoëchum, deinde Damascenicant, tertio totum Davidis Psalterium...».

-3-

ΙΕΕΕ, ἀρ. 7857

Διαστάσεις: 31×21

Αυτόγραφη

26 Ἰουνίου 1694

† Τιμιωτάτη καὶ πολλὰ ἠγαπημένη μου κυρία ἀδελφή Χάϊδω Γλύκαινα τὴν ἀθθεντί²αν σου ἀκριβῶς προσκυνῶ. Ἐλάβομεν ταῖς δύο γραφαῖς σου καὶ ἐχάρημεν τὴν ὑγίαν σας, ³ ἐλάβομεν καὶ τὸ κουτί ἀπὸ τὸν Ἄρτινόν, καὶ σὲ εὐχαρίστησα πολλὰ εἰς τὴν ἑοδοζάχαρον⁴ ὅτι μοῦ ἔκανε χρεῖαν. Ἐκατάλαβα καὶ τὰ ὅσα σὲ ἐπότισεν ὁ κύριος Μιχέλης, καὶ ⁵δοξασμένος ἄς εἶναι ὁ Θεὸς ὁποῦ ἐλευθερώθης, καὶ ἔπεσεν ἡ κατάκρισις καὶ ἡ ἀτι⁶μία εἰς αὐτόν, ἐπειδὴ ἐπεχειρίσθη ἄπρεπα πράγματα καὶ ἰμφάμε. Πλὴν εἰς μίαν σου ⁷ γραφὴν ἴδα ὁποῦ τὸν καταριέσε, καὶ τοῦτο δὲν πρέπει τῆς ἀθθεντίας σου ὅτι βάνεις ⁸ βάρος εἰς τὴν ψυχὴν σου. Εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς λέγει ὁ Χριστός μας, εὐλογεῖτε, ⁹ καὶ μὴ καταρᾶσθε. Εἶδα ὁποῦ ἐβήκες καὶ ἀπὸ τὸ σπῖτι του, καὶ ὑπῆγες εἰς τὰ ἕξα¹⁰ δέλφια μας τὰ Κοθωνόπουλα, καὶ καλὰ ἔκαμες, κάθου αὐτοῦ ἕως ὁποῦ νὰ εὕρης ¹¹ σπῖτι τῆς ἀρεσιᾶς σου εἰς τιμιμένην κοντράδα, καὶ πλέον μετ' αὐτόν μὴ ἔχης ἂν¹²τάμωσιν, οὔτε συναναστροφὴν. Διὰ δὲ τὰ φουρνιμένα, καὶ μπιανκαρία, καὶ ¹³μασαρία ὁποῦ σοῦ ἄφησεν ὁ μακαρίτης νὰ τὰ γοδέρης ζώντα σου, μοῦ φαίνεται εὐ¹⁴λογον ἂν σταθῆτε ντακόρδο εἰρηνικὰ νὰ τὰ μοιράσετε, καὶ οὔτε νὰ ἔχη πλέον ¹⁵ αὐτὸς νὰ ἀναζητᾶ τίποτε ἀπὸ τὴν ἀθθεντίαν σου, οὔτε ἡ ἀθθεντία σου ἀπ' αὐτόν.

¹⁶ Τὸ προικίον σου δρίζεις νὰ σοῦ τὸ γράψω καὶ νὰ βάλω καὶ μάρτυρες. Καὶ ἐδῶ καὶ τριάντα ¹⁷ χρόνους τίς εἶναι ὁποῦ θυμᾶται; ἂν δρίζης γυναῖκας εἶναι ἡ μητέρα μας καὶ ἡ ¹⁸ Χάϊδω τῆς Ἄρτινης ὁποῦ τὰ θυμούνται. Εἶναι καὶ ὁ κύριος Λεοντάρης, δμῶς αὐτὸς ¹⁹ ντηρεύεται νὰ μαρτυρήσῃ ἀπὸ τὸν κύριον Μιχέλην, καὶ δὲν ἠξέυρω τί νὰ σοῦ κάμω. ²⁰ Ὅμως λογιάζω νὰ μὴ σταθῇ ἐναντίος καὶ εἰς αὐτό. Διὰ τὰ μετριτὰ λογιάζεις νὰ ²¹ ἦτον ὀγδοῆντα χιλιάδες, πλὴν ὡς λέγει ἡ μητέρα μας δὲν ἦταν ὀγδοῆντα, ἀλλὰ εὐδο²²μῆντα. Εἰς τὸ ζευγάρι θέλω γένη νοικοκύρης ἕως ὁποῦ νὰ στήλης καὶ τὴν ²³ προκούρα, καθὼς δρίζεις. Ἐμαθα πῶς γυρεῖε ὁ κύριος Μιχέλης νὰ τοῦ ὀμπλιγαρι²⁴στῆς μὲ χαρτὶ διὰ τὰ στολίδια σου καὶ ἄλλα. Καὶ ὁ μακαρίτης δὲ σε ὀμπλιγάρισε, καὶ ²⁵ αὐτὸς διὰ τὴν θέλει νὰ σε ὀμπλιγάριση

μὲ γράμμα; πρόσεχε καλὰ τὴν δουλείαν σου |²⁶ καὶ μὴ σε γελάσῃ καὶ τοῦ κάμῃς. Ὅτι τὰ πράγματα αὐτὰ εἶναι ἐνδεχόμενον ἄλλα |²⁷ νὰ χαλάσουν, ἄλλα νὰ χαθοῦν, καὶ ἄλλα νὰ κλεφθοῦν, ὕστερα αὐτὸς μᾶς τὰ |²⁸ γιρεύει σωστά. Διὰ τοῦτο βλέπε καλὰ τὴν δουλείαν σου, καὶ ὅτι σοῦ εἶποῦν τὰ ἑξαδέλφι|²⁹ά μας, ἐκεῖνο κάμε, τὰ ὁποῖα ἀκριβῶς τὰ προσκυνῶ, ὁμοῦ καὶ κυρίαν Ἑλλένην.

|³⁰ Τὸ προικοσύμφωνόν σου ὀρίζεις πῶς δὲν τὸ ἤρρες, καὶ θαυμάζω πῶς δὲν ἐνδρέθη. Ὁ μα|³¹καρίτης δὲν ἔχανε ποτὲ χαρτί, καὶ πῶς αὐτὸ ἐχάθη; μήπως ὁ κύρ Μιχέλης τὸ ἤρρε |³² καὶ δὲ θέλει νὰ τὸ φανερώσῃ; βάλτον σφίξῃ νὰ τὸ προξενητάρῃ. Ἀπὸ τὰ ἄμπιτά σου σ[τεῖ]|³³λαι ἂν ὀρίζεις ἀπὸ ἐκεῖνα ὁποῦ δέ σου κάνουν χρεῖα νὰ κάμωμε τοῦ ἀνεψιοῦ ντουλα[μὰ] |³⁴ καὶ γελέκι, καὶ διὰ τὸ μαναστήρι μας κανένα φαιλόνη ἢ στιχάρι. Ἐχθὲς ἦλθεν καὶ [ὁ ἀνε]|³⁵ψιός μας ὁ Ζῶτος ἀπὸ τὴν Οὐγκρίαν ὑγιής, καὶ ὅταν ὀρίσης νὰ ἔλθῃς ἐδῶ [...] |³⁶ καὶ τὴν μητέρα μας, αὐτὸς ἔρχεται καὶ σὲ φέρνει, ἢ ἂν ὀρίσης ἔρχομαι καὶ ἐγώ.

|³⁷ Περιπατοῦν τρεῖς χρόνοι ὁποῦ ἄσπρα τοῦ σχολείου μας δὲν ἦρθαν ἀπ' αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο βούλομαι |³⁸ νὰ τὸ ἀφήσω. Παρακαλῶ τὰ ἑξαδέλφια μας νὰ συνδράμουν νὰ κρίνουν τοῦ Γαστάλδου, μὴ|³⁹πως καὶ μᾶς πέψουν καμπόσα. Ὅτι δὲν ἠμπορῶ νὰ δουλεύω, καὶ νὰ δανείζωμαι νὰ τρώγω. |⁴⁰ Ἡ κυρία μητέρα μας σᾶς χαιρετᾷ, καὶ ἂν δὲν σοῦ γράφῃ, μοῦ εἶπε, μὴ τὴν ξεσνερίζεσαι |⁴¹ ὅτι δὲν ἠμπορεῖ, ἀμὴ ἢ αὐθεντία σου γράφε μας συγγνὰ διὰ νὰ μαθαίνωμε τὰ πάν|⁴²τα. Ὁ Γεώργιος ἀνεψιός μας σᾶς προσκυνᾷ, καὶ ἔμαθε καμπόσον τὴν γλῶσσαν, καὶ |⁴³ διαβάζει εἰς τὴν Εὐτέχον. Ταῦτα κατὰ τὸ παρόν, ὁ δὲ Κύριος νὰ σὲ ἐλευθερώσῃ ἀπὸ |⁴⁴ παντὸς κακοῦ.

|⁴⁵ 1694 Ἰουνίου 26. Εἰς Ἰωάννινα.

|⁴⁶ Ἀδελφός σου ἠγαπητὸς

|⁴⁷ Γεώργιος ἱερεὺς ὁ σουγδουρής.

6. Ἰμφάμε: <ἰταλ. *infame*, αἰσχρὸς, ἀτιμωτικὸς.

8. εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς: Βλ. *Καὶνὴ Διαθήκη, Κατὰ Ματθαῖον*, 5, 44: «Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς...» πβ. *Κατὰ Λουκᾶν*, 6, 28.

11. κοντραδά: <ἰταλ. *contrada*, συνοικία, δρόμος.

12. φουρνιμένα: <ἰταλ. *forpimento*, προμήθεια, ἐξοπλισμός, οἰκιακὰ σκευή· *μπιανκαρία*: <ἰταλ. *biancheria*, τὰ ἀσπρόρουχα.

13. μασαρία: <ἰταλ. *masserizia*, ἡ ἐπίπλωση τοῦ σπιτιοῦ. Βλ. καὶ τὴ *Διαθήκη* τοῦ Νικόλαου Γλυκῦ (Κ. Δ. Μέρτζιος, «Ἡ οἰκογένεια τῶν Γλυκῶν ἢ Γλυκῆδων», σ. 23).

γოდέρης: <ἰταλ. *godere*, ἀπολαμβάνω, νέμομαι, καρποῦμαι.

14. ντακόρδο: <ιταλ. d' accordo, με συμφωνία.
 19. ντηρεύεται: <μσν. έν + τηρέομαι, διατάζω φοβούμαι, δειλιάζω. Βλ. Γεώργιος Ν. Κατσηδάκης, *Μεσαιωνικά και Νέα Έλληνικά*. Τόμος Α', 'Αθήνα, 1991 (1915), σ. 138.
 Νικόλαος Η. 'Ανδριώτης, 'Ετυμολογικό Λεξικό, σ. 233.
 23. πρεκούρα: <ιταλ. procura, πλήρεζούσιο, πλήρεζουσιότητα.
 23-24: όμπλιγαριστής: <ιταλ. obbligare, όποχρεώνω, έξαναγκάζω.
 25. δουλεία: έξασία.
 28-30: τὰ έξαδέλφια μας [...] κυρίαν 'Ελλάνην. Βλ. παραπάνω σημ. 113-116.
 32. σπρίξη: πίεση· πρεζεντάρη: <ιταλ. presentare, παρουσιάζω, εμφανίζω· άμπιτα: <ιταλ. abiti, φορέματα, ένδύματα.
 34. διά τὸ μαναστήρι μας: Μάλλον άναφέρεται στη μονή τοῦ 'Αγίου Νικολάου τοῦ Γκιόνμα στὸ Νησί τῶν 'Ιωαννίνων. Βλ. τίς *Λιαθῆκες* τοῦ Μάνου Γκιόνμα (Κ. Δ. Μέρτζιος, α'τὸ έν Βενετία 'Ηπειρωτικὸν 'Αρχεῖον», σσ. 95, 103) και τῆς Χάιδως Γλυκῆ (Κ. Δ. Μέρτζιος, α' *Ανέκδοτα 'Ηπειρωτικὰ Μνημεῖα*. Γ'. 'Η Διαθήκη τῆς Χάιδως Γλυκῆ», σ. 107)· φαιλόνη: Ιερατικὸ άμφιο· στιχάρι: τὸ μακρὸ έξωτερικὸ ένδυμα τῶν κληρικῶν.
 35. [ὁ άνε]ψιὸς μας ὁ Ζῶτος: 'Ο γιὸς τῆς άδελφῆς τοῦ Σουγδουρῆ Βασιλικῆς και τοῦ Δελήντορη. Βλ. παραπάνω σ. 262, σημ. 104. 'Απὸ τίς 'Επιστολές (άρ. 4, στ. 21-22· άρ. 6, στ. 21) πληροφοροῦμαστε ἔτι άσχολοῦνταν με τὸ έμποριο στις Παραδουνάβιες 'Ηγεμονίες. Βλ. και τὸ σχόλιο στὴν 'Επιστολή 7, στ. 5.
 37-38: περιπατοῦν τρεῖς χρόνοι [...] νὰ τὸ άφήσω: Βλ. και τὸ σχόλιο στὴν 'Επιστολή 1, στ. 47-48. Οι μισθοὶ τοῦ Σουγδουρῆ εἰσπράχθησαν άπὸ τὴν άδελφή του Χάιδω και ἡ σχετικὴ άπόδειξη, καθὼς και τὸ πανομοιότυπὸ της δημοσιεύθηκαν άπὸ τὸν Κ. Δ. Μέρτζιο, α'τὸ έν Βενετία 'Ηπειρωτικὸν 'Αρχεῖον», σ. 108: α' *Ελαβα ἐγὼ Χάιδω Γλύκαινα άπὸ τὸν άνωθεν δοκίματα κορέντε* (<ιταλ. correnti: άξίας τῶν 6, 4) *τετρακόσια πενήντα έφτά και μισά, τὰ όποῖα εἶναι άπὸ τὰ ὅσα εἶχε νὰ λάβῃ ὁ άδελφός μου ὁ διδάσκαλος γιὰ τὸ σχολεῖο τοῦ Γυγιόμα ὁποῦ άφήνει διὰ νὰ σπουδάξει τὰ παιδιὰ και εἶναι πλερωμένος με τὰ άνωθεν ἔως 1695 καθὼς ἡ φέδε* (<ιταλ. fede: πιστοποιητικὸ) *και πρεκούρα διαλαμβάνει δ. 457.12». (Μετέγραφα τὸ κείμενο στὴν Ιστορικὴ ὀρθογραφία).*

-4-

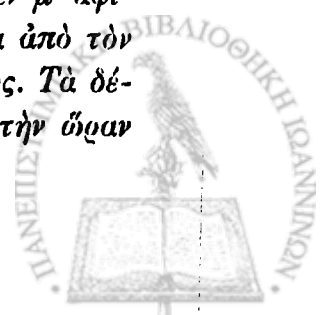
ΙΕΕΕ, άρ. 7858

Διαστάσεις: 31,2×21

Αυτόγραφο

[1695 /1696]

† Τιμιωτάτη κυρία άδελφή Χάιδω Γλύκαινα τὴν άθθεντίαν σου άκριβῶς ¹² άσπαζόμεθα. Τὴν προχθές έδέχθημεν τὸ τίμιόν σου γράμμα, και έχάρη¹³μεν πολλὰ τὴν σὴν ὕγιαν. Ἐλαβα και τὴν πρεκούραν, ὅμως με τὸ νὰ εὔρα ¹⁴ τὴν παροῦσαν ὀκαζιὸν ὁποῦ έκίνησε σάν έξαφνα, δέν ἠμπορῶ νὰ σοῦ γράψω ¹⁵ δι' αὐτὸ λόγον βέβαιον, πλὴν ὡς γροικῶ ἡ Μιχέλωβα δέν μ' άφίνει νὰ τὸ λάβω ¹⁶ εἰς χεῖρας μου, μόνον αὐτοῦ νὰ πάρης ἕνα γράμμα άπὸ τὸν Μιχέλην, ¹⁷ νὰ μᾶς τὸ στείλῃς, και τότε τὸ άφίνει με τὸ στασιόν της. Τὰ δέκα τζεκνία, ὁπ¹⁸οῦ ὀρίζεις άκόμα εἶναι εἰς τοὺς Κορφούς, και ἔως τὴν ὄραν

δὲν τὰ ἐλάβαμεν, ὅ⁹μως εἰς δύο τρεῖς ἡμέραις λογιάζω θέλωμεν τὰ λάβη, καὶ εὐχαριστοῦμεν πολλὰ ¹⁰ τὴν ἀσθεντίαν σου, ἐπειδὴ ἦλθαν εἰς καιρὸν χρείας. Ἰδα ὅτι ὁ Μιχέλης ἀκόμη ¹¹ σὲ πειράζει, καὶ ἄς τὸ εὔρη ἀπὸ τὸν Θεόν, ἢ ἀσθεντία σου μὴ βάλῃς εἰς τὸν ¹² νοῦν σου τίποτε τὰ τραβᾶι του, ὅτι αὐτὸς ἐτζη εἶναι ἀσθάδης καὶ λαίμαργος, καὶ ¹³ πάσχει μὲ κάθε τρόπον νὰ σοῦ φάγη καὶ ἐκεῖνο ποῦ σοῦ ἄφησεν ὁ μακαρίτης, ¹⁴ καὶ τὸ ἴδιον ἐδικόν σου ἔτι. Διὰ τὸ προικίον σου ἔγραφε τοῦ κῆρ Λεοντά¹⁵ρη πῶς δὲν σοῦ τὸ ἀρνεῖται, καὶ πάλιν εἰδὲς τί σοῦ ἀφίνει, καὶ τί ἀρνεῖται, καὶ ¹⁶ γράψαι μας. Μὰ ἐγὼ βλέπω πῶς κατὰ τὴν διαθήκην πρόπει νὰ τὰ πάσης ¹⁷ ὅλα εἰς τὰ χέρια σου, διατὶ λοιπὸν τόσον καιρὸν τὰ ἄφησες καὶ τὰ ἔχει αὐτός, ¹⁸ καὶ σὺ ζητᾶς ἀπ' αὐτόν; λάβε τα εἰς χεῖρας σου, καὶ αὐτὸς ἄς γυροῦν ἀπ' ἐσένα. Καὶ ¹⁹ τὰ ἔξοδα ὅποῦ γίνονται εἰς ταῖς κρίσεις σας, ἰδὲς πούλησε τίποτε πρᾶγμα ἀπὸ τοῦ ²⁰ μακαρίτου, διὰ νὰ μὴν ὀλιγοστεύσουν τὰ τριακόσια σου καὶ δέν σου φθάνουν.

²¹ Ὁ Ζῶτος ἀνεψιός μας ἐπῆγεν εἰς τὴν Βλαχίαν διὰ πραγματείαν, καὶ ἐχθὲς ἤλ²²θεν ἄνθρωπος ἀπέκει, καὶ μᾶς εἶπε πῶς εἶναι γερός. Ὁ Γεώργιος σᾶς προσκυνᾶ, ²³ καὶ ἐμπῆκεν εἰς τὸν προὸ αἰώνων. Ἡ κυρία μητέρα μας σὲ χαιρετᾶ, καὶ μόνον ²⁴ σὲ ἐπάντεχε, καὶ τώρα ἴδε ὅποῦ ἔπιασες σπῆτι νὰ καθίσῃς χώρια σου, καὶ τῆς ἐ²⁵κακοφάνη. Αὔριον πλερώνεται ἢ προῖκα τῆς θυγατρὸς τοῦ Μπούφεση, καὶ ²⁶ τὴν Κυριακὴν Θεοῦ θέλοντος χαίρομεστε τοὺς γάμους. Καὶ συγχαίρομαι μὲ τὸν κῆρ ²⁷ Διαμάντην αὐτοῦ, μὰ δὲν ἤξεύρω ἂν σὲ βοηθᾶ τίποτε εἰς τὰ τραβᾶια σου, ἢ μό²⁸νον κιτάζει ἀπ' ἀγνάντια. Μὲ ἄλλην μου σοῦ ἔγραψα πῶς ἔκαμα ἐπίτροπον τὸν ²⁹ Σιγνιογε Δομένικον ἐξάδελφόν μας νὰ τὰ λάβῃ νὰ μοῦ τὰ στείλῃ καὶ ἰδὲς ἂν δὲν τᾶλαβε ³⁰ ὡς τὴν ὥραν, παρακίνησέ τον τὸν παρακαλῶ νὰ τὰ λάβῃ νὰ μοῦ τὰ στείλῃ, ὅτι ἔχω χρείαν. Ὡς πότε εἰστε μαχεμένοι ³¹ καὶ μὲ τὸν [κῆρ] Μιχέλη· ἂν εἶναι μόδος κάμετε νὰ εἰρηνεύσετε, καὶ κάλλια χάσαι [καὶ τί]ποτε ἀπὸ τὸ δικό σου, παρὰ νὰ ³² εὐρίσκε[σθε εἰς μ]άχην καὶ κρίσεις. Εἰστε σὲ κρίσεις, μὰ δέ μου γράφεις τί ζητᾶ. Αὐτὸς ὡς λ[αίμαργος(;) τᾶ]χει ὅλα εἰς χεῖρας του. Αὐτὸς σὲ τραβᾶ, ³³ ἢ σὺ τ[.....]ν νὰ σοῦ τὰ δώσῃ; γράφε μου καθαρὰ νὰ καταλαμβάνω. Ὁ δὲ Κύριος βοηθός σου.

³⁴ Ἰδα ποῦ δὲν ἐπῆρες τὰ 300 σου ³⁵ δουκάτα, καὶ ἐθαύμασα, διατὶ ³⁶ τὰ ἀφίνεις τόσον καιρὸν; ἰδοὺ ³⁷ ὅποῦ ἔφθασεν ὁ χρόνος.

³⁸ [.....] 26

³⁹ [Εἰς Ἰωάννη]α

⁴⁰ ἀδελφός σου ἠγαπητός

⁴¹ Γεώργιος ἱερεὺς ὁ σουγδουρής.

ἔχει ἀποσχισθεῖ ἡ χρονολογία τῆς Ἐπιστολῆς, ἀπὸ τὴν πληροφορία ἡμῶς τοῦ Σουγδουρῆ (στ. 3) σχετικὰ μὲ τὴν παραλαβὴ τοῦ πληρεξούσιου ποὺ ἐπιζητοῦσε γιὰ τὸ «ζευγάρι τῆς Βελτζίστας» προκύπτει ἕνας *terminus post quem*, δηλαδή ἡ 7η Ὀκτωβρίου 1694 ποὺ ὑπογράφηκε τὸ ἔγγραφο. Ἡ συγκεκριμένη Ἐπιστολὴ φαίνεται ὅτι ἀπεστάλη στὶς ἀρχὲς τοῦ 1695, ἀφοῦ γιὰ τὸ ἔτος αὐτὸ ἐκλέχθηκε πρόεδρος (*Grande Guardian*) τῆς Ἰλληνικῆς Ἀδελφότητος ὁ Διαμάντης Μπούφησης (πβ. στ. 25 καὶ 27). Γιὰ τὴ θητεία τοῦ τελευταίου βλ. Ἰωάννης Βελούδης, *Ἕλλημον Ὀρθοδόξων Ἀποικία ἐν Βενετία*, σ. 188. Πρὸκειται γιὰ τὸν ἔμπορο Διαμάντη Μπούφησης, ὁ ὁποῖος εἶναι ἐγγεγραμμένος στὸ Μητρώο τῆς Ἰλληνικῆς Ἀδελφότητος ἀπὸ τὸ 1680 ὡς τὸ 1701. Βλ. ἐπίσης, Κ. Δ. Μέρτζιος, «Τὸ ἐν Βενετία Ἰππειρωτικὸν Ἀρχεῖον», σ. 106· πβ. σσ. 101, 128, 304-305. Ἀπεβίωσε στὶς 5 Αὐγούστου 1722 σὲ ἡλικία 56 ἐτῶν (Κ. Δ. Μέρτζιος, *ὁ.π.*, σ. 228).

3. *ἔλαβα καὶ τὴν προκοῦραν*: Βλ. καὶ τὸ σχόλιο στὴν Ἐπιστολὴ 1, στ. 22-23 παραπάνω. Ἦν πλήρες ἔγγραφο δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν Κ. Δ. Μέρτζιο, «Ἡ οἰκογένεια τῶν Γλυκῶν ἢ Γλυκῆδων», σ. 30, καὶ ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη Φιλαδελφείας Μελέτιο Τυπάλδο (1685-1713), τοὺς ἱερεῖς Βαρθολομαῖο Συρόπουλο, Γεώργιο τὸν Κύπριο, Ἀντώνιο Μπουμπούλη, Μάρκο Μαρά, Γεώργιο Μαϊσίτα, τὸν ἱερομόναχο Ἀνθίμο Πρασάνικο καὶ τὸν ἀρχιερατικὸ νοτάριο Ἀλέξανδρο Καγγελάριο, τὸν ἱατροφιλόσοφο:
«Μελέτιος ἐλῆφ Θεοῦ Μητροπολίτης Φιλαδελφείας.

Ἐνεφανίσθη ἡμῖν καὶ τοῖς καθ' ἡμῶς εὐλαβεστάτοις Πρεσβυτέροις ἢ εὐγενεστάτῃ Κυρία Χάιδω χῆρα τοῦ ποτὲ κυρίου Νικολάου Γλυκῆως, ἣτις ἔκονσα βουλῆ καὶ ἀποφάσει δίδωσι καὶ χαρίζεται τῷ ἀγαπητῷ αὐτῆς ἀδελφῷ καὶ Γεωργίῳ Σουγδουρῆ τὸ αὐτῆ προικοδοτηθὲν ζευγάρι κείμενον εἰς χωρίον Βελτζίστα τῶν Ἰωαννίνων, ὅπως αὐτὸς σὺν τῇ μητρὶ αὐτοῦ καὶ συναδελφῆς, καταπολαῖ πάντοτε τῶν καρπῶν τοῦ ζήθέντος ζευγαρίου, χωρὶς τινος ἔμποδῆσμον ἢ ἀντιλογίας ὧν δὲ εἰς ἐπίδειξιν καὶ ἀσφάλειαν γέγονε τὸ παρὼν κυρωθὲν τῇ ἡμετέρῃ ὑπογραφῇ καὶ σφραγίδι, ὑπογραφέντος καὶ τοῦ μεθ' ἡμῶν συνεδριάζοντος ἀγίου Πρεσβυτερίου. Ἐνετίησιν ἀχθὸ Ὀκτωβρίου ζ'...». Ἦν βούλησὴ τῆς ἢ Χάιδω τὴν ἐπαναδιατυπώνει καὶ στὴ Διαθήκη τῆς: «ἀφίνω τοῦ ἀγαπημένου μου ἀδελφοῦ Γεωργίου Σουγδουρῆ τὸ ὑποστατικὸν μου τῆς Βελτζίστας γὰ εἶναι νοικοκύρης γὰ τὸ κάμη ὡς θέλει καὶ βούλεται ὅτι εἶναι πατρικὸν μας πρᾶγμα καὶ μοῦ τὸ ἔδωκαν οἱ γονεῖς μου διὰ προικίον». Βλ. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Ἀνέκδοτα Ἰππειρωτικὰ Μνημεῖα. Γ'». Ἦν Διαθήκη τῆς Χάιδως Γλυκῆς», σ. 108.

4. *ὀκαζιόν*: <ἰταλ. *occasione*, εὐκαιρία, ἀφορμὴ.

5. *γροικῶ: ἐνοῶ, ἀντιλαμβάνομαι ἢ Μιχέλωβα*: ἡ σύζυγος τοῦ Μιχαὴλ Γλυκῆ Ἀγγελικὴ Μαρούτση, ἡ ἀδελφὴ τῶν εὐπονητῶν Λάμπρου καὶ Σίμωνα Μαρούτση. Βλ. Κ. Δ. Μέρτζιος, *ὁ.π.*, σσ. 2-3· τοῦ ἰδίου, «Τὸ ἐν Βενετία Ἰππειρωτικὸν Ἀρχεῖον», σσ. 160, 172-307 κ.έ., 317 κ.έ., 319 κ.έ.

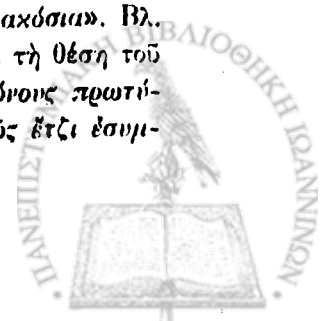
7. *μὲ τὸ στανιό*: μὲ μεγάλη δυσκολία, μὲ ἐξαναγκασμό.

8. *τζεκίγια*: <βενετ. *zecchin*, χρυσὸ νόμισμα τῆς Βενετίας. Βλ. καὶ τὸ σχόλιο στὴν Ἐπιστολὴ 2, στ. 8 παραπάνω.

12. *τὰ τραβάι του*: <γαλ. *travail*· <ἰταλ. *travaglio*, ἡ ἐργασία· <βενετ. *travaglio*, ἡ ταλαιπωρία, τὸ βάσανο, ὁ μόχθος.

19. *κρίσεις*: οἱ δικαστικὲς διαμάχες.

20: *διὰ γὰ μὴν ὀλιγοστεύσων τὰ τριακόσια σου*: Στὴ Διαθήκη του (ἐδάφ. κα') ὁ Νικόλαος Γλυκῆς προέβλεψε γιὰ τὴ Χάιδω ἀνὰ ἕκαστον χρόνο δουκάτια τριακόσια». Βλ. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Ἡ οἰκογένεια τῶν Γλυκῶν ἢ Γλυκῆδων», σ. 23. Βλ. καὶ τὴ θέση τοῦ Μιχαὴλ Γλυκῆ (Ἐπιστολὴ ἀρ. 7881 τῆς ΠΕΠΕ): «ὅμως ἐγὼ ἔχω δυὸ χρόνους πρωτίτερα γραφῆ του (sc. τοῦ Νικόλαου Γλυκῆ) πρὶν ἀποθάνει καὶ μοῦ ἔγραφε πῶς ἔτσι ἐσμι-

φώνησε με τὴν ἀφεντία σου, ὅτι νὰ παίρνεις τὰ τρακόσια δουκάτα τὸν κάθε χρόνον, με τὸ νὰ ἀφήσεις τὸ ζευγάρι τῆς Βελητζίστας...».

25. τοῦ Μπούφηση: Βλ. τὸ σχόλιο παραπάνω.

31. μόδος: <βενετ. *modo*, τρόπος.

-5-

IEEE, ἀρ. 7867

Διαστάσεις: 31,2×21

Αὐτόγραφο

1 Μαρτίου 1696

† Τιμιωτάτη κυρία ἀδελφή Χαΐδω Γλύκαινα τὴν ἀθθεντίαν σου προσκυνῶ. Προχθὲς ^{|2} με τὸν κὺρ Τριαντάφυλλον Ζύμουλαν σοῦ ἔγραψα ἀρκετῶς τὰ ὅσα ἔκαναν χρεία, σοῦ ^{|3} ἔστειλα ἔτι καὶ τὸ ἀσκόπουλον με ταῖς ἐλαιοῖς, με τὸ παρὸν εἶμαι μόνον νὰ σοῦ δώσω ^{|4} εἶδῃσιν, πῶς ὁ Μιχέλης σήμερον τῆς Ὁρθοδοξίας πρώτη Κυριακὴ τῆς ἀγίας Τεσσαρα^{|5}κοστῆς ἔβαλε τὸν ἀρχιερέα μας καὶ ἔκαμεν ἀφορισμόν, ὅτι εἰ μὲν τοῦ ἐπῆρες τίποτε πα^{|6}ράνου, ἔξω ἀπὸ ἐκεῖνο ὅπου σοῦ ἄφησεν ὁ ἄνδρας σου, σὲ ἔβαλεν εἰς ἐπιτίμιον. Καὶ ἔτι ^{|7} ὅποιος σὲ ἐπαρακίνησε καὶ σὲ ἐσυμβούλευσεν ἢ με λόγον ἢ με γράμμα, νὰ τοῦ πάρῃς ^{|8} τίποτε, νὰ εἶναι εἰς τὸ ἐπιτίμιον. Τοῦτα ἐκατασκευάσεν ὁ υἱὸς τῆς Ἀπωλωνίας λογι^{|9}άζοντας πῶς ἐμεῖς σὲ ἐσυμβουλεύσαμεν νὰ πάρῃς τὸ βίος του. Τόσῃν προκοπῇ ^{|10} νὰ ἰδῇ καὶ αὐτὸς καὶ τὰ παιδιὰ του, ὅσῃν παρακίνησιν σοῦ ἐκάμαμεν ἐμεῖς.

^{|11} Μὲ τὸν Μούργκαν μου ἔγραψες πῶς ὁ ἄνωθεν σοῦ ἐπῆρε τὸ φόρεμά σου, τὴν λάστραν ^{|12} τὴν καλὴν, καὶ μου ἔπεψες καὶ τρία κομάτια ἀπ' αὐτὴν, προστάζουσά με νὰ θεωρῶ ἐπι^{|13}μελῶς μήπως τὸ ἴδω νὰ τὸ κάμη τίποτε νὰ τὸ πιάσω. Λοιπὸν ἤξευρε πῶς ἐκα^{|14}τακίταζα ἐπιμελῶς, καὶ τέλος πάντων ἴδα ὅτι τὸ ἔκαμε πύλην εἰς τὰ βημόθυρα ^{|15} τῆς μητροπόλεώς μας. Τὸ ὁποῖον δὲν τὸ ἐφάνερωσα τινός, οὔτε τῆς μητρὸς μας, ὁ Θεὸς τὸ γινώσκει, ^{|16} διὰ νὰ μὴ τοῦ γένῃ τέτοια πομπὴ καὶ ἀτιμία. Ὅμως ἐπειδὴ αὐτὸς ἐθέλησε νὰ ^{|17} μᾶς κάμη ἐντροπὴν με τὸν ἀφορεσμόν, ἰδοὺ ὅπου καὶ ἐγὼ τὸ ἐφάνερωσα καὶ ἐδῶ, ^{|18} καὶ τὸ γράφω καὶ τῆς ἀθθεντίας σου, διὰ νὰ τὸν γνωρίσετε καλλίτερα ποταπὸς εἶναι, ^{|19} καὶ νὰ τὴν ζητήσης τὴν λάστραν σου νὰ τὴν λάβῃς.

^{|20} Σὲ ἔκαμα ἐπιτρόπισσαν εἰς τὸ νὰ λάβῃς ἀπὸ τὴν μπάνκαν αὐτοῦ τζεκίνια ἑκατόν, ^{|21} καὶ πάσχῃσε νὰ τὰ λάβῃς ἀπὸ τὸν κὺρ Διαμάντη ἕως ὅπου εἶναι Γουαρδιάνος, ἔτζη τὸν ^{|22} παρακαλῶ, καὶ ἐγὼ πάλιν εἶμαι εἰς τοὺς ὀρισμούς του εἰς ὅτι δυνατὸν με προστάξῃ. Λάβε ^{|23} ἀκόμη καὶ τὸ

ρέστο ἀπὸ τὸ πρῶτον γράμμα τὰ 66₃ τζεκίγια ἀπὸ τὸν αὐτὸν καὶ στει-
λαι τα. |²⁴ Τὴν ἐπιτροπίαν ὅπου σοῦ ἄφησεν ὁ μακαρίτης γαμβρός μου ἰδὲς
φύλαγέ την καλὰ μὴ |²⁵ την χάσης, ὅτι εἶναι ἁμαρτία νὰ μὴ γένωνται τὰ ὅσα
διατάσσει. Μοῦ γράφεις |²⁶ νὰ βλέπω καλὰ ἂν γίνωνται ὅλα ὅσα διατάσσει,
καὶ ἐγὼ δὲν βλέπω τίποτε, μόνον ἢ |²⁷ αὐθεντία σου ἐπιμελήσου ὡσὰν νοι-
κοκυρά. Ταῦτα κατὰ τὸ παρόν, ὁ δὲ Κύριος εἶη βοηθός σου.

|²⁸ 1696 Μαρτίου αη. Εἰς Ἰωάννινα.

|²⁹ Ἀδελφός σου ἡγαπητὸς

|³⁰ Γεώργιος ἱερεὺς ὁ σουγδουρῆς.

2. τὸν κύρ Τριαντάφυλλον Ζύμουλαν: Ὁ συγκεκριμένος εἶναι ἐγγεγραμμένος στὸ Μητρώο
τῆς Ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος τῆς Βενετίας κατὰ τὰ ἔτη 1703-1708 (Κ. Δ. Μέρτζιος,
«Τὸ ἐν Βενετία Ἑπειρωτικὸν Ἀρχεῖον», σ. 248) καὶ ἀναφέρεται σὲ διάφορα ἔγγραφα
(ὁ.π., σσ. 128, 306, 319). Βλ. καὶ Ἐπιστολὴ 7, στ. 23.

3. ἀσκόπουλον: μικρὸ δερμάτινο δοχεῖο γιὰ τὴ μεταφορὰ ὑγρῶν.

4-5. ὁ Μιχέλης [...] ἔκαμε ἀφορισμόν: Στὸ θέμα ἀναφέρεται καὶ ὁ Μιχαὴλ Γλυκὺς στὴν
ἀνέκδοτη Ἐπιστολὴ του πρὸς τὴ Χάϊδω (6 Ἀπριλίου 1700: ΙΕΕΕ, ἀρ. 7881): «Τιμιώ-
τατη, εὐγενέστατη καὶ πολλὰ ἡγαπημένη μου κυρία Χάϊδω Γλύκαινα τὴν ἀφεντία σου
πολλὰ καὶ ἀκριβῶς προσκινῶ. Μὲ τὸ ἔλθη τοῦ κύρ Δήμου Βασιλόπουλου γραφὴ σου ἔλαβα
δίχως καιρὸν μὲ τὴν ὁποῖαν μοῦ ἀποκρίνεσαι εἰς τὰ ὅσα σοῦ ἔγραφα. Πλὴν εἰς πολλὰ αὐ-
θαδιάξεις καὶ δὲν ἀποκρίνεσαι ὡς ἀρχοντοπούλα. Ἐγὼ σοῦ ἔγραφα τὸ παράπονό μου μὲ λό-
για τιμημένα καὶ ὄχι ἄχρηστα, σοῦ ἔστειλα καὶ τὸ ἀφορεστικὸν γράμμα εἰς χεῖρας τοῦ κύρ
Ἰωάννου Ἱερομνήμιτος νὰ σοῦ τὸ διαβάσει. Ὅπου ἂν ἔχεις τίποτες παρμένα ἀπὸ τὴν περι-
ουσία τοῦ πατρός μου νὰ τὰ ἐπιστρέφεις διὰ νὰ μὴ κολασθῶ...». Φαίνεται ὅμως ὅτι καὶ ἡ
Χάϊδω ἐκδήλωσε τὴν πρόθεσιν νὰ ζητήσει νὰ ἀφορεσθεῖ ὁ Μιχαὴλ, ὅπως προκύπτει ἀπὸ
τὴν ἴδια Ἐπιστολὴ: «... ὀρίζεις πῶς θέλεις νὰ φέρεις καὶ ἡ ἀφεντία σου γράμμα συνοδικὸν
νὰ μὲ ἀφορέσεις εἰς τὰ ὅσα σὲ ἐζημίωσα...».

Τὴν περίοδο ἐκεῖνη στὰ Γιάννινα ἀρχιεράτευε ὁ Κλήμης ὁ Χῖος (1680-1714), ὁ ὁποῖος
ἀπὸ τὸ 1695 βρισκόταν, ὅπως εἶναι γνωστὸ, σὲ πνευματικὴ ἀντιμαχία μὲ τὸν Γεώργιο
Σουγδουρῆ. Σὲ Ἐπιστολὴ του (17 Ἰουλίου 1693) ὁ Μιχαὴλ Γλυκὺς πληροφορεῖ τὸν
πατέρα του ὅτι «ἀπὸ τὸν ἀρχιερέα μας καὶ κάμποσα κακὰ ἀγγελία πού τὸν ἀκολουθοῦν εὐ-
ρισκόμεθα εἰς μεγαλόταταις διχόνοις καὶ σκάνδαλα ὑπερβολικὰ καὶ ὁ θεὸς νὰ κάμει γλή-
γορα ξεδίχηση εἰς τοὺς κακοὺς ἀνθρώπους...». Βλ. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Τὸ ἐν Βενετία Ἑ-
πειρωτικὸν Ἀρχεῖον», σ. 305.

6. ἐπιτίμιον: ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποινὴ. Γενικὰ γιὰ τὸ θέμα βλ. Παναγιώτης Δ. Μιχαηλάρης,
Ἐπιτίμιον. Ἡ προσαρμογὴ μιᾶς ποινῆς στὴν ἀναγκαιότητα τῆς Τουρκοκρατίας, Ἀ-
θήνα, Ε.Ι.Ε./Κ.Ν.Ε., 1997, σσ. 57 κ.έ.

11. Μὲ τὸν Μούργκαν: Τὸν Πάνον Μούργγκαν (sic) ἀναφέρει ὁ Σουγδουρῆς καὶ στὴν Ἐ-
πιστολὴ 6, στ. 6 καὶ 17.

11-12. τὴν λάστραν τὴν καλήν: <ἰταλ. *lasrra*, λεῖα ἐπιφάνεια, ὑαλοπίνακας, ποιότητα
υφάσματος. Πβ. τὴν προαναφερθεῖσα Ἐπιστολὴ τοῦ Μιχαὴλ Γλυκὺ: «ἔλειψαν ἐκεῖνα [...] ἀπὸ
λάστρα παλαιὰ γαλάζια ἀπὸ τὸ φουστάνι σου...».

16. πομπή και ἀτιμία [...] με τὸν ἀφορεσμόν: Ὁ Παναγιώτης Ἀρσβαντινός, Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου, Β', σ. 258, σημειώνει «ὅτι ἡ ποινὴ τοῦ ἀφορισμοῦ μεταξὺ τῶν χριστιανῶν τῆς Ἡπείρου ὑπῆρχεν ἄλλοτε, καὶ ἐξελαμβάνετο τὸ μέγιστον δυστύχημα τῆς οἰκογενείας· καθότι ἐκτὸς τῆς ἠθικῆς συναισθήσεως καὶ τοῦ φόβου, δι' ὃ ἀφορισμὸς ἐνέπνεεν, συνωδεύετο καὶ δι' αὐστηρᾶς ἀπαγορεύσεως τῶν συμπολιτῶν, ἢ συνεγχωρίων, ἵνα μὴ χαιρετᾶ, πλησιάζῃ ἢ σχετίζηται τις ἐμπορικῶς μετὰ τοῦ ἀφορισθέντος».

18. ποταπός: εὐτελής, τιποτένιος.

20. μπάνκαν: ἱταλ. Banca, ἡ διοικητικὴ ἐπιτροπὴ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος τῆς Βενετίας· τζεκίνια ἑκατόν: Ἡ σχετικὴ ἀπόδειξις καὶ τὸ πανομοιότυπό της δημοσιεύθη-
κον ἀπὸ τὸν Κ. Δ. Μέρτζιο, ὁ.π., σ. 108: «ἔλαβα ἀκόμα ἐγὼ ἢ ἄνωθεν ἀπὸ τὸν ἄνωθεν τζεκίνια ἑκατό τὰ ὁποῖα εἶναι διὰ τὸν ἀδελφὸ μου ὡς ἄνωθεν διὰ τόσα ἔχει νὰ λάβῃ διὰ τὴ χρονιά 1696 ὡς καθὼς ἡ φέδε καὶ ἡ προκούρα φαερῶνται».

-6-

ΙΕΕΕ, ἀρ. 7870

Διαστάσεις: 33,3×22

Αὐτόγραφη

20 Νοεμβρίου 1698

† Τιμιωτάτη ἀδελφὴ κυρία Χαΐδω Γλύκαινα προσκυνῶ σε. Με τὸν κύρ Κων²σταντῖνον Μοσπινιώτην σοῦ ἔστειλα τὰ δεκατέσσερα αὐγοτάραχα, ἔτι δέ ³ σοῦ ἔστειλα καὶ ἄλλην γραφὴν με τὸν Νάκον ὁποῦ ἔρχεται εἰς τὸ μαγα⁴ζι τοῦ Καραγιάννη, καὶ σοῦ ἔγραφα τὰ ὄσα ἔκαναν χρεία, κατὰ τὸ ⁵ παρὸν ὁμῶς δὲν ἔχω τίποτε ἀναγκαῖον νὰ τῆς σημειώσω, παρὰ ⁶ διὰ νὰ μὴ λείψω καὶ τώρα, ἐπειδὴ ἔρχεται αὐτοῦ ὁ κύρ Πᾶνος Μούργγας. Τοῦτο ⁷ μόνον τῆς ξαναθυμίζω νὰ κρίνης τοῦ Signore Γουαρδιάνου, ἐὰν δὲν ἐγίνῃ ἡ δουλεία ⁸ τῆς πάγας μου ἕως τὴν ὥραν, νὰ δώσῃ σολδία τοῦ Καραγιάννη νὰ τὰ στείλῃ ἐδῶ διὰ ⁹ τὴν πάγαν μου. Εἶδὲ καὶ τοῦ ἔδωσεν ἱκανὰ σολδία, νὰ τὸν προστάξῃ νὰ τὰ στείλῃ ¹⁰ ἐδῶ νὰ δοθοῦν εἰς τὴν πάγαν τοῦ διδασκάλου. Ὅτι ἐδῶ λέγει ὁ κύρ Πᾶνος ¹¹ Καραγιάννης πῶς αὐτὰ ὁποῦ σκουδάει αὐτοῦ ὁ Καραγιάννης ἀπὸ τὴν μπάν¹²καν, εἶναι μόνον διὰ τοὺς μαθητάς, καὶ ὄχι καὶ διὰ τὸν διδάσκαλον. Τὸ ὁποῖον ¹³ δὲν λογιάζω νὰ εἶναι ἔτζη. Καὶ διὰ τοῦτο φανέρωσέ το εἰς τὸν Signore Γουαρδιάνον καὶ ¹⁴ εἰς τὴν μπάνκαν, καὶ πάσχησε νὰ πάρῃ καὶ κομάτι χαρτὶ ἀπὸ χέρι τους, ὅτι ¹⁵ τὰ σολδία ὁποῦ δίδουσι τοῦ Νικολοῦ Καραγιάννη, τὰ δίδουσι διὰ τὸν διδάσκαλον ¹⁶ καὶ διὰ τοὺς μαθητάς τοῦ γγιονματικῶ φροντιστηρίου. Ἐτζη προκουράρισε.

¹⁷ Με τὸν κύρ Πᾶνον Μούργγαν λάβε μπρισίμι κομάτια τρία, δύο μαῦρον, καὶ ἓνα ¹⁸ κομάτι καβελίν, καὶ ἰδὲς ἂν εἶναι τῆς ἀρεσιᾶς σου, γράψαι μου νὰ σοῦ στείλω ¹⁹ καὶ ἄλλο. Καὶ ἐὰν τὸ καβελίν δέ σ' ἀρέσῃ, στείλαι μου μίαν κλωστήν ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ²⁰ θέλω βάλῃ νὰ τὸ κάμουν ὁμοιον. Τὰ ἐξαδέλφια μας, καὶ τὴν κυρίαν Ἑλλένην ²¹ προσκυνῶ. Ὁ Ζῶτος ἀνεψιός

μας εὑρίσκεται κατὰ τὸ παρὸν εἰς Ἄδριανούπολιν. |²² Ταῦτα κατὰ τὸ παρὸν, ὁ δὲ Κύριος εἶη μετὰ σοῦ.

|²³ 1698 Νοεμβρίου 20. Εἰς Ἰωάννινα.

|²⁴ Δύο ντουβαέλια, καὶ δύο ὀμπόλιας κάμε νὰ στείλῃς τῆς μητρὸς μας. |²⁵ Τὰ σαράντα δονκάτα ἔλεγες νὰ τὰ στέλνῃς τοῦ καφογιώργη, τώρα ἐπειδὴ ἀπέθανε, διατὶ δὲν |²⁶ τὰ στέλνεις τῆς μητρὸς σου κάθε χρόνον νὰ πορευῆ ἕως ὁποῦ ζῆ καὶ νὰ σοῦ δίδῃ τὴν εὐχὴν της; |²⁷ βλέπω τάξεις, ἀμὴ δὲν κάνεις. Κἂν τὸ ψαλτικό της στείλαι. Αὐτὴ ἐντρέπεται νὰ σοῦ γράψῃ. |²⁸ Τὴν ὑπόθεσιν τῆς πάγας μου κυβέρονα την καλά, μὲ |²⁹ συμβουλή τῶν ἐξαδελφίων μας.

|³⁰ ἀδελφός σου ἡγαπητός

|³¹ Γεώργιος ἱερεὺς ὁ σουγδοουρῆς.

1. Κωνσταντῖνον Μοσπινιώτην: Ἐνας Κωνσταντῖνος Μοσπινιώτης συνυπογράφει ἔγγραφο (31 Μαρτίου 1730) ὑπεράσπισης τῆς οἰκογένειας τοῦ Πάνου Λεοντάρη Καραγιάννη. Βλ. Κ. Δ. Μέρτζιος, ὁ.π., σ. 321, σημ. 16. Μέλη τῆς οἰκογένειας Μοσπινιώτη, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἀθανάσιο καὶ τὸν Ἀναστάσιο (βλ. σ. 253, σημ. 57 παραπάνω) ἀναφέρονται σποραδικὰ στὴν προαναφερθεῖσα μελέτη τοῦ Κ. Δ. Μέρτζιου: σσ. 279 (Ἰωάννης), σ. 310 (Χριστόδουλος), σ. 311 (Μιχαήλ). Ἀναστάσιος Μοσπινιώτης ὀνομαζόταν καὶ ὁ γαμβρὸς τοῦ Μιχαήλ Γλυκύ. Βλ. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Ἡ οἰκογένεια τῶν Γλυκῶν ἢ Γλυκῆδων», σ. 3.

6. Πάνος Μούργγας: Μνημονεύεται καὶ στὴν Ἐπιστολὴ 5, στ. 11.

8. τῆς πάγας μου: <ἰταλ. paga, ἢ πληρωμὴ· σολδία: <ἰταλ. soldi, τὰ χρήματα.

10-11. ὁ κύρ Πᾶνος Καραγιάννης: Εἶναι ὁ γιὸς τοῦ Μιχαήλ Καραγιάννη (Κ. Δ. Μέρτζιος, «Τὸ ἐν Βενετία Ἡπειρωτικὸν Ἀρχεῖον», σ. 150) καὶ πρῶτος ἐξάδελφος τοῦ εὐεργέτη Νικόλου Καραγιάννη (ὁ.π., σσ. 144, 148). Ὁ Μιχαήλ Καραγιάννης ὀρίσθηκε ἀπὸ τὸν Μάνο Γκιόνμα ὡς ἕνας ἀπὸ τοὺς πληρεξούσιους τῆς Σχολῆς στὰ Γιάννινα (ὁ.π., σ. 98) καὶ ὁ ρόλος του ἦταν ἰδιαίτερα σημαντικός, ὅπως πληροφορούμαστε καὶ ἀπὸ μία Ἐπιστολὴ τοῦ διδάσκοντος στὴ Σχολὴ Γκιόνμα Νικόδημου Μαζαράκη (18 Νοεμβρίου 1681) πρὸς τὸν παπᾶ Χριστόδουλο Μυροκοβίτη: «ἂν τῆς φανησθῆ ἀρεστὸν νὰ πέμψῃ τὸν υἱὸν της εἰς τὰ Ἰωάννινα πρὸς ἡμᾶς, χάριν σπουδῆς, δὲν εἶναι κανένα ἐμπόδιον ὡς καθὼς προτύτερα, τοῦτο μοναχὰ πρέπει, διὰ νὰ μεταχειρισθῆ τοῦ σοφωτάτου ἐν ἀρχιερεῦσι ἀγίου Λαρίσσης μέσον πρὸς τὸν κύρ Μῆχον (sc. Καραγιάννη) τὸν ἐπίτροπον τοῦ σχολείου μου, εἰς τὸ νὰ τὸν γράψῃ εἰς τὸν λουφὲν (<τουρκ. ulufe: μισθός), ἐπειδὴ καὶ εἶναι τόπος ἄδειος...». Βλ. Ἐλευθέριος Καρακίτσιος, «Ἡ ἐλληνικὴ παιδεία κατὰ τὸν 17ο αἰῶνα στὴ Θεσσαλία, μέσα ἀπὸ τὴν ἀνέκδοτη ἀλληλογραφία τοῦ λογιῦ πνευματικοῦ παπᾶ - Χριστόδουλου Μυροκοβίτου», Τρικαλιὰ 16 (1996), σ. 65. Γιὰ τὴν οἰκογένεια Καραγιάννη ποὺ δραστηριοποιήθηκε στὰ Γιάννινα καὶ τὴ Βενετία βλ. Παντελῆς Μ. Κοντογιάννης, «Εἰδήσεις περὶ τοῦ ἡπειρωτικοῦ οἴκου Καραγιάννη», στό: Τεσσαρακονταετηρὶς τῆς Καθηγεσίας Κ. Σ. Κόντου, Ἐν Ἀθήναις, 1909, σσ. 188-198· Κ. Δ. Μέρτζιος, ὁ.π., σσ. 140, σημ. 1, 150-151, 310, σημ., 320-321, σημ. 16 καὶ passim· πβ. τίς πα-

ρατηρήσεις του 'Απόστολου Καρπόζηλου, «Δύο στιχουργήματα του δεκάτου έβδομου αιώνα για την πόλη των 'Ιωαννίνων», σσ. 89-90. Βλ. και όρισμένα κτητορικά σημειώματα σε βιβλία μελών της οικογένειας στη μελέτη του 'Αριστείδη Στεργέλλη, «Χειρόγραφα σημειώματα στα βιβλία της παλαιάς βιβλιοθήκης της 'Ελληνικής Κοινότητας της Βενετίας», *Θησαυρίσματα* 4 (1967), σσ. 121, 124, 127 κ.έ.

11. σκουδάρι: <βενετ. *scuoder*· ιταλ. *riscuotere*, είσπράτω τὰ όφειλόμενα.

15. του Νικολού Καραγιάνη: Είναι ό εύεργέτης († 28.1.1733/4), του όποίου ή *Διαθήκη* (20 Δεκεμβρίου 1732) δημοσιεύθηκε από τον Κ. Δ. Μέρτζιο ό.π., σσ. 140-150. Τό 1698 και τό 1699 είσπράττει χρήματα για λογαριασμό άλλων από τό Κληροδότημα του 'Επιφάνιου 'Ηγουμένου (ό.π., σ. 71). Βλ. τις έγκωμιαστικές αναφορές που περιέχονται στο κείμενο *Συστατικόν φροντιστηρίου κοινών μαθημάτων γεγονός έν τή κατά την Πελοπόννησον χώρα των Τρικάλλων της έπαρχίας Κορίνθου διά της δόσεως των πεντακοσίων γροσίων του Νικολάου Καραγιάνη, βεβαιωθέν διά γράμματος του μακαρίτου πατριάρχου 'Ιεροσολύμων Χρυσάνθου*, στό: 'Ιωακείμ Φορόπουλος, «Πηγαι της ιστορίας της ίδρύσεως, συντηρήσεως και διοικήσεως των Σχολών του Γένους έν Κωνσταντινουπόλει και ταίς έπαρχίαις του Οίκουμηνικού Θρόνου», *'Εκκλησιαστική 'Αλήθεια* 21 (1900), σσ. 202-204, ίδ. σσ. 201-202. Τό «βεβαιωτήριον γράμμα» συντάχθηκε τό 1729. Βλ. επίσης, Παναγιώτης 'Αραβαντινός, *Βιογραφική Συλλογή*, σσ. 78-79.

15-16. τὰ δίδουσι διά τον διδάσκαλον και τους μαθητάς του γγιονματικού φροντιστηρίου: 'Ο Μάνος Γκιόνμας († Δεκέμβριος / 'Ιανουάριος 1688/9) με τη Δωρεά του (5 Νοεμβρίου 1676) άφιέρωσε τὰ έτήσια έσοδα των 20356.10 Δουκάτων για την 'Ιδρυση του *Seminario* των 'Ιωαννίνων με την έξής ύπόμνηση, ή όποία δικαιώνει τό αίτημα του Σουγδουρής: «τό υπόλοιπον των τόκων θα διατίθεται διά την πληρωμήν του ένοικίου, του μισθοϋ του διδασκάλου και δι' άλλα έξοδα απαραίτητα διά τό έν λόγω 'Ιεροσπουδαστήριο και ό,τι άπομένη να διατίθεται διά τροφήν και ένδυμασίαν των άπορωτέρων μαθητών και μόνον εκείνων οί όποιοι είναι όντως άποροι, τουθ' όπερ δέον να είναι έν γνώσει της συνειδήσεως των 'Επιτρόπων μου...». Βλ. Κ. Δ. Μέρτζιος ό.π., σ. 97. Βλ. και τό σχολιο στην *'Επιστολή* 1, στ. 48. Χορηγία «διά να τρέφεται ένα παιδί εις τό αυτό Σχολείον (sc. του Γκιόνμα) και να σπουδάξη» προέβλεπαν στις *Διαθήκες* τους, ανάμεσα σε άλλους, ή Χαίδω Γλυκύ (Κ. Δ. Μέρτζιος, α' Ανέκδοτα 'Ηπειρωτικά Μνημεία. Γ'. 'Η Διαθήκη της Χαίδως Γλυκῆς», σσ. 107-108) και ό Πάνος 'Ιερομνήμων. Βλ. Κ. Δ. Μέρτζιος, ό.π., σ. 124.

17. *μπρισίμι*: <τουρκ. *ibrisim*, μεταξωτή κλωστή.

24. *ντουβαέλια*: <ιταλ. *iovaigliuolo*, ή πετσέτα· <ιταλ. *iovaiglia*, τό τραπεζομάντηλο· *όμπόλιας*: <βενετ. *imbogio*, τό γυναικειό μαντήλι της κεφαλής, τό τσέμπέρι (έτουρκ. *çember*).

28. *φαλτικό*, τό: ή άμοιβή των φαλτών.

-7-

IEEE, άρ. 7898

Διαστάσεις: 30,5×21.

Αυτόγραφο

Αύγουστος — 10 Σεπτεμβρίου 1703

1703 Αύγουστου

|² † Τιμιωτάτη ἀδελφή κυρία Χάϊδω Γλύκαινα τὴν αὐθεντίαν σου προσκυ³νω. Μὲ τὸν κύρ Χριστόδουλον ἔλαβα τὸ γράμμα σου καὶ ἐχαρίκαμεν |⁴ τὴν ὑγίαν σου, ἔτι ἐλάβαμεν καὶ τὸ κουτί μὲ τὰ κουφέτα, καὶ τὸ μητριδάτο, |⁵ καὶ σὲ εὐχαριστᾶ καὶ ἡ νύμφη καταπολλά. Οἶδα καὶ τὸ στρούσιο ὁποῦ |⁶ ἔχεις ὅσο νὰ λαβαίνης τὴν ῥάτα σου, καὶ εἰς τοῦτο τί νὰ σὲ συμβουλεύω δὲν |⁷ ἤξεύρω: πάρεξ νὰ ὑπομένης ὅσον ὁποῦ γροικᾶς ὅτι ἡ ὑπομονὴ εἶναι |⁸ πρέπουσα, ἀπ' αὐτοῦ ἐκεῖθε, ἐὰν δὲν βαλθοῦν σὲ στραταν, κάμε ὅτι ὁ |⁹ Θεὸς σὲ φωτίση, καὶ μὴν ἀφήσης νὰ σὲ καταπατήσουν. "Ἰδα ὁποῦ |¹⁰ οἱ ἄρχοντες τὰ ἐξαδέλφιά μας εἶναι ἔτοιμοι νὰ σὲ βοηθήσουν εἰς κάθε |¹¹ δουλείαν σου. Ὁ Κύριος νὰ τοὺς διαφυλάττη, καὶ προσκύνα τους ἀπὸ μέρους μου. |¹² Καὶ ὄλο ἐνθύμισέ τους διὰ τὴν κερὰν Σωσάνναν.

|¹³ Σεπτεμβρίου 10. Εἰς τὰς ἐπτὰ τοῦ παρόντος ἐπλήρωσεν ἡ μητέρα μας τὸ κοινὸν χρέος, |¹⁴ ἄς εἶναι καλὰ ἡ αὐθεντία σου, αὐτὴν δὲ ὁ Κύριος νὰ τὴν ἀναπαύσῃ ἐν κόλποις |¹⁵ Ἀβραάμ. Τὴν ἐτιμίσαμεν εἰς τὴν θανὴν της καθὼς ἔπρεπε.

|¹⁶ Μὲ τὸν Σάκατα ἐλάβαμε τὴν γραφὴν σου καὶ σὲ εὐχαριστᾶ ἡ νύμφη μας διὰ |¹⁷ τὰ ῥάματα. "Ἐλαβα καὶ τὸ μπουλετὶ τοῦ Signiore Zorzetou Κοθώνη, καὶ |¹⁸ προσκύνα μού τον πολλά, καὶ ἂν εὔρω ἀπὸ ἐκεῖνα ὁποῦ ζητᾶ, βέβαι |¹⁹α θέλω τὸν δουλεύσω. Πλὴν ὅσον διὰ μαντάγιας ἴσως εὔρωμεν |²⁰ μερικὲς, ἀμὴ ἀπὸ βιβλία παλαιὰ χειρόγραφα ἀτύποτα εἶναι σχεδὸν |²¹ ἀδύνατον, ὅτι ἡ πολυκαιρία ἄλλα ἐξόδευσεν, καὶ ἄλλα ἔφθειρεν. "Ο |²² μως ἐγὼ θέλω κάμη τὸ χρέος μου νὰ ἐξετάξω ἐπιμελῶς, ὅσον τὸ δυνατόν. |²³ Οἶδα ὁποῦ ὁ κύρ Τριαντάφυλλος ἀργοπορεῖ διὰ τὴν ὑπόθεσίν μας, καὶ ἄς εἶναι |²⁴ ὑπομονή, μόνον ἡ δουλεία νὰ γένη. Ταῦτα κατὰ τὸ παρόν, ὁ δὲ Κύριος βοηθός σου.

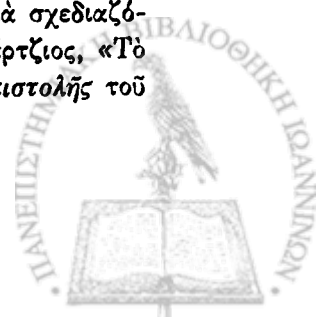
|²⁵ Εἰς Ἰωάννινα

|²⁶ ἀδελφός σου ἀγαπητὸς

|²⁷ Γεώργιος ἱερεὺς ὁ σουγδουρής.

4. μητριδάτο: (; μιτριδάτο: <μίτρα, εἶδος ζώνης, κάλυμμα τῆς κεφαλῆς).

5. ἡ νύμφη: ἡ σύζυγος τοῦ Ζώτου Δελήνδουρη. Ἀπόσπασμα Ἐπιστολῆς (15 Ἰουλίου 1688) τοῦ Ζώτου Δελήνδουρη πρὸς τὴ Χάϊδω Γλυκὺ, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ σχεδιαζόμενον γάμο μὲ τὴν κόρη τοῦ Λεοντάρη Γλυκὺ Βάσω, δημοσιεύει ὁ Κ. Δ. Μέρτζιος, «Τὸ ἐν Βενετία Ἑπειρωτικὸν Ἀρχεῖον», σ. 319. Βλ. καὶ τὸ ἀπόσπασμα τῆς Ἐπιστολῆς τοῦ Λεοντάρη Γλυκὺ στὴ Χάϊδω (δ.π., σ. 318).

7. τὴν ράτα σου: <ιταλ. *rata*, ἡ δόση.

13. εἰς τὰς ἑπτὰ τοῦ παρόντος ἐπλήρωσεν ἡ μητέρα μας τὸ κοινὸν χρέος: Δὲ γνωρίζουμε τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἐπώνυμο τῆς μητέρας του, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι ἐχάρησε πρὶν τὸ γάμο τῆς Βασιλικῆς, σύμφωνα μὲ ὅσα γράφει ὁ Σουγδουρής στὴν Ἐπιστολὴ 2, στ. 21-22.

17. μπουλετὶ τοῦ *Signore Zorzetou Κοθώνη*: <ιταλ. *bulletino*· *bolletino*: δελτάριο, σημείωμα, γράμμα. Ἡ λέξις «μπολετὶ» ἀποθησαυρίζεται καὶ στὸ: D. Karl Weigel, *Λεξικὸν Ἀπλορωμαϊκὸν - Γερμανικὸν καὶ Ἰταλικὸν*, Leipzig, 1796, σ. 743. Ὁ «Ζώρξης Κοθώνης» ἦταν ἀνεψιὸς τῆς Ἑλένης Κοθώνη, ἡ ὁποία τὸν ἀναφέρει στὴ *Διαθήκη* της. Βλ. Κ. Δ. Μέρτζιος, «Μικρὸς Ἑλληνομνήμων. Τεῦχος Δεύτερον», σ. 206.

19. διὰ μαντάγαις: <; τουρκ. *madıyat*, τὰ ὑλικά ἀντικείμενα· (;) τουρκ. *madalya*, τὸ μετάλλιο.

20-21. ἀπὸ βιβλία παλαιά, χειρόγραφα [...] ἔφθειρεν: Προφανῶς κείμενα τῶν παρελθόντων αἰώνων.

23. ὁ κύρ Τριαντάφυλλος. Μᾶλλον ὁ Ζήμουλας. Βλ. τὸ σχόλιο στὴν Ἐπιστολὴ 5, στ. 2.

-8-

ΙΕΕΕ, ἀρ. 7899

Διαστάσεις: 30,5×20,5.

Αὐτόγραφο

4 Ὀκτωβρίου 1703

† Τιμιωτάτη κυρία ἀδελφὴ Χαΐδω Γλύκαινα τὴν αὐθεντίαν σου |² ὀλοψύχως ἀσπάζομαι. Μὲ ἄλλην μου τῆς ἔγραφα τὸν θάνατον |³ τῆς μητρός μας εἰς τὰς 7 τοῦ ἀπερασμένου μηνός. Τώρα εἶμαι μόνον |⁴ νὰ τῆς δώσω εἶδησιν πῶς μὲ τὸν Κωνσταντῖνον Στάνου ὁποῦ ἔρχεται |⁵ εἰς τὸ μαγαζὶ τοῦ Στράτη τῆς πέβομεν εἰς ἓνα κουτὶ αὐγοτάραχα |⁶ πέντε, καὶ εἰς ἓνα φαγότο γλώσσαις πέντε. Πέμπει καὶ ἡ νύμ|⁷φη μας ἓνα μαντύλι χρυσό. Καὶ χάρον τα διὰ ἀγάπην μας, καὶ |⁸ ὡσὰν τὰ λάβης ἄς ἔχωμεν τὴν ἀπόκρισιν. Ἡ κυρία Σουσσάνα |⁹ σὲ προσκυνᾷ καὶ σὲ παρακαλεῖ νὰ ἀγαπᾷς τὸν Τζορτζέτο της. |¹⁰ Ὁ ἀνεψιός μας καὶ ἡ νύμφη σὲ προσκυνοῦν. Μὲ τὸ νὰ μὴν |¹¹ παραπλερώνη ὁ πρίνκιπας αὐτοῦ, καὶ δὲν ἔχω καὶ ἐγὼ τὴν |¹² πάγα μου εἰς τὸν καιρὸν, μόνον μοῦ λείπουν ὡς δύο χρόνοι, καθὼς |¹³ παθαίνεις καὶ ἡ αὐθεντία σου καὶ χειρότερα. Ὅμως ἐπιθυμῶ νὰ |¹⁴ ξετάξης αὐτοῦ ἂν ἀλήθεια δὲν πλερώνει ἡ τζέκα: καὶ νὰ μοῦ τὸ γρά|¹⁵ψης. Ταῦτα τῆς ὥρας, ὁ δὲ Κύριος εἶη βοηθός σου ἐν πᾶσι.

|¹⁶ 1703 Ὀκτωβρίου 4 εἰς Ἰωάννινα.

|¹⁷ λάβε καὶ μίαν σφραγίδα ἀ|¹⁸πὸ τὸν ἄνωθεν Κωνσταντῖνον διὰ ταῖς |¹⁹ προσφοραῖς.

|²⁰ Ἀδελφός σου ἀγαπητός|²¹ Γεώργιος ἱερεὺς ὁ σουγδουρής.

4. μετὸν Κωνσταντῖνον Στάνου: Γιαννιώτης ἔμπορος, τοῦ ὅπου ἡ οἰκογένεια μνημονεύεται ἀπὸ τὸν Παναγιώτη Ἀραβαντινό, *Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου*, Β', σ. 268· τοῦ ἰδίου, *Βιογραφικὴ Συλλογή*, σ. 199. Ὁ Κωνσταντῖνος Στάνου συνυπογράφει ἔγγραφο (28.9.1720) μετὰ ἄλλους ἐπιφανεῖς ἔμπόρους τῶν Ἰωαννίνων, μετὰ τὸ ὅποιο προτείνουν «τὴν κατάργησιν τοῦ "προξενείου" τῆς Κέρκυρας». Βλ. Ζαχαρίας Τσιρπανλής, «Γιαννιώτες ἔμποροι καὶ ἔμπορικὴ πολιτικὴ τῆς Βενετίας», σσ. 486-487.

6. φαγότο: ἰταλ. *pagotto*, ὁ μπόγος τὸ δέμα.

11. ὁ πρίγκιπας: ἰταλ. *principe*, ὁ Δόγης τῆς Βενετίας.

12. μοῦ λείπουν ὡς δύο χρόνοι: Εἶναι σαφές ἀπὸ τὶς Ἐπιστολές ὅτι παρὰ τὶς ρητὲς ὑποδείξεις τῶν Ἐλεοθετῶν παρατηρεῖται μιὰ δυσλειτουργία ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐκταμίευσιν τῶν προβλεπόμενων γιὰ τὴ Σχολὴ Γκιόνμα χορηγιῶν.

14. ἡ τζέκα: ἰταλ. *zessa*, νομισματοκοπεῖο, τράπεζα.

παίμεν ἐν τῷ ἴσῳ, μόνον μετὰ λόγον ἂν δύο χεῖρες, καθὼς
 παλαιῶν, ἢ ἡ αἰρενθίασιν ἢ χεῖρες. ὅμως ἀπὸ τὸν
 ξελαίης αὐτῶν αἰν ἀληθῶς δὲν πλεονέχῃ ἢ πλεονέχῃ.
 τῆς. Ταῦτα ἴσῳ ἄρα, ὅ δὲ πύριος ἢ ἡ βοηθός σου ἐν πᾶσι.
 (1703: οὐδὲ 4 ἔς Ἰωαννίνα).

λαίβε ἢ μέλαν σφραγίδα ἂν
 πρὸ τῶν αἰῶν: Κωνσταντῖνον διὰ τὴν
 περσογενῆ.

Ἀδελφός σου ἀγαπητός
 Γεώργιος ἱερεὺς ὁ σουγδουρής

Γεώργιος Σουγδουρής, Ἐπιστολὴ στὴ Χάϊδω Γλυκῷ, 1703 (ἀρ. 8).
 Αὐτόγραφη. [Ἀπόσπασμα].

